

Rudolf Steiner

**PROBLEMA EDUCAȚIEI – FACTORUL
ESEȚIAL AL PROBLEMEI SOCIALE**

Temeiurile spirituale, cultural-istorice și sociale ale
pedagogiei Școlii Waldorf

GA 296

Șase conferințe ținute la Dornach în perioada 9-17 august 1919

Traducere de Andrea Dumitrescu

Traducere după:

Rudolf Steiner

DIE ERZIEHUNGSFRAGE ALS SOZIALE FRAGE

*Die spirituellen, kulturgeschichtlichen und sozialen Hintergründe der
Waldorfschul-Pädagogik.*

După stenograme nerevizuite de conferențiar, editate de Rudolf Steiner-
Nachlaßverwaltung

Editura Rudolf Steiner, Dornach/Elveția 1991

Nr. bibliografic 296 în Operele Complete (Gesamtausgabe)

©2022 Biblioteca antroposofică, pentru prezenta traducere în limba
română

Biblioteca antroposofică: www.spiritualrs.net

În aprilie 1919 într-o ședință a Comitetului de întreprindere al Fabricii de țigări Waldorf-Astoria, directorul fabricii, Emil Molt, a comunicat celor adunați că intenționează să înființeze o școală și a adresat oficial lui Rudolf Steiner cererea ca el să preia organizarea și conducerea școlii. După o perioadă intensivă de pregătire, prima „Școală liberă Waldorf” a fost deschisă pe 7 septembrie a aceluiași an ca „Școală unitară primară și secundară” și a fost condusă Rudolf Steiner până la moartea sa, în martie 1925.

În faza de întemeiere a școlii, Rudolf Steiner a susținut o mulțime de conferințe despre reorganizarea vieții sociale (GA 329, 330, 331), care s-au focusat tot mereu pe eliberarea vieții spirituale de orice paternalism statal și nevoia de a întemeia un sistem școlar liber. În conferințele sale s-a adresat atât publicului larg, cât și publicului de resort (profesori, industriași, muncitori) și în final și membrilor Societății Antroposofice. Între 21 aprilie și 22 iunie a ținut o serie de conferințe în filiala Stuttgart a Societății Antroposofice despre *Tratarea spiritual-științifică a problemelor sociale și pedagogice* (GA 192), care sunt foarte importante pentru recunoașterea legăturii interioare dintre pedagogia Școlii Waldorf și structura tripartită a organismului social.

După patru luni de muncă intensă la Stuttgart, Rudolf Steiner s-a întors la Dornach. Pentru a-i orienta și pe membrii de acolo în direcția celor desfășurate în Stuttgart și pentru a le da impulsuri pentru noile dezvoltări și proiecte, a susținut cele șase conferințe cuprinse în acest volum. După acest ciclu de conferințe, Rudolf Steiner s-a dus din nou la Stuttgart, unde pe 21 august a început cursul de pregătire pentru profesorii pe care îi selecționase pentru viitoarea școală (GA 293-295).

CUPRINS

CONFERINȚA I – Dornach, 9 august 1919.....6

Cerințele istorice ale prezentului. Contrastul dintre Est și Vest, în Est sufletesc-spiritualul realitate, în Vest maya, ideologie. Lupta spirituală care va fi între Est și Vest. Caracterul fantomatic al viziunii moderne asupra naturii. Mecanizarea spiritului, vegetalizarea sufletului, animalizarea trupurilor Tripartiția ca cerință istorică. Educarea copilului. Imitarea în primii 7 ani baza pentru libertatea socială în viața spirituală. Autoritatea între 7 și 14 ani baza pentru egalitatea oamenilor în viața juridică. Iubirea generală de oameni după 14 ani, baza pentru fraternitate în viața economică. Fatalismul venit din Orient a devenit principiul Occidentului. Învățământul rămas pe structura spirituală greacă formează oamenii străini de viață. În domeniul dreptului renașterea dreptului roman. Viața economică situată în prezent, desfășurată haotic, continua producție – un cancer social. Definirea conceptelor de marfă, muncă, capital necesită imaginație, inspirație, intuiție.

CONFERINȚA a II-a – Dornach, 10 august 1919.....30

Elenismul și romanismul în vremea lor și în viața prezentului. Conceptele abstracte din prezent sunt imaginile umbrelor vieții prenatale în lumea spirituală. Dezvoltarea gândirii pure ne duce la existența prenatală. Industrialismul face ca voința umană să rămână fără rost, pentru că voința să-și găsească sensul în spiritual. Necesitatea dobândirii unui simț pentru adevăr. Extinderea conștiinței religioase asupra vieților pământești repetate. Carența educațională duce la adulți debusolați în viață, lipsiți de forțele cu care să facă față vieții. Pedagogia Waldorf.

CONFERINȚA a III-a — *Dornach, 11 august 1919*.....50

Marfă, Muncă, Capital. Economia – practică fără teorie. Știința economică – teorie fără practică. În educație să prevaleze conceptele care pot fi bază pentru imaginativ – folosirea comparațiilor în imagini. Introducerea prin educație în organismul social a unui mod de reprezentare imaginativ, a conceptelor inspirate și a celor intuitive. Marfa se înțelege prin imaginație – viața economică în fraternitate, munca prin inspirație – egalitate în viața juridică, capitalul prin intuiție – libertate în viața spirituală.

CONFERINȚA a IV-a — *Dornach, 15 august 1919*.....62

Educația ca problemă de formare a profesorilor. Materialismul ca încercare a omenirii. Formarea profesorilor cea mai intens stăpânită de atitudinea materialistă. Învățarea bazată excesiv pe vizualizare duce la omorârea sufletului. Educarea profesorilor prin antroposofie. Asimilarea de către profesori a gândirii neschematice. Extinderea privirii de la detaliile vieții la marile probleme ale vieții. Nenașterea. Profesorii trebuie să privească la omul prenatal – copilul o întrebare a lumii suprasensibile. Omul-cap, omul-piept, omul-membre în relație diferită cu cosmosul. Omul-cap – trup fizic, cadavru; omul-piept – trup eteric, însuflețire; omul-metabolic – trup astral, mișcare. Eul se percepe doar observând omul la diferite vârste. Pedagogie fizionomică. Fiecare om să fie considerat în caracterul său distinctiv.

CONFERINȚA a V-a — *Dornach, 16 august 1919*.....80

Metamorfozele inteligenței umane. Prin inteligența sa egipteanul înțelegea în mod instinctiv înrudirea sa cu cosmicul; grecul ceea ce este mort. În epoca noastră înrudirea inteligenței cu forțele morții se transformă în înrudirea cu forțele erorii, înșelăciunii și răului. Prin Misteriul de pe Golgota Chrisos este de găsit în forțele noastre sufletești. Conceptul superior de mântuire: Prin trăirea unei renașteri în el însuși omul găsește în sine scânteia lui Christos. Transformarea

inteligenței prin impregnarea ei cu principiul Christic. În prezent fie oameni cu suflete somnolente, fie suflete treze cu aplecare puternică spre rău și eroare. Nuanța melancolică în copii: sufletele trăiesc teama coborârii în încarnarea pe Pământ. Necesitatea trezirii și seriozității în abordarea educației și problemei sociale.

CONFERINȚA a VI-a — Dornach, 17 august 1919.....92

Corporalitate și cunoaștere în epoca egipteană și în prezent. În prezent cunoaștere prin cadavru, înțelegere doar a ceea ce este mort. Dor de a înțelege ceea ce este viu. Goethe promotorul cunoașterii epocii noastre. Caracterul egoist al epocii noastre. Viziunea religioasă se oprește la Înger numindu-l Dumnezeu. Indiferența oamenilor față de ceea ce există și se întâmplă în omenire. Bătălia spirituală între Est și Vest. Surmontarea egoismului prin extinderea interesului dincolo de destinul personal. Considerarea interacțiunilor spațiale și ridicarea până la Arhanghel, considerarea influențelor temporale și ridicarea până la Arhai. Credința activă. Dobândirea unui simț pentru necesitățile prezentului. Necesitatea schimbării structurii interioare a gândirii – gândirea mobilă.

NOTE.....111

Lista lucrărilor lui Rudolf Steiner despre educație.....119

CONFERINȚA I

Dornach, 9 august 1919

Dragii mei prieteni,

După o lucrare [1] care permite să privești adânc în ceea ce se petrece în prezent în sufletele umane, în ceea ce există în prezent ca tragism interior al evoluției umane, pot fi din nou aici pentru câteva zile în acest loc, care este atât de strâns legat de acea activitate despre care trebuie totuși să credem că poate oferi puterea de a îndrepta treptat situația tragică actuală a omenirii, într-o direcție mai plină de speranță.

În nicio altă epocă, pesemne, nu a fost de fapt mai puțină înclinație, în sensul adevărat și autentic al cuvântului, de a ridica sufletul la lumile spirituale, iar necesar este în mod cu totul deosebit în această epocă să ridicăm sufletul la lumile spirituale. Căci numai din aceste lumi spirituale poate veni ceea ce poate da omenirii prezente puterea de a merge mai departe pe calea vieții ca omenire în întregul ei. Despre problemele și sarcinile cu care ne confruntăm astăzi se crede pe scară largă că pot fi rezolvate cu gânduri, cu impulsuri obținute din cunoașterea umană exterioară. Cât de mult mai poate dura până când o parte suficient de mare a omenirii va avea convingerea că la o salvare reală se poate ajunge numai pe calea spirituală este de fapt extrem de dificil de spus astăzi, chiar și din motivul că reflectarea asupra acestei chestiuni nu este deosebit de fructuoasă. Dar un alt lucru este cert: că va fi posibil să mergem mai departe numai dacă această convingere, că numai din lumile spirituale vine salvarea, se va fi răspândit cu adevărat într-un număr suficient de mare de oameni.

Problemele sociale îi preocupă astăzi pe oameni în cele mai largi cercuri, dar oamenilor mai presus de toate le lipsește forța intelectuală pentru a cugeta serios asupra lor, fiindcă forța intelectuală în prezent

este aproape paralizată la o mare parte a omenirii. Și domnește credința că se poate face față acestor probleme sociale cu ceea ce se numește acum cunoaștere și înțelegere. Nu le vom putea face față, nu le vom putea stăpâni niciodată, dacă nu le abordăm din punctul de vedere al cunoașterii spirituale.

Am trecut printr-o lungă luptă armată. Această lungă luptă cu armele va fi pesemne urmată de o lungă luptă a omenirii în general. Mulți oameni au spus: Această luptă armată, așa cum a fost trăită în întreaga lume civilizată, a fost cel mai îngrozitor eveniment de acest gen de când se vorbește despre o istorie a omenirii. – Nu se poate spune că această judecată este incorectă. Dar lupta care se va duce printr-un mijloc sau altul, care va urma acestei lupte armate, între Orient și Occident, între Asia, Europa și America, această luptă va fi probabil cea mai mare luptă spirituală pe care omenirea trebuie să o ducă. Toate impulsurile și forțele care s-au revărsat în omenire prin creștinism vor inunda civilizația în valuri de luptă elementare, puternice.

Astăzi, așa spune, se poate pune într-o formulă simplă care este marele contrast dintre Orient și Occident. Dar această formulă simplă – să nu o luați ușor. Această formulă simplă cuprinde întinderi colosale de impulsuri umane. Dumneavoastră știți, în cartea mea *Puncte centrale ale problemei sociale în necesitățile vitale ale prezentului și viitorului* [2] am atras atenția asupra faptului că pentru cercuri largi ale omenirii contemporane viața spirituală a devenit o ideologie, că ceea ce sunt bunuri spirituale ale omenirii, drepturi, moravuri, știință, artă, religie și așa mai departe, este privit în așa fel încât acesta este doar fumul, ca să spunem așa, care se ridică din singura realitate adevărată, din modul economic de producție, din subsolul economic. V-am vorbit, de asemenea, despre astfel de chestiuni înainte să plec de aici, acum câteva luni.

Ideologie – aceasta este replica astăzi în cercuri largi de oameni atunci cineva vorbește despre viața spirituală; tot ceea ce se reflectă în

sufletul omului din realitatea unică, din realitatea economică, este doar ideologie. – Avem astăzi multe motive să gândim adânc la ce înseamnă de fapt acest cuvânt ideologie în cultura lumii. Și el înseamnă foarte mult. Nu se poate face o legătură mai strânsă între acest cuvânt și oricare altul, decât cuvântul maya al înțelepciunii orientale. „Maya” tradus corect în limbajul Occidentului înseamnă „ideologie”. Și orice altă traducere a cuvântului „maya” este mai puțin exactă decât traducerea ca „ideologie”, așa încât se poate spune: Practic, exact același conceptual sau ideatic, ceea ce își reprezintă orientalul prin cuvântul maya, aceasta își reprezintă o mare parte a omenirii occidentale prin cuvântul ideologie. Dar ce diferență uriașă! Ce gândește orientalul la cuvântul maya? El gândește că lumea exterioară a simțurilor este maya, tot ceea ce se apropie de simțurile noastre și de rațiunea care este legată de simțuri, aceasta este maya, aceasta este marea amăgire. Iar singura realitate este cea care se înalță în suflet. Spiritual-sufletescul pentru care se luptă interior omul, acesta este realitatea; ceea ce se crește și germinează în interiorul ființei umane este realitatea. Ceea ce se prezintă simțurilor este maya, este ideologie.

Iar într-o mare parte a omenirii occidentale este răspândită cealaltă convingere: Singura realitate este aceea care apare simțurilor exterioare. Aceasta este realitatea. Exact ceea ce orientalul numește maya, este realitatea pentru o mare parte a umanității occidentale. Iar ceea ce orientalul numește realitate, ceea ce încolțește în interior, ceea ce crește lăuntric în suflet, aceasta este pentru o mare parte a umanității occidentale ideologie, maya. Vedeți un contrast mare. Ceea ce orientalii numesc realitate, Europa și America în ziua de astăzi numesc maya: ideologie este același lucru. Ceea ce occidentalul împreună cu America, cu descendenții americani, numește ideologie, maya, aceasta este pentru oriental realitate.

Acest lucru roade adânc în sufletele oamenilor, îi transformă pe oamenii de pe Pământ în două tipuri de ființe foarte diferite. Dacă vă

uitați la ceea ce s-a întâmplat în lumea civilizată, vă veți spune, sperăm că astăzi deja vă veți spune: practic tot ceea ce se spune despre cauzele și motivele acestei catastrofe mondiale de fapt este o vedere superficială, care plutește la suprafață. Ceea ce s-a conturat și a dus la această bătălie îngrozitoare este ceva care s-a ridicat ca ceva elementar din adâncurile inconștiente. Astăzi se vede foarte clar că oamenii au luat parte la ea fără să știe de fapt de ce; sunt forțele elementare pe care acest antagonism, care este departe de a se fi încheiat, le-a adus la suprafață. Atât de puternic este elementul antisocial din prezent, încât omenirea se descompune în acești două membre diferite ca esență.

Și dacă ceea ce tocmai am spus o puneți în legătură cu altceva, veți descoperi, dacă priviți spre Vest, că năzuința Vestului merge spre libertate – indiferent dacă oamenii înțeleg libertatea sau o înțeleg greșit, contează mai puțin –, năzuința merge înspre libertate; și ca din adâncurile întunecate ale sufletului uman își sapă drum în sus nevoia de libertate.

Dacă priviți spre Est: Ceea ce în Occident se numește libertate, pentru Orient nu are de fapt niciun sens real; este ca ceva cu care orientalul nu asociază niciun concept, nicio simțire. La ceea ce trăiești cel mai intens, nu cugeți. Gândiți-vă doar cât de puțini cugetă oamenii asupra fenomenele naturale care îi înconjoară în viața de zi cu zi! Oamenii nu cugetă la ceea ce trăiesc în viața imediată. Orientalul, în timp ce își urmează realitatea corespunzătoare lui, realitatea interioară, el trăiește în libertatea pe care o poate avea în funcție de caracteristicile rasei, poporului și neamului său. El nu cugetă la aceasta. Dar cu cât ne uităm mai departe spre Vest, cu atât mai mult vedem că în cursul dezvoltării istorice a omenirii libertatea s-a pierdut: pentru că acolo nu o au, trebuie să năzuiască înspre ea.

Și astfel s-ar putea indica multe, multe lucruri, în toate s-ar găsi acest contrast fundamental între Vest și Est. Deja se anunță ce ar putea aduce următorii ani. Momentan sunt doar simptome

exterioare, simptome exterioare care se petrec în Asia, pe care Europa astăzi încă le trece sub tăcere – sub tăcere din motive bine înțelese. Faptul că în India, de exemplu, aproape jumătate din populație flămânzește va da naștere, din spiritualitatea poporului indian, la ceva care va arăta complet diferit de ceea ce s-a desfășurat în Europa. Acestea sunt simptome exterioare. Dar chiar și în ceea ce privește aceste simptome exterioare, sunt oamenii de astăzi separați în două membre esențial diferite. Pentru indian, foamea înseamnă cu totul altceva decât pentru european, pentru că indianul are în spate o altă dezvoltare sufletească veche de milenii decât cea a europeanului. Aceste lucruri trebuie să fie privite cu atenție astăzi de către cei care doresc să înțeleagă ceva despre cursul evoluției omenirii. Trebuie să ne fie clar astăzi că ceea ce se numește în mod obișnuit problema socială este ceva mult mai complicat decât se crede în mod obișnuit. Această problemă socială este un fenomen însoțitor al acelei culturi care a început de la mijlocul secolului al XV-lea. V-am vorbit și dumneavoastră aici în mod repetat despre acest punct de cotitură semnificativ în istoria omenirii civilizate la mijlocul secolului al XV-lea. De atunci a început știința să capete treptat noua tentă. De atunci, însă, a apărut și noua tentă a industrialismului. Știința și industrialismul laolaltă reprezintă ceea ce s-a revărsat asupra omenirii moderne și ceea ce a dat omenirii moderne direcția particulară a spiritului său.

V-am vorbit și dumneavoastră aici, în Elveția [3], despre caracterul particular al științelor, v-am spus că oamenii deștepți care se gândesc astăzi la ceea ce poate da știința, deja spun [4]: Ceea ce viziunea modernă asupra naturii transmite generațiilor următoare nu este lumea, este o stafie a lumii. – Tot ceea ce au conceput oamenii de știință și ceea ce este astăzi educația populară, mult mai populară decât cred acești oameni, este credință, de fapt superstiție, într-o lume fantomatică. Și acestei lumi fantomatice îi este alăturat ceea ce din industrialismul modern a venit asupra oamenilor ca acțiune

spirituală. Industrialismul trebuie să-l luăm în considerare în semnificația lui spirituală. Luați ceea ce domină în mod special industrialismul, mașina. Mașina se deosebește de orice altceva cu care poate avea de-a face omul în viața lui exterioară. Priviți, vă rog, animalul. Aplicându-vă gândurile științifice sau alte gânduri de cunoaștere asupra animalului – nici măcar nu vreau să vorbesc despre om în acest context – veți putea cerceta oricât de mult doriți despre animal, întotdeauna rămâne ceva, aș spune, adânc-divin în animal; nu îl epuizați, nu ajungeți în spate. În spatele a ceea ce gândiți despre animal este întotdeauna ceva care vă rămâne necunoscut. Nici în cazul plantei nu este mai puțin. Și luați chiar cristalul, luați formele minunate ale lumii cristalelor, va trebui să vă spuneți: Cu siguranță, se poate înțelege cel mai mult în lumea cristalelor, în formele lor și așa mai departe, dacă cineva este instruit în această chestiune, dar rămâne încă destul de mult din cele la care omul poate privi cu venerație ca fiind cele la care el nu pătrunde cu rațiunea nemijlocită, ne-clarvăzătoare.

Luați mașina, ea este transparentă de la cap la coadă. Se știe: forța acționează așa, pivotul se așează așa și așa în lagărul din interior, frecarea este atât și atât de mare, se poate calcula randamentul dacă se cunosc elementele individuale – nu există nimic în spatele mașinii care să vă facă să spuneți: Există ceva care nu poate fi pătruns cu mintea umană obișnuită ne-clarvăzătoare. Acest lucru înseamnă foarte mult pentru interacțiunea umană cu mașinile. Și odată ce ai stat în fața a mii și mii de oameni care au de-a face cu mașina, atunci știi ce picură în sufletele oamenilor din această mașină transparentă spiritual, din această mașinărie care nu are nimic în spatele ei care cumva pentru mintea ne-clarvăzătoare să fie doar bănuită sau nevăzută. Acest lucru face ca interacțiunea cu mașina să fie atât de pustiitoare pentru oameni, faptul că mașina este atât de transparentă din punct de vedere sufletesc-spiritual; faptul că tot ceea ce este în mașină în termeni de forțe și corelații de forțe este așa limpede ca apa

în fața simțurilor umane și a minții umane. Aceasta este ceea ce stoarce inimile și sufletele oamenilor, ceea ce îl usucă pe om, ceea ce îl face pe om inuman.

Și știința și mașina împreună amenință omenirea civilizată cu un factor triplu teribil de distructiv. Căci ce amenință această omenire modernă dacă nu se mobilizează să privescă înspre suprasensibil? În ceea ce privește cunoașterea amenință să devină cu timpul preponderent acel ideal care a fost deja exprimat de naturaliști atunci când au spus că se străduiesc să cunoască natura în așa fel încât această cunoaștere să fie una astronomică, adică să imite astronomia. Dacă vedeți astăzi cum gândește chimistul despre ceea ce se află în interiorul moleculei, el își imaginează că atomii din moleculă sunt într-un anumit mod legați între ei prin forțe (este desenat). El își imaginează acest lucru după modelul unui mic sistem planetar și solar. A explica întreaga lume în mod astronomic – aceasta devine idealul. Și astronomia însăși, care este idealul ei? Să privesc întreaga structură a universului ca pe o mașină. – La acest mod de a proceda se adaugă interacțiunea oamenilor cu mașina!

Acestea sunt lucrurile care au acționat din ce în ce mai puternic începând de la mijlocul secolului al 15-lea, acestea sunt lucrurile care în prezent sug din om ceea ce este propriu-zis uman. Dacă oamenii ar continua să gândească doar așa cum gândesc despre astronomia ca o mașinărie și despre industrialism, în timp ce ei lucrează în el, spiritele ar deveni mecanizate, sufletele ar deveni somnolente, vegetalizate, iar trupurile animalizate.

Uitați-vă la America: vârful mecanizării spiritelor! Uitați-vă la Estul European, la Rusia: acele porniri și instincte sălbatice care trăiesc acolo și care sunt îngrozitoare: animalizarea trupului. La mijloc, în Europa, somnolența sufletului. Mecanizarea spiritului, vegetalizarea sufletului, animalizarea trupurilor, acest lucru trebuie să îl privim în față fără să ne amăgim.

Este caracteristic modul în care omenirea a pierdut – am menționat deja acest lucru aici – a pierdut pe drumul începând de la mijlocul secolului al XV-lea, al treilea element al vieții care există pe lângă celelalte două elemente ale vieții. Un partid puternic se autointitulează astăzi „social-democrație”, ceea ce înseamnă: socialismul și democrația el le-au sudat împreună, deși ele sunt opuse unul față de celălalt. Dar el le-a sudat împreună și a lăsat la o parte spiritualul. Căci socialismul se poate referi numai la economic, democrația numai la statal-legal; la spiritual s-ar referi individualismul. Libertatea este omisă în cuvântul social-democrație, altfel ar trebui să se spună: social-democrația individuală sau individualistă. Atunci ar fi toate cele trei lucruri exprimate ca deziderat uman într-o astfel de deviză. Dar este caracteristic timpurilor moderne că acest al treilea element este absent, că așadar într-un fel spiritul a devenit într-adevăr maya, marea înșelăciune pentru omenirea civilizată a Vestului, a Europei și a urmașilor ei coloniali America. Acestea sunt lucrurile de la care trebuie să pornim atunci când considerăm știința spirituală ca fiind o majoră chestiune culturală. Ceea ce trăiește în cerințele prezentului nu poate intra deloc în discuție. Acestea sunt cerințe istorice. O cerință istorică este socialismul, el trebuie doar să fie înțeles în sensul corect. O cerință istorică este democrația, o cerință istorică este însă și liberalismul, libertatea, individualismul, chiar dacă această din urmă cerință este puțin remarcată de omenirea modernă. Iar omenirea nu va mai putea avea un cuvânt de spus fără a-și organiza organismul social în sensul tripartiției: socialismul pentru viața economică, democrația pentru viața juridică sau de stat, libertatea sau individualismul pentru viața spirituală.

Aceasta va trebui văzută ca singura salvare, ca salvarea reală a omenirii. Dar trebuie să ne fie clar faptul că tocmai pentru că acestea sunt cerințe istorice intense, invincibile pentru prezent, se impun alte cerințe pentru cei care văd lucrurile mai profund. Adulții

vor trebui să trăiască într-un organism social care va trebui să fie instituit social din punct de vedere economic, democratic din punct de vedere statal, liberal din punct de vedere spiritual.

Întrebarea esențială pentru viitor va fi: Cum va trebui să ne comportăm față de copii dacă vrem să-i educăm în așa fel încât să se poată dezvolta să devină adulți maturizați în ceea ce privește socialul, democraticul, liberalul, în sensul cel mai larg al cuvintelor? Una dintre cele mai importante probleme sociale pentru viitor, ba chiar deja pentru prezent, este problema educației. Și această problemă a educației a fost evidențiată în cadrul științei spirituale în modul în care omenirea contemporană va trebui să o înțeleagă dacă vrea să răzbească mai departe. Altfel cerințele sociale vor rămâne mereu haotice dacă nu este văzută la baza lor enorma problemă a prezentului: problema educației. Și dacă doriți să cunoașteți principalele linii directoare pentru cele despre care este vorba în problema educației, trebuie doar să citiți broșura: *Educația copilului din punctul de vedere al științei spirituale*. Una dintre cele mai importante probleme sociale ale prezentului a fost ridicată la suprafața observației umane cu această broșură: problema educației sociale. Va trebui să învățăm în cele mai largi cercuri ale omenirii moderne ceea ce poate fi obținut din știința spirituală referitor la cele trei epoci ale dezvoltării omului în perioada juvenilă.

Dumneavoastră știți, în acea cărticică s-a indicat că între naștere și al 7-lea an, în medie anul care aduce schimbarea dinților, ființa umană este o ființă imitativă, că ființa umană face ceea ce face mediul său. În definitiv, dacă observați copilul cu înțelegere reală, vei găsi mereu: copilul este o ființă imitativă, face ceea ce fac cei mari. Lucrul cel mai important în viața unui copil este ca oamenii care sunt în jurul copilului să facă doar ceea ce copilul poate imita, să gândească și să simtă în preajma copilului doar ceea ce copilul poate imita. Copilul, intrând în existența fizică prin naștere, nu face decât să continue ceea ce a trăit în lumea spirituală înainte de concepere. Acolo omul trăiește

ca ființă umană înăuntrul ființelor ierarhiilor superioare; acolo face tot ce vine ca impulsuri din natura ierarhiilor superioare. Acolo omul este un imitator într-un grad și mai înalt, pentru că este într-o unitate cu acele ființe pe care le imită. Apoi este plasat afară în lumea fizică. Și atunci își continuă obișnuința de a fi una cu mediul înconjurător. Această obișnuință se extinde apoi la a fi una cu ființele, sau a imita acele ființe care sunt în preajmă ca oameni și trebuie să se îngrijească de educație, făcând și gândind și simțind numai ceea ce copilul poate imita. Este cu atât mai sănătos, mai benefic pentru copil cu cât poate trăi mai mult nu în sufletul său, ci în sufletele anturajului său, în sufletele din ambianța sa.

În trecut oamenii puteau, pentru că viața lor era mai mult una instinctivă, să se bizuie pe această imitație tot instinctiv. În viitor acest lucru nu va mai fi așa. În viitor va trebui să se acorde atenție faptului că copilul este un imitator. În viitor în educație va trebui întotdeauna să se răspundă la întrebarea: Cum să modelez cel mai bine viața copilului în așa fel încât să imite mediul său în cel mai bun mod? Tot ce s-a întâmplat în trecut în privința acestei imitații, oamenii vor trebui din ce în ce mai intens, mai conștient și tot mai conștient să se întrebe raportat la viitor. Pentru că oamenii vor trebui să-și spună un lucru: Dacă este ca oamenii să fie maturi în privința cerințelor organismului social, atunci trebuie ca ei să fie oameni liberi. – Liber devine omul numai dacă mai întâi, ca copil, a fost cel mai intens imitator posibil. Puterea, care este puterea naturală a copilului, trebuie să fie intens cultivată tocmai pentru epoca în care socialismul va irumpe. Iar oamenii nu vor deveni ființe libere, în ciuda tuturor declamațiilor și în ciuda tuturor lamentărilor politice privind libertatea, dacă puterea de imitație potrivită nu este implantată în copilărie. Pentru că numai ceea ce se plantează în acest fel în copilărie, numai aceasta poate da baza pentru libertatea socială.

Și știți: de la vârsta de 7 ani până la pubertate, până la vârsta de 14, 15 ani, trăiește în copil puterea care poate fi numită a face în baza

autorității, a acționa în baza autorității. Nu poate exista ceva mai binefăcător pentru copil decât dacă lucrul pe care-l face îl face pentru că oamenii din jurul lui pe care îi stimează spun: Aceasta este cum trebuie, așa trebuie făcut. – Nu este nimic mai rău pentru copil decât să îl obișnuiești cu așa-zisa proprie judecată prea devreme înainte de pubertate. Între șapte și paisprezece ani sentimentul pentru autoritate va trebui în viitor să fie dezvoltat într-o măsură mai mare și mai intensă decât era dezvoltat în trecut. Mai conștient și tot mai conștient va trebui să fie condusă toată educația din acești ani în sensul unui sentiment pur și frumos față de autoritate, care se trezește în copil; căci ceea ce se va sădi în copil în acești ani va forma baza pentru ceea ce adulții vor trăi în organismul social ca drepturi egale ale oamenilor. Drepturile egale ale oamenilor nu vor exista altfel, pentru că oamenii nu vor deveni niciodată ca adulți maturi pentru drepturile egale ale oamenilor dacă nu dețin sentimentul față de autoritate implantat în copilărie. În trecut, un sentiment față de autoritate mult mai mic putea fi suficient; pe viitor nu va fi suficient. Și acest sentiment față de autoritate va trebui să fie puternic implantat în copil, astfel încât oamenii să devină maturi pentru ceea ce, ca o cerință istorică, nu este îngăduit nici măcar să fie supus la discuție, pentru că apare ca o cerință istorică.

Tot ceea ce este până la urmă învățământ primar în această epocă, totul trebuie organizat în așa fel încât oamenii să poată ajunge la această înălțime a modului de a vedea lucrurile care a fost discutat acum. Vă întreb acum: Nu numai cât de departe este omenirea astăzi, cât de departe este pregătirea cadrelor didactice de astăzi de cunoașterea și înțelegerea acestor lucruri? Cum trebuie lucrat dacă este ca această cunoaștere să câștige teren? – și trebuie să câștige teren, pentru că numai în acest a-câștiga-teren poate fi căutată salvarea.

Dacă mergi astăzi în țările care au deja în spate prima revoluție, ce afli în privința acestor lucruri din programele pentru așa-zisele

școli unitare? Da, ce se află în aceste programe! Pentru cei care au o înțelegere asupra corelațiilor existente în natura umană, programele educaționale socialiste sunt o adevărată imagine de groază, cel mai îngrozitor lucru pe care ni-l putem imagina. Și cea mai de groază imagine care poate fi născocită astăzi, cel mai teribil lucru care poate fi pus în fața umanității, constă în programa analitică, programa școlară și cursurile și regulamentul de organizare a scolilor, care se leagă de numele lui Lunacharski [5], ministrul educației din Rusia; aceasta este ceea ce se desfășoară în Rusia ca program educațional, care este omorârea oricărui socialism real. Dar și în alte zone ale Europei, programele educaționale sunt cu adevărat cel mai mare rău, îndeosebi programele educaționale socialiste, deoarece ele pornesc de la un principiu absolut incredibil; ele pornesc de la principiul că școala trebuie să fie organizată așa cum ar trebui să trăiască adulții în organismul social. Am citit programe educaționale în care unul dintre primele principii este: Rectoratul ar trebui să fie desființat; profesorii ar trebui să stea o poziție de egalitate absolută cu elevii; întreaga școală ar trebui să fie construită pe camaraderie. Dacă vorbești împotriva unui astfel de principiu în ziua de astăzi, mă refer doar la sudul Germaniei, unde lucrurile au progresat mult mai puțin decât în alte părți ale Europei, atunci ești luat drept cineva care nu înțelege absolut nimic despre viața socială.

Cu toate acestea, acei oameni care ar avea intenții cinstite cu privire la ascensiunea oamenilor către adevăratul organism social, trebuie mai presus de toate să fie lămurii asupra faptului că niciodată nu se poate forma un adevărat organism social cu programul educațional socialist. Întrucât, dacă socialismul este introdus în școală, el niciodată nu poate exista în viață. Oamenii devin maturi pentru o conviețuire socială justă numai și tocmai prin faptul că în anii de școală își construiesc viața pe o autoritate reală. Trebuie să ne dăm seama peste tot astăzi cât de departe este ceea ce fac oamenii,

ceea ce își imaginează oamenii că ar trebui să vină, de ceea ce este simțul realității.

După maturizarea sexuală, de la vârsta del 14, 15 ani până la 21 de ani se dezvoltă la om, desigur, nu numai viața erotică sexuală, ci această viață erotică sexuală se dezvoltă doar ca un caz special al iubirii generale pentru ceilalți oameni; este doar un caz special al iubirii generale de oameni. Și această putere a iubirii generale de oameni ar trebui să fie cultivată în special în perioada în care copiii părăsesc școala și merg apoi la alte instituții sau merg la formare profesională, ucenicie sau ceva de genul acesta. Căci acea configurație a vieții economice, care este o cerință istorică, nu va putea fi niciodată înflăcărată de ceea ce ar trebui să o înflăcăreze cu fraternitate, adică cu iubirea generală de oameni, dacă nu se dezvoltă în acești ani iubirea generală de oameni.

Fraternitatea în viața economică, așa cum trebuie să ne străduim pentru ea în viitor, va exista în sufletele oamenilor numai dacă educația după vârsta de 15 ani este organizată astfel încât să se lucreze în mod cu totul conștient înspre iubirea generală de oameni, dacă chestiunile privind viziunea asupra lumii, dacă întreaga educație care urmează așa-zisei școli unitare, este construită pe iubirea de oameni, pe iubirea față de lumea exterioară în general.

Pe acest triplu substrat educațional trebuie să fie ridicat ceea ce urmează să înflorească în viitorul omenirii. Fără să cunoaștem faptul că trupul fizic, care este un imitator, trebuie să devină un imitator în mod corect, vom implanta în acest trup fizic numai pornirile animalice. Fără să cunoaștem faptul că din al 7-lea an până în al 14-lea an trupul eteric se dezvoltă în mod special, trup care trebuie să se dezvolte pe autoritate, în om se va dezvolta doar somnolența culturală generală. Iar acea forță care va deveni necesară pentru organismului juridic nu va fi acolo.

Și fără ca începând de la vârsta de 14 sau 15 ani, puterea iubirii, care este legată de trupul astral, să fie încorporată în mod judicios în

tot ceea ce este învățământ sau instruire, oamenii nu vor putea niciodată să-și dezvolte trupul astral, deoarece ei nu pot niciodată alcătui trupul astral într-o formațiune liberă în om.

Lucrurile se împletesc. Prin urmare, am avut de spus:

Imitația, în modul corect, dezvoltă Libertatea;
 Autoritate – Drept,
 Fraternitate, Dragoste – Viața economică.

Dar și invers este acest lucru. Dacă iubirea nu este dezvoltată în modul corect, lipsește și libertatea. Dacă imitația nu este dezvoltată în modul corect, pornirile animalice devin mari.

Puteți vedea, de asemenea, că, dacă abordăm această problemă, știința spirituală este baza potrivită pentru ceea ce, tocmai din cauza marilor cerințe istorice care în ziua de azi care se impun omenirii, trebuie să devină conținut cultural. Fără acest conținut cultural care numai din știința spirituală poate curge și care trebuie să se răspândească în omenire, realmente nu putem merge mai departe de acum înainte.

Așadar problemele care ne stau în față trebuie să fie aduse într-o atmosferă spirituală; acest lucru va trebui să intre în sufletele oamenilor ca o convingere. Și încă o dată aș dori să subliniez acest lucru: se poate dezbate cât de mult sau cât de puțin timp poate dura până când o astfel de convingere să pătrundă în sufletele oamenilor; dar în orice caz, ceea ce este năzuit inconștient de oameni nu poate fi deloc vorba să se poată realiza dacă această convingere nu intră în sufletele oamenilor. Și cred că puteți vedea din aceasta ce legătură există între ceea ce s-a făcut în știința noastră spirituală în domeniile concrete individuale și ceea ce rezultă din necesitatea timpului ca marile cerințe ale timpului, ca cerințe și necesitățile istorice ale omenirii pentru prezent și pentru viitorul apropiat. Aceasta a fost, de asemenea, baza atunci când am spus deseori aici: știința spirituală ar trebui să fie considerată ca fiind legată de marile sarcini istorice ale

prezentului. Astăzi, însă, oamenii sunt departe, foarte departe de a judeca lucrurile așa cum a fost caracterizat aici. Trebuie să existe, ca să spunem așa, o tensiune în omenire, o tensiune a nemulțumirii, astfel încât din opus, din năzuința pur materială, să vină năzuința înspre spiritualitate. Căci altfel cum și-ar găsi oamenii drumul în marea întrebare care vine, în întrebarea care ea i-a condus la maya, la ideologie, să înțeleagă exact opusul?

Dar care a fost rezultatul? Vedeți dumneavoastră, impulsul din care gândesc sufletele omenеști din Orient și sufletele omenеști din Occident este diferit, dacă îl conceptualizăm concret. Dar are într-o anumită măsură și particularitatea că el creează aceeași dispoziție sufletească în Orient și în Occident. Această dispoziție a sufletului trebuie, de asemenea, să fie luată în considerare. Faptul că orientalii s-au referit la lumea exterioară ca la o maya este din timpuri vechi. Marea ei importanță și-a avut-o concepția mistică despre lumea ca maya în vremuri mai vechi; ea nu o mai are în prezent. A avut-o în trecut. În Orient s-a ajuns, deoarece viziunea lui asupra lumii ca maya este într-o anumită măsură depășită, la o anumită abandonare de sine pasivă în această viziune asupra lumii, – un fatalism, un fatalism care și-a făcut loc înspre Europa în cel mai evident mod în poporul turc. Fatalism, a lăsa să se întâmple ceea ce se va întâmpla: pasivitatea voinței umane.

Modul occidental de a vedea maya a apărut practic așa încât el a trăit în atmosfera acestui fatalism.

Această viziune a ideologiei a apărut în modul cel mai precis prin Karl Marx și Engels [6]. Această viziune a ideologiei este doctrina socialistă modernă – acest mod de a vedea lucrurile conform căruia tot sufletesc-spiritualul, care rezultă, provine din singura realitate, din procesul economic, și este doar o maya, o ideologie.

Cum a apărut ea? A intrat în lume deja fatalist. Care a fost așadar expresia exterioară a doctrinei socialiste până la catastrofa Războiului Mondial? Expresia exterioară a doctrinei socialiste a fost aceasta:

Capitalul se acumulează, se concentrează, apar capitaliști sau grupuri capitaliste din ce în ce mai mari și mai mari, trusturi, carteluri și așa mai departe; procesul economic se va desfășura de la sine, din ce în ce mai multă concentrare a grupurilor de capital, până când va veni momentul când cu totul de la sine stăpânirea capitalului va trece la proletariat. Nu trebuie să faci nimic, este un proces obiectiv pur economic: fatalism.

În punctul de fatalism a ajuns Orientul. Din punctul de fatalism pornește Occidentul, pornește Occidentul tocmai cu majoritatea populației. Fatalistă este majoritatea populației. A îndura cu resemnare ceea ce vor aduce procesele lumii, acesta a devenit principiul Orientului, acesta este principiul Occidentului; numai că acel lucru căruia omul vrea să i se predea fatalist este pentru Orient unul spiritual, pentru Occident este procesul economic material. Oamenii se uită unilateral la evoluția lumii omului. Dacă cuprindem cu privirea dezvoltarea lumii umane de astăzi, cum a rezultat lumea umană de astăzi din condițiile anterioare, atunci avem în prezent, din această dezvoltare a lumii noastre, un element spiritual care însă, așa cum am spus, oamenilor le-a devenit deja ideologie. Pe ce este el construit? Este construit pe elenism. Ceea ce este practic cel mai profund impuls al constituției noastre sufletești încă mai are ceva grecesc în el. Prin urmare, avem gimnaziul, o imitație a structurii sufletului grec, pentru educație. În Grecia, o astfel de structură sufletească pentru omul care a crescut până aproape de maturitatea sexuală, era ceva firesc deoarece elenismul s-a dezvoltat în așa fel încât marea masă de oameni o constituiau poporul sărac, sclavii, iloții. Cuceritorii erau de alt sânge, de altă origine. Ei erau purtătorii vieții spirituale, purtătorii de drept ai vieții spirituale. Puteți vedea acest lucru exprimat deosebit de bine în sculptura greacă. Uitați-vă la un cap al lui Mercur [7] – am menționat acest lucru și aici de mai multe ori – cu urechile așezate cu totul altfel, cu nasul așezat cu totul altfel și cu ochii așezați cu totul altfel. Grecii, prin elaborarea capului lui

Mercur, indicau populația pe care o cuceriseră, populația căreia îi lăsaseră în seamă negoțul. Arianul, caracterizat prin capul lui Zeus, capul Herei, capul Atenei, el a fost cel căruia i-a fost conferit spiritul de către puterile lumii.

Dar să nu credeți că ceea ce se răspândește ca structură sufletească grecească este ceva care se exprimă doar în constituția generală a sufletului! Se exprimă până și în formarea cuvintelor și ordinea cuvintelor din limba greacă. Limba greacă este de așa natură încât se bazează pe o structură sufletească socială aristocratică. Acest lucru încă îl mai avem în viața noastră spirituală. Prin urmare, nu am avut parte de o reînnoire a vieții spirituale, pe când se apropia vremea, mijlocul secolului al XV-lea, ci doar o Renaștere sau o Reformă, nu o Reînnoire a vieții noastre spirituale, ci doar o Reîmprospătare a vechiului. Aceasta o avem încă în noi în viața noastră spirituală.

Ne educăm tinerii noștri de gimnaziu străini la viață. La grecii era de la sine înțeles să educe tinerii așa cum educă gimnaziul nostru, pentru că aceasta era viața lor. Grecii își creșteau copiii și tinerii așa cum erau viețile lor; noi îi educăm pe tinerii noștri în învățământul secundar cum era viața greacă. De aceea viața noastră spirituală a devenit străină de lume, de aceea este percepută ca o ideologie, de aceea are peste tot gânduri prea scurte pentru a cuprinde și înțelege viața, mai ales pentru a interveni activ și eficace în viață.

Și alături de acest element al formării spirituale, avem o formare juridică remarcabilă în noi. Există peste tot, în toate domeniile, dovezi că a fost un punct de cotitură puternic în evoluția mai nouă a omenirii la mijlocul secolului al XV-lea. Cerealele sunt scumpe astăzi, și tot ce este făcut din cereale este scump astăzi. Este prea scump! Dacă cercetezi când era prea ieftin în țările europene, ajungi cam în secolul al IX-lea sau al X-lea. Pe atunci era tot așa de prea ieftin, pe cât este de prea scump astăzi. Iar la mijlocul secolului al XV-lea avea un preț normal.

Este interesant de văzut cum până și din prețul cerealelor acest punct din secolul al 15-lea reiese ca fiind marele punct de cotitură al omenirii. Și care a fost consecința faptului că la acea vreme erau prețuri corecte ale cerealelor într-o mare parte a Europei? Vechea iobăgie, vechea șerbie, a început tocmai pe la mijlocul secolului al XV-lea să înceteze parțial. Apoi, pentru a nimici libertatea incipientă, a pătruns cu forța legea romană. Și suntem împestrițați pe tărâmul politic, pe tărâmul statului cu legea romană, așa cum în privința spiritualului suntem împestrițați cu structura sufletească și spirituală greacă. Nu am fost în stare până acum să producem altceva în domeniul dreptului decât o Renaștere, renașterea dreptului roman. În organismul nostru social avem structura spirituală greacă și structura statului roman.

Viața economică nu se poate configura ca o renaștere. Căci poți, bineînțeles, să trăiești conform legii romane, să educi copiii sau să educi tinerii după structura spirituală greacă, dar nu poți mânca ceea ce au mâncat grecii, pentru că nu te-ai sătura cu aceasta. Viața economică trebuie să fie actuală. Și așa este deci viața economică civilizată europeană al treilea element. În aceste trei domenii, pentru că sunt amestecate haotic, trebuie să punem lucrurile în ordine. Acest lucru se poate întâmpla numai prin intermediul organismului social tripartit.

Într-un mod extrem de unilateral, oameni precum Marx și Engels au văzut acest lucru atunci când au recunoscut: Nu mai merge să guvernăm cu acea viață intelectuală luată din elenism; nu mai merge să trăim cu statul de drept care a venit din dreptul roman. Ne rămâne numai viața economică, au spus ei. Dar s-au gândit chiar numai la viața economică. În viitor, a spus Engels [8], numai bunurile pot fi gestionate și procesele de producție conduse, oamenii nu mai pot fi guvernați. Acest lucru este tot atât de unilateral pe cât este de corect – corect, dar teribil de unilateral.

Viața economică trebuie pusă pe propriul ei teren. În cadrul partiției economice a organismului social trebuie numai bunurile să fie gestionate și procesele de producție direcționate. Aceasta trebuie să devină independentă. Dar dacă dai afară din organismul social viața juridică și viața spirituală a modului anterior, atunci trebuie să le întemeiezi într-un mod nou. Aceasta înseamnă că pe lângă viața economică, care gestionează bunurile și conduce procesele de producție, avem nevoie și de o viață de stat democratică, care este construită pe egalitatea oamenilor. Avem nevoie nu de o simplă renaștere a dreptului roman, avem nevoie de o nouă naștere a vieții de stat pe baza egalității oamenilor. Și avem nevoie nu doar de o renaștere a vieții spirituale, așa cum a avut loc la începutul timpurilor moderne, avem nevoie de o nouă formare, de o nouă creare a vieții spirituale. Și trebuie să devenim conștienți că este necesar să facem față acestei noi creări a vieții spirituale.

Și de ceea ce trăiește în sensul cel mai profund în dezvoltarea omenirii moderne este legat ceea ce ar trebui exprimat prin cerința de tripartiție a organismului social. Aceasta nu este un gând subit, aceasta este ceea ce s-a născut din cea mai profundă nevoie a timpului nostru; aceasta este cea care corespunde prezentului în sensul cel mai eminent. Sunt oameni, mulți oameni, care spun că nu înțeleg aceste lucruri, că sunt dificile, foarte dificile. În Germania, le-am spus oamenilor, când tot vorbeau că lucrurile sunt greu de înțeles, că aceste lucruri sunt diferite de ceea ce oamenii au fost obișnuiți să înțeleagă în ultimii patru sau cinci ani. Atunci au găsit ușor de înțeles lucruri pe care eu nu le-am înțeles – așa am spus – trebuia doar să se ordone să se înțeleagă lucrurile. A trebuit să ordone marele cartier general sau altă autoritate ca lucrurile să fie înțelese, apoi oamenii chiar au înrămat acele lucruri. Le-au înțeles pentru că li s-a ordonat să le înțeleagă; acum ține de ei ca pornind din sufletul uman liber să înțeleagă ceva. Pentru aceasta este necesar ca sufletele să se trezească; acest lucru însă oamenii îl doresc foarte puțin. Dar de ei depinde. Nu

este că lucrurile sunt de neînțeles, este că încă nu există, încă lipsesc voința și curajul de a privi în această realitate. Este cu totul firesc că ceea ce trebuie să i se spună omenirii dintr-un ton complet nou să fie formulat în propoziții diferite decât au fost obișnuiți oamenii până acum. Căci suntem copleșiți de alte trei lucruri decât de cele despre care se vorbește în această tripartiție.

În această tripartiție se cere o reînnoire a vieții spirituale, astfel încât oamenii să simtă cu adevărat o corelație între sufletescul lor și viața spirituală obiectivă. Acest lucru nu îl au oamenii. Pentru că atunci când oamenii vorbesc astăzi, ei spun în mare parte cuvinte goale. Dar de se rostesc cuvinte goale? Cuvinte goale rostește cineva atunci când el nu are nicio legătură cu ceea ce ar trebui să însemne cuvintele respective. Întrucât oamenilor le lipsește legătura cu viața spirituală, cuvintele lor au devenit cuvinte goale.

Despre drept s-au spus multe în ultimii ani, despre instituirea dreptului în cadrul omenirii, a omenirii civilizate. Cât de departe de realitate sunt oamenii în privința dreptului o arată din plin evenimentele din prezent. Până acum, desigur, nu pentru echitate, ci numai pentru putere s-a certat oamenii, dar au vorbit despre echitate.

Și viața economică: nu a existat nici un gând să cuprindă această viață economică, prin urmare faptele s-au derulat de la sine. Aceasta a fost lucrul caracteristic în viața economică, faptul că oamenii au produs și au produs, așa cum am spus pe atunci [9], în primăvara anului 1914 la Viena, unde am numit această producție un cancer social: se producea și se producea, și bunurile erau aruncate pe piață, și întregul circuit economic trebuia să meargă de la sine, nu era controlat de gândire. O viață economică haotică, la întâmplare; o viață juridică care este doar o viață de putere; o viață spirituală care a degenerat în vorbărie goală: aceasta este structura triplă pe care am avut-o. Trebuie să ieșim din această structură triplă. Și ieșim doar dacă știm să luăm în serios să înțelegem ceea ce se intenționează cu tripartiția.

Dar vedeți, este legat de ceea ce în fond poate fi înțeles doar dacă luăm ca punct de plecare știința spirituală orientată antroposofic. A fost supărător când, într-o conferință publică acum câteva săptămâni, am rostit odată o propoziție care însă este o cunoaștere temeinică și reală. Am spus: Cercurilor conducătoare ale prezentului nu le mai este îngăduit să se bizuie pe creierul lor, care sunt decadente. Ele trebuie să-și dea toată osteneala să înțeleagă acele lucruri pentru care nu ai nevoie de creier, pentru care ai nevoie de trupul eteric. Căci gândurile care trebuie înțelese în știința spirituală orientată antroposofic nu au nevoie de creier. Cercurile conducătoare, burghezia de astăzi trebuie să se mobilizeze, fie și numai de dragul dezvoltării lor fiziologice, să se dedice cunoașterii spirituale, să cultive ceva ce poate fi cultivat și cu creiere decadente.

Proletariatul se străduiește. El încă are creier nefolositor. Lămâia nu este încă stoarsă complet; acolo încă mai iese la iveală în creier ceva atavic. De aceea proletariatul încă mai înțelege astăzi ceea ce se spune în sensul unei noi ordini a lucrurilor. Și astăzi lucrurile sunt de așa natură încât practic întregul proletariat ar fi deschis față de aceste lucruri, numai conducătorii nu, pentru ei că sunt îmburgheziți; ei sunt filistini mai mari decât adevărații filistini. Ei au preluat filistinismul și l-au dezvoltat într-o anumită cultură înaltă. Dar, pe de altă parte, proletariatul este teribil de ascultător față de conducători. Această ascultare va trebui mai întâi să fie frântă. Mai degrabă, nici în această sferă nu există salvare.

Vedeți dumneavoastră, lucrurile sunt mai complicate în prezent decât își închipuie de obicei oamenii și sunt așa încât practic doar știința inițierii poate duce la o înțelegere reală a problemelor sociale ale prezentului. Găsiți trei concepte: Le găsiți și în cartea mea *Punctele centrale ale problemei sociale în necesitățile vitale ale prezentului și viitorului*, pe care am scris-o nu numai pentru antroposofi, ci pentru publicul larg. Găsiți acolo trei concepte importante în viața socială contemporană. Există conceptul de marfă sau produs, bun, pe care îl

avem pentru viața economică. Un alt concept important este conceptul de muncă. Și un al treilea concept important este conceptul de capital. Practic, de aceste trei concepte ține cunoașterea socială a prezentului.

Cât de multe au spus oamenii în materie de științe sociale ca să pătrundă aceste trei noțiuni! Oricine știe ce economiști au apărut în știință mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea pentru a pătrunde aceste trei concepte de marfă, muncă și capital, știe ce știință imposibilă a fost realizată, pentru că toată această știință nu este suficientă. Am prezentat recent un mic exemplu. Celebrul profesor Lujo Brentano [10], mintea strălucită a științei economice contemporane din Europa Centrală, a scris recent un articol [11] intitulat: „Întreprinzătorul”. Acolo dezvoltă caracteristicile întreprinzătorului, trei caracteristici ale întreprinzătorului. Vreau doar să vă spun a treia caracteristică a întreprinzătorului în sensul lui Brentano. Această a treia caracteristică este că întreprinzătorul întrebuițează mijloacele de producție pe cheltuiala și riscul propriu. Nu-i așa? Întreprinzătorul este deținătorul mijloacele de producție și își asumă producția pentru piață pe cheltuiala și riscul său. Acum, conceptul de marfă al lui Brentano, care este mintea strălucită a economiei academice contemporane, este atât de strâns încât Lujo Brentano fericit reușește să scoată în același articol cine altcineva este un întreprinzător în afară de industriaș: Și anume acesta este muncitorul modern. Muncitorul modern este un întreprinzător pentru că el are mijloacele de producție, anume propria sa forță de muncă, și o oferă pe piață pe cheltuiala și riscul său. Conceptul domnului Lujo Brentano despre întreprinzător este atât de clar, încât și muncitorul se încadrează în categoria întreprinzătorilor. Vedeți cât de inteligentă este știința economică de astăzi! Este de râs. Dar nu îți vine să râzi astăzi, pentru că universitățile dețin încă pozițiile de conducere în viața spirituală. Universitățile produc însă aceste lucruri în domeniul economiei. Oamenii nu vor să recunoască, nu au curajul

să recunoască faptul că în acest domeniu se produc lucruri ridicole. Lucrurile sunt pur și simplu groaznice.

Dar aceste lucruri trebuie neapărat luate în considerare; și trebuie să ne întrebăm: Cum de tocmai pentru conceptele sociale, care astăzi devin problema arzătoare a zilei, tocmai pentru conceptele sociale toată știința nu este suficientă? Ar fi o satisfacție pentru mine dacă aș putea să vă spun mai în detaliu despre această chestiune în timpul șederii mele aici. Astăzi vreau doar să explic pe scurt de ce este așa.

Oricât de pur economic este conceptul de marfă, nu-l poți niciodată defini cu știința obișnuită. Nu veți ajunge la conceptul de marfă dacă nu folosiți ca bază cunoaștere imaginativă. Puteți înțelege conceptul de marfă numai dacă vă bazați pe cunoaștere imaginativă. Și nu puteți înțelege munca în plan social, economic, decât dacă vă bazați pe cunoaștere inspirată. Și nu puteți defini capitalul decât dacă vă bazați pe cunoaștere intuitivă.

Conceptul de marfă cere imaginație;
conceptul de muncă cere inspirație;
conceptul de capital cere intuiție.

Și dacă nu sunt formulate în acest fel, aceste concepte ies întotdeauna ceva confuz lipsit de înțeles.

Aici puteți vedea în mod specific de ce trebuie să iasă lucruri confuze. De ce definește Lujo Brentano conceptul de capital, care se suprapune cu conceptul de întreprinzător, așa, încât la el muncitorul este tot un capitalist, și anume un întreprinzător? Pentru că, firește, el este un domn foarte inteligent al prezentului, dar habar nu are că pentru a dobândi un concept real de capital este necesară cunoașterea intuitivă!

Însă, aceasta se produce pe o cale ocolită. Biblia sugerează oarecum acest ocol prin faptul că vorbește despre capitalism ca fiind mamonism. Aici, însă, ea asociază capitalul cu un tip special de spiritualitate. Dar oricum spiritualitatea o putem cunoaște numai

prin intuiție. Dacă cineva vrea să recunoască spiritualitatea care acționează în capitalism, mamonismul, atunci are nevoie de intuiții. În Biblie se află acest lucru [12]. Dar astăzi avem nevoie de o cunoaștere a lumii care să îl ridice la epoca modernă.

Trebuie încercat, aceste lucruri pe care astăzi oamenii încă le-ar considera ceva excentric, să le pătrundem cu o cunoaștere temeinică, cu competență. Cunoașterea competentă reală în acest domeniu va duce, totuși, pretutindeni la necesitatea de a îmbiba viziunile sociale cu știință spirituală autentică, adevărată. Aceasta este ceea ce trebuie în mod real să-și impună observatorului imparțial al vieții de astăzi. Amintiți-vă, în măsura în care ați fost acolo, o întrebare memorabilă [13], care a fost pusă la Bernoullianum în Basel înainte de plecarea mea după o conferință, când, în discuție, o persoană a pus întrebarea: Cum putem ajunge ca Lenin să devină conducător mondial? Căci după părerea sa, el mai degrabă nu vedea nicio salvare până când Lenin nu va deveni conducătorul lumii. – Gândiți-vă ce confuzie înseamnă aceasta! Aceasta înseamnă că acei oameni care se comportă cel mai radical astăzi sunt cei mai reacționari. Socialism vor ei; ar trebui să înceapă înainte de toate să socializeze relațiile de putere*; dar ei încep socialismul cu monarhia economică universală a lui Lenin! Nici măcar nu încep să socializeze cu relațiile de putere. Atât de grotesc te întâmpină lucrurile astăzi! Astfel de lucruri rămân cu adevărat memorabile când cineva îți spune: Lenin ar trebui să devină conducătorul lumii. Dar așa stau lucrurile astăzi. Acei oameni care cred că au cele mai luminate concepte au cele mai greșite concepte; și oamenii nu vor obține claritate în acest domeniu dacă nu se angajează să caute pe de-a-ntregul această claritate prin știința spirituală.

---

* *Herrschaftsverhältnissen*: relațiile de putere sau de dominație – condițiile existente într-o societate privind distribuția puterii. (n.tr.)

CONFERINȚA a II-a

Dornach, 10 august 1919

Dragii mei prieteni,

Dacă vrem să înțelegem ce are știința spirituală antroposofică ca sarcină în prezent și în viitorul apropiat, atunci trebuie, așa cum am făcut cu ceva timp în urmă și din nou ieri, să luăm în considerare ce caracter și-a asumat dezvoltarea omenirii începând de la mijlocul secolului al XV-lea. La urma urmei, tot ceea ce se întâmplă în prezent depinde de faptul că de la mijlocul secolului al XV-lea în omenire trăiește imboldul ca individualitatea umană singulară să atingă apogeul personalității, omul să devină o personalitate deplină. Acest lucru nu a fost posibil și nu a fost deloc sarcina omenirii în epocile anterioare ale evoluției noastre umane postatlanteene. Dacă vrem să înțelegem marea cotitură în care ne aflăm, atunci trebuie să ne uităm și mai minuțios la astfel de lucruri precum cele pe care le-am caracterizat din nou ieri.

V-am spus: În viața noastră spirituală avem încă o constituție sufletească greacă. Modul în care ne formăm gândurile, modul în care suntem obișnuiți să gândim despre lume, este de fapt un ecou al constituției sufletești grecești. Iar modul în care suntem obișnuiți astăzi să privim drepturile civice și tot ce ține de drept, acesta este un ecou al constituției sufletești romane. Încă mai vedem statul nostru ca acea structură care a fost în esență Imperiul Roman. Și abia atunci când vom înțelege cum trebuie structura tripartită a organismului social să impacteze acest prezent haotic, vom putea discerne în mod clar și vom putea vrea în mod clar.

Constituția sufletească greacă pe care încă o avem este determinată în principal de faptul că în Grecia a fost prezent în sensul cel mai eminent ceea ce a dat tonul în dezvoltarea istorică până la mijlocul secolului al XV-lea. Pe teritoriul grecesc era răspândită o

populație subjugată și cuceritorii, cei care au pretins pământul pentru ei înșiși, dar care totodată, invocând descendența lor de sânge au determinat spiritualitatea Greciei antice. Astfel încât nu te descurci cu structura sufletească a Greciei antice, dacă nu ai în vedere că acolo a fost considerat îndreptățit să se gândească asupra contextelor sociale umane așa cum rezulta din particularitatea sangvină a populației cuceritoare ariene. Bineînțeles, omenirea timpurilor moderne a depășit ceea ce era de bază pentru greci. La grecii, era pur și simplu de la sine înțeles că erau oameni de două feluri, că erau oameni care, ca să spunem așa, să se închine lui Mercur și oameni care să se închine lui Zeus. Aceste două clase de oameni erau strict separate una de cealaltă. Dar oamenii gândeau despre lume și zeii ei așa cum poporul cuceritor trebuia să gândească în baza descendenței lor de sânge. Totul a fost determinat de ceea ce a rezultat din ciocnirea dintre un popor cucerit și un popor cuceritor. Cine se uită mai atent la ceea ce trăiește astăzi printre oameni în prezentul nostru social va recunoaște că, ce-i drept, potrivit sentimentelor noastre, conform cu ceea ce trăiește subconștient în sufletele noastre, nu mai suntem de acord cu această viziune aristocratică asupra lumii; dar acest aristocratism al modului de a vedea lumea încă trăiește în ideile noastre, în conceptele noastre, mai ales atunci când am fost educați în învățământul secundar. Învățământul secundar alcătuiește tot ceea ce ține de lecții într-un mod care este doar o renaștere, o reverberație a culturii grecești. Și cu atât mai mult învățământul superior, cu excepția colegiilor tehnice și agricole, care au trebuit să fie formate din viața recentă, dar care, din păcate, au fost modelate în structura lor exterioară pe ceea ce a venit din Grecia ca structură a învățământului superior. Tocmai dacă prețuim elenismul la vremea lui și pentru timpul lui, atunci trebuie, pe de altă parte, să ne fie foarte limpede că pentru timpul nostru este necesară o reînnoire a vieții spirituale, că pentru vremea noastră va deveni din ce în ce mai insuportabilă conducerea omenirii de către astfel de suflete care au

primit configurația conceptelor lor, caracterul conceptelor lor în școala noastră medie. Și, bineînțeles, în toate pozițiile de conducere de astăzi sunt încă acei oameni care și-au obținut formarea conceptelor de la școlile medii. Este deja necesar astăzi să ne dăm seama că acum este timpul pentru încheierea socotelilor mari, nu mărunte, și că trebuie să ne gândim la astfel de lucruri în mod corespunzător, nu putem rămâne agățați de vechile obiceiuri de gândire.

Știți că ceea ce în elenism s-a dezvoltat din sânge, în romanism a devenit abstract. Am mai menționat deja acest lucru aici. În timp ce sistemul social grec – care nu se poate numi sistem politic – s-a dezvoltat în întregime din apartenența de sânge, acest element provenit din sânge nu a mai trecut în cultura romană. La Romanii a trecut imboldul de a se structura așa cum s-au structurat în Grecia; dar motivul acestei împărțiri nu se mai simțea în sânge. Și în timp ce niciunui grec din vremurile mai vechi nu i-ar fi trecut prin cap să se îndoiască că există oameni de soi „inferior”, oameni ai poporului cucerit, și oameni de soiul „superior”, arieni, la romani nu a mai fost așa. În cadrul Imperiului Roman oamenii purtau în ei înșiși o puternică conștientă a faptului că structurarea vieții sociale a fost determinată prin putere, prin forță. Trebuie doar să vă amintiți că, la urma urmei, romanii și-au trasat originile înapoi până la acea adunătură de tâlhari din apropierea Romei, care a fost chemată să întemeieze Roma ca o bandă de tâlhari; că întemeietorul Romei nu a fost alăptat de laptele tandru matern, ci, după cum știți, a fost alăptat în pădure de un animal, de o lupoaică.

Toate acestea sunt lucruri care au fost asimilate în esența romană și care au dus la faptul că la Roma tot ceea ce a fost structurare socială a fost structurat mai mult din concepte abstracte. Prin urmare, de la constituția sufletească romană a pornit ceea ce ne-a rămas nouă în privința conceptelor de drept și stat.

Vedeți dumneavoastră, o astfel de istorisire îmi amintește întotdeauna de un vechi prieten. L-am cunoscut când era destul de în vârstă. În tinerețe, la optsprezece ani, se îndrăgostise de o fată și se logodiseră în taină, ca să zic așa, dar nu aveau nimic niciunul, nu se puteau căsători, așa că au așteptat, rămânând fideli unul altuia. El avea 18 ani când s-a logodit, iar când s-a gândit să se căsătorească, avea 64 de ani, pentru că abia atunci dobândise el suficient de mult încât să creadă că acum putea îndrăzni să facă un astfel de pas. Așa că s-a întors în orașul natal, era lângă Salzburg, și a vrut să se căsătorească cu cea pe care o alesese cu atâta timp în urmă. Dar iată că biserica cu casa parohială arsesese, iar certificatul de botez nu mai exista. Nu era consemnat nicăieri că acel bărbat a fost botezat, și astfel nu s-a crezut că el s-ar fi născut vreodată. Încă îmi amintesc încă viu când a venit scrisoarea lui. Locuiam pe atunci în apropiere de Wiener-Neustadt, acolo a sosit scrisoarea lui, și a spus el în această scrisoare – el era angajat la Wiener-Neustadt la acea vreme, dar călătorise în orașul său natal de lângă Salzburg –, a spus el în această scrisoare: „Cred totuși că este foarte evident că m-am născut, pentru că eu sunt aici; dar oamenii nu cred că m-am născut pentru că nu este aici certificatul de botez!”

Am avut odată o discuție cu un avocat care a spus: Da, într-un proces nu este deloc așa important dacă persoana este acolo sau nu, avem nevoie doar de certificatul de naștere.

Vedeți, trebuie să ne amintim mereu aceste istorisiri, pentru că, desigur, ne confruntăm cu ele într-un loc sau altul într-un mod atât de grotesc. Dar totodată atmosfera care trăiește în aceste povești arată că întreaga noastră viață publică a fost construită pe caracterul roman, într-un domeniu mai mult, în celelalte domenii mai puțin. Nu-i așa?, nu ești cetățean în lume în ziua de azi prin faptul că ai devenit ființă umană și stai acolo ca ființă umană, ci ești cetățean în lume pentru că ești înscris într-un registru ca cetățean. Toate aceste lucruri

se se trag de la caracterul roman. Descendența de sânge s-a transformat într-un registru oficial.

Acest lucru duce la faptul că astăzi, când aceste lucruri sunt în decadență, în decădere, mulți oameni nu mai cred că este valoros ceea ce valorează ei ca ființe umane, ci cred că valorează ceva pentru că ocupă un loc într-o ierarhie oficială, au cutare sau cutare rang oficial. Oamenii preferă să fie ceva impersonal, bazat pe concepte juridice romane, decât o personalitate. Dar din secolul al XV-lea omenirea s-a străduit inconștient, subconștient, să construiască totul pe culmea personalității. Acest lucru atestă că în privința vieții noastre spirituale și în privința vieții noastre juridice vremurile au îmbătrânit, că în privința ambelor avem nevoie de o reînnoire, avem nevoie de reînnoire reală. Această reînnoire, care ar trebui să se afirme ca reînnoire în sufletele omenesci, este legată de multe impulsuri mai profunde ale evoluției omenesci.

Aduceți încă o dată în fața sufletului dumneavoastră că de la mijlocul secolului al XV-lea dezvoltarea mai recentă a omenirii în ceea ce privește cunoașterea a fost îndeplinită în special cu modul științific de gândire, și anume în principal cu acel mod științific de gândire care este construit pe legi abstracte ale naturii, care este construit pe percepția senzorială și pe gândurile pe care ni le facem în legătură cu această percepție senzorială. Nu se dorește să se accepte nimic altceva decât ceea ce vine din percepția senzorială și ceea ce se face în materie de gânduri în legătură cu această percepție senzorială. Ieri v-am atras din nou atenția asupra faptului – l-am menționat aici și înainte de ultima mea plecare – că există deja destui oameni astăzi care sunt de părerea îndreptățită că printr-o astfel de viziune asupra naturii, așa cum o dobândim în modul care tocmai a fost descris, se ajunge doar la o imagine fantomatică a naturii. Ceea ce omul de știință își creează ca imagine a lumii este o fantomă a lumii, nu este lumea reală. Așa încât trebuie să spunem: De la mijlocul secolului al XV-lea, omenirea a fost în situația să-și formeze o imagine fantomatică a lumii în

privința unei jumătăți a ei. Dar în spatele acestui lucru există, pentru știința inițierii, ceva ascuns foarte adânc și trebuie să aducem și acest lucru în fața sufletelor noastre.

Vedeți dumneavoastră, percepția senzorială ca atare nu se poate corecta; chiar dacă o vezi ca Maya sau altceva este practic fără importanță pentru o viziune mai profundă asupra lumii. Nu se poate corecta percepția senzorială însăși; ea este ceea ce este. O floare roșie este o floare roșie, indiferent că o vedem ca maya sau ca o realitate. Și așa este întreaga percepție senzorială, este ceea ce este. Discuția începe abia în momentul în care ne formăm gânduri asupra acestei percepții senzoriale, când privim această percepție senzorială ca fiind una sau alta, o interpretăm ca fiind una sau alta. De aici începe dificultatea. Și de ce începe de aici dificultatea? Începe întrucât conceptele pe care începând din secolul al XV-lea noi, ca oameni, a trebuit să le formăm sunt altfel de concepte decât conceptele omenirii anterioare. În istoria de astăzi care, așa cum am spus adesea, este o *fable convenue* acest lucru nu este deloc considerat în sensul corect. Cine are posibilitatea să intre în conceptele omenirii dinainte de mijlocul secolului al XV-lea știe că aceste concepte ale omenirii erau pline de plasticitate interioară, că aceste concepte erau de fapt imaginațiuni. Abstractismul conceptelor, așa cum este acum, a existat abia începând de la mijlocul secolului al XV-lea.

De ce ne-am dezvoltat noi, ca omenire, în așa fel încât de la mijlocul secolului al XV-lea avem aceste concepte abstracte de care suntem atât de mândri astăzi, în care ne învărtim mereu? De ce dezvoltăm noi, ca omenire în întregul ei, aceste concepte abstracte? Vedeți dumneavoastră, aceste concepte abstracte pe care ni le formăm ca omenire întreagă au particularitatea că deși ele sunt aplicate lumii senzoriale de către noi, ele de fapt nu sunt potrivite, nu sunt utile pentru această lume senzorială. Ele nu sunt bune de nimic pentru lumea senzorială. Am exprimat acest lucru în *Enigmele filosofiei* în așa fel încât am spus la vremea respectivă: Modul în care omul își

formează concepte de cunoaștere despre lumea exterioară este un curent lateral al evoluției sufletului său. La fel ca atunci când, să zicem, ne gândim la o sămânță în pământ, care este de fapt destinată de natură să devină iarăși o plantă; însă noi macinăm multe semințe făcându-le făină și le mâncăm ca pâine. Dar acest lucru nu este predeterminat în sămânță! Aceasta este o dezvoltare laterală, atunci când ne întrebăm: Conțin semințele acele componente chimice de care avem noi nevoie pentru a ne construi trupul? Nu este în natura semințelor, a grâului, a secarei să ne hrănească pe noi, ci din grăunte să producă grâu nou sau seară nouă. Tot așa, nu este în natura noastră să înțelegem lumea exterioară prin conceptele noastre, pe care le-am dobândit începând din secolul al XV-lea, ci altceva ar trebui să iasă din aceste concepte dacă intrăm corect în esența lor. Aceste concepte, pe care oamenii le-au dezvoltat începând de la mijlocul secolului al XV-lea, sunt imaginile umbrelor a ceea ce am trăit în lumea spirituală înainte de a coborî din lumea spirituală prin concepție. Astfel încât să vă puteți reprezenta – am atras adesea atenția asupra unor astfel de lucruri (se desenează): aici este nașterea sau concepția, viața umană merge așa: dacă vă reprezentați acest

Tabla 2

lucru așa, atunci conceptele noastre, forțele noastre conceptuale care sunt în noi, sunt propriu-zis ecourile a ceea ce trăim înainte de nașterea sau concepția noastră (vezi desenul). Și practic abuzăm de sistemul nostru conceptual prin faptul că îl aplicăm lumii exterioare senzoriale.

Vedeți, aceasta este baza concepției lui Goethe despre natură. Goethe nu vrea să exprime legile naturale prin concepte; el vrea fenomene primordiale, adică o sinteză a percepțiilor exterioare, pentru că are sentimentul că facultatea noastră conceptuală nu poate fi aplicată direct la natura exterioară. Facultatea noastră conceptuală trebuie să ne-o dezvoltăm ca gândire pură. Și dacă o dezvoltăm ca gândire pură, atunci ea ne îndreaptă spre existența noastră spirituală prenatală. Avem de fapt gândirea noastră specifică de astăzi pentru a ajunge, în această gândire pură, la ființa noastră spirituală de dinainte de a fi fost îmbrăcați cu un corp fizic. Și până când omenirea nu înțelege că are gândirea ei pentru a se înțelege ca spirit, sarcina celei de-a cincea perioade postatlanteene nu va fi intrat încă în sufletele umane. Știința noastră naturală a fost, ca să spunem așa, împinsă deoparte în destinul nostru omenesc, pentru ca să rămânem la natura pură, să nu speculăm despre ea, ci doar să ne folosim conceptele în așa fel încât să o privim în modul corect, dar apoi să ne dezvoltăm conceptele pentru a vedea cum am fost ca spirit înainte de a fi îmbrăcați cu un trup fizic prin concepție și naștere. Oamenii încă cred astăzi că ei cu facultatea lor conceptuală ar trebui doar să clasifice percepția senzorială exterioară și așa mai departe; însă ei vor proceda cum trebuie abia când vor aplica gândurile, pe care le au de la mijlocul secolului al XV-lea, la lumea spirituală în care se aflau înainte ca ei să fi fost îmbrăcați într-un trup fizic.

Astfel, omul celei de-a cincea perioade postatlanteene este chiar forțat spre spiritual, prenatal, și astfel este omul pus într-o situație specifică prin încă un lucru pe care el trebuie să îl cultive, pe care trebuie să îl ducă mai departe. În paralel cu viziunea științifică fantomatică merge industrialismul. Am atras atenția și asupra acestui lucru ieri. Iar principalul lucru în privința industrialismului este că mașina, purtătoarea industrialismului, este transparentă spiritual. Nu rămâne nimic de neînțeles. Ieri v-am atras atenția cum chiar și la mineral rămâne ceva opac; mașina este întru totul transparentă. Acest

lucru are însă consecința că voința umană, care este îndreptată către mașină, nu se îndreaptă de fapt către o realitate. Mașina este practic o himeră pentru realitatea lumii în totalitatea ei. Și industrialismul aduce ceva în viețile noastre care face ca voința oamenilor să fie fără rost într-un sens superior. Va fi un impact profund atunci când va fi pe deplin răspândită în omenirea modernă convingerea că mașina și tot ceea ce este în urma sa ca industrialism face ca voința umană să fie lipsită de sens. Astăzi am atins deja apogeul eficienței mașinii, deoarece un sfert din ceea ce se produce astăzi pe Pământ nu este produs prin voința umană, ci prin puterea mașinii – un sfert! Aceasta înseamnă ceva extraordinar. Voința umană nu mai trăiește cu rost aici, pe Pământ.

Vedeți, dacă citiți ceva precum cuvântările lui Rabindranath Tagore [14], atunci ar trebui să simțiți ceva în aceste cuvântări, care europeanului, dacă folosește mintea europeană obișnuită, intelectul european obișnuit, îi rămâne de neînțeles. Este o altă notă dominantă în ceea ce spun astăzi asiaticii cultivați, pentru că pentru asiaticii cultivați acest a-fi-adaptat al spiritului european la mașină este ceva complet de neînțeles, ceva fără sens. Pentru oriental, a lucra prin intermediul mașinii, prin industrialism, este ceva lipsit de sens. Și ceva la fel de lipsit de sens pentru oriental – fie că în Europa oamenii cred sau nu acest lucru – este politica europeană născută în era mașinilor. Nici de aceasta orientalul nu leagă niciun sens. Este clar exprimat atunci când orientalul cultivat vorbește că pentru el acest sfert din ceea ce se întâmplă, acest sfert din munca oamenilor din prezent – în Orient nu este făcut de oamenii educați în stil oriental vechi, ci de fapt doar de către occidentalii și imitatorii lor, japonezii și așa mai departe – este simțit a fi o muncă lipsită de sens, deoarece orientalul, care are încă multă capacitate de percepție atavică, știe că tot ceea ce omul vârstă în mașină ca muncă are o particularitate foarte specifică.

Când omul își lasă calul, care este legat la plug, să conducă prin brazdă și lucrează cu calul, atunci această lucrare cu calul, în care forța naturii încă conlucrează, are un sens dincolo de prezentul imediat, această lucrare are un sens cosmic. Când viespea își construiește casa, această construcție a viespii are un sens cosmic. Când omul aprinde focul lovind cremenele, lăsând scânteile să țâșnească pentru a lua foc iasca și aprinde focul, el este conectat la natură: ceea ce face are un sens cosmic. Prin industrialismul modern suntem scoși din acest sens cosmic. Nu mai trăiește niciun sens cosmic acolo, atunci când ne aprindem luminile electrice! În acest caz sensul cosmic este scos afară. Și dacă intrați într-o fabrică modernă care este constituită în întregime din mașini, atunci aceasta este o gaură în cosmos, nu are nici o semnificație pentru evoluția cosmică. Dacă mergeți în pădure și adunați lemn, atunci acest lucru are o semnificație cosmică care depășește evoluția pământescă. Dacă vă uitați la o fabrică modernă cu tot ce conține, nu are nicio semnificație dincolo de dezvoltarea pământescă. Voința umană este transplantată acolo înăuntru, fără ca ea să aibă vreo semnificație cosmică. Gândiți-vă ce înseamnă aceasta. Aceasta înseamnă: de la mijlocul secolului al XV-lea a trebuit să dezvoltăm o cunoaștere care este fantomatică, care nu se apropie de realitate. Efectuăm tot mai mult și mai mult din acea activitate pentru care folosim mașina; din ce în ce mai mult facem lucrurile prin activitate industrială, iar voința pe care o băgăm noi în această activitate industrială este lipsită de sens pentru evoluția lumii.

Marea întrebare se prezintă în fața sufletului uman: Are faptul că situația este așa încât cunoașterea noastră este fantomatică, voința noastră este lipsită de sens într-o mare măsură, are aceasta totuși un sens pentru totalitatea evoluției omenirii? Da, are un sens, are un sens plin de însemnătate. Ea are sensul că noi, ca umanitate, trebuie prin aceasta să fim constrânși să pătrundem dincolo de cunoașterea fantomatică, la cunoașterea realității, la acea cunoaștere a realității care nu se oprește la vederea naturii ci pătrunde în spiritualul care se

află în spatele naturii. Atâta timp cât oamenii au primit spiritul concomitent cu conceptele lor, ei puteau să nu-și impună nici un efort de voință, nu aveau nevoie să se trudească pentru a cuceri ei înșiși spiritul. Întrucât în timpurile moderne oamenilor le-au rămas doar concepte care nu conțin spiritul, dar conțin aptitudinile de a-și croi drum până la spirit, așa cum am spus, în om există imboldul de a pătrunde din cunoașterea abstractă în cunoașterea spirituală reală. Și de când avem industrialismul cu lipsa lui de sens, trebuie să căutăm un alt sens pentru voința umană. Și îl putem căuta numai dacă ne înălțăm către un asemenea mod de a vedea lumea care dă sens la ceea ce este lipsit de sens – să-l numim industrialism – prin aducerea sensului din spiritual, spunându-ne: Ne căutăm sarcini care își au originea în spirit. În trecut, fiindcă voința își putea lua prin instinct din spiritual impulsurile sale, omului nu-i era necesar să se mobilizeze în mod deosebit pentru a vrea pornind din spirit. În ziua de astăzi este necesar să ne dăm silința în mod deosebit să vrem din spirit. Și trebuie să opunem voinței industriale lipsite de sens o voință-din-spirit plină de sens.

Ieri v-am dat un exemplu despre modul în care ar trebui să educăm. Ar trebui să discernem că până la vârsta de 7 ani, omul, pentru că își dezvoltă îndeosebi corpul fizic, este un imitator; ar trebui ca acest lucru să facem să fie baza educației. Ar trebui să știm că de la vârsta de 7 ani până la 14 ani trebuie să dezvoltăm omul sub principiul autorității, și ar trebui ca această cunoaștere spirituală, pe care o dobândim atunci când știm cum se dezvoltă corpul eteric de la 7 până la 14 ani, ar trebui ca această cunoaștere spirituală să o facem să fie impulsul sistemului educațional. Și ar trebui să știm cum se dezvoltă corpul astral de la 14 la 21 de ani și ar trebui ca această cunoaștere să facem să fie impulsul sistemului educațional. Atunci, abia atunci vrem din spirit.

Până la mijlocul secolului al XV-lea oamenii au vrut din spirit în mod instinctiv. Practic, în viața exterioară vrem să ne deprindem

complet cu cele mecanice, cu mecanismul – chiar și în politică, care a transformat treptat statele în mecanisme. Trebuie să ne străduim să revenim la o voință din spirit plină de suflet. Pentru a face acest lucru trebuie, însă, să acceptăm ideea de știință spirituală, de exemplu, trebuie să începem cu educarea în așa fel încât să luăm ca bază ceea ce știm din cunoașterea lumii spirituale, astfel încât să educăm așa cum ne spune știința spirituală antroposofică. Punând astfel un accent mai puternic, mai conștient pe voința venită din spirit, opunem o contraimage voinței lipsite de sens a industrialismului.

Astfel, industrialismul cu toată pustiirea sa umană și sufletească ne este dat pentru ca în această pustietate să ne putem aduna forțele, să ne putem mobiliza să vrem din spirit. Și cel mai bine putem începe, să vrem din spirit în educație dacă educăm așa cum trebuie să se educe din spirit și din cunoașterea prin spirit. Multe trebuie să fie regândite în vremea noastră. Dar pentru aceasta este necesar un simț interior al adevărului dezvoltat în mod scrupulos și intim. Astăzi trebuie să ne fie limpede faptul că simțul lăuntric al adevărului trebuie treptat să fie aplicat chiar și acolo unde nu suntem încă obișnuiți să-l aplicăm. Vedeți dumneavoastră, cred că mulți oameni astăzi ar putea fi uimiți dacă cineva le-ar spune: Ai dreptate dacă îl admiri pe Rafael [15] pentru picturile sale; dar dacă ceri ca oamenii să picteze în ziua de azi ca Rafael, atunci te înșeli. Pentru că numai acela are dreptul să-l admire pe Raphael, care știe că în ziua de azi este un pictor prost cel care pictează așa cum a pictat Rafael: fiindcă atunci el nu pictează așa cum trebuie să fie din impulsurile timpului nostru. Nu simțim în concordanță cu vremurile dacă nu simțim aceste lucruri în așa fel încât să simțim temeinic sarcinile corespunzătoare unui anumit timp. Este necesar ca în timpul nostru să dobândim un simț intim, foarte intim pentru adevăr în această direcție. Dar omenirea contemporană și în această privință trece prin contariu; pentru că ai impresia că peste tot simțul adevărului are spărturi și s-a scurs și nu funcționează, și că astăzi oamenii se feresc să numească ceea ce este drept, drept,

ceea ce este greșit, greșit, că se feresc să indice minciuna ca minciună. În această privință, putem avea parte de cele mai groaznice lucruri astăzi, iar oamenii sunt indiferenți față de lucruri atât de groaznice de care pot avea parte! Dar aceasta este important, de exemplu, să simți atât de conform cu adevărul încât să știi: picturile lui Rafael nu mai țin de prezent, trebuie să fie privite ca ceva din trecut – și, de asemenea, să fie admirate ca ceva din trecut. Aceasta este deosebit de necesar în timpul nostru, să dăm atenție unor astfel de lucruri, când din cele mai profunde adâncuri ale sufletului ne vine impulsul, simțirea bruscă și intensă, că un lucru este adevărat. Mă gândesc adesea la un pasaj frumos din biografia lui Michelangelo pe care a scris-o Herman Grimm, unde Herman Grimm vorbește despre „Judecata de Apoi” a lui Michelangelo. Unde vorbește despre câte astfel de picturi „Judecata de Apoi” au fost pictate la acea vreme, unde vorbește despre cum la acea vreme oamenii trăiau pe deplin în realitate adevărul a ceea ce a fost pictat pe perete. În aceste imagini ale „Judecății de Apoi” oamenii aveau trăirea unei realități.

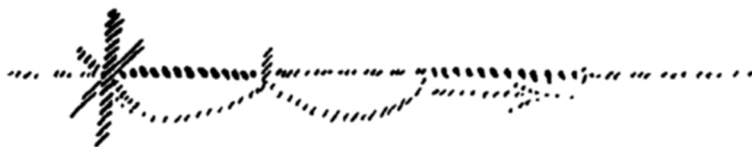
Astăzi nu ar trebui de fapt să ne uităm la o pictură ca „Judecata de Apoi” a lui Michelangelo, fără a fi conștienți de faptul că noi nu simțim ca acei oameni pentru care a pictat Michelangelo această „Judecată de Apoi”, că am pierdut această simțire, că noi cel mult ne spunem: Aceasta este o imagine a ceva, în care însă noi nu mai credem ca într-o realitate imediată.

Gândiți-vă doar, omul care are conștiența de astăzi și nu crede că îngerii chiar descind sau că diavolii lucrează așa ca în pictura lui Michelangelo, acest om stă în fața acestei picturi altfel decât omul din acea vreme, pentru care a pictat Michelangelo, care a văzut aceste imagini ca realități și le-a avut în fața lui. Dar tocmai atunci când ne dăm seama că ceea ce simte omul contemporan în fața „Judecății de Apoi” a lui Michelangelo este ceva gri, ceva abstract, tocmai atunci simțim chemarea lăuntrică să ne transpunem în întreaga țesătură vie din imaginile care se află pe acest perete al „Judecății de Apoi”. Atunci

simțim îndemnul să ne întrebăm: Cum se face că oamenii unei epoci – Michelangelo a pictat, ce-i drept, după ce s-a sfârșit a patra perioadă postatlanteană, dar el a pictat din spiritul acestei a patra perioade postatlanteene, a stat la granița dintre cele două perioade, am explicat odată acest lucru în conferințele despre artă [16] – cum se face că oamenii au văzut lucruri atât de grandioase în imaginațiuni, în imagini? Această întrebare te confruntă cu adevărat în întreaga ei amploare, tocmai atunci când ești conștient de cât de gri și lipsit de viață este ceea ce simt oamenii astăzi în fața unei astfel de picturi de Michelangelo. Și atunci trebuie să ne întrebăm despre cauză: De unde vine faptul că sufletele omenești au putut la acea vreme să vadă așa sfârșitul Pământului? De unde a venit compoziția acestor imagini?

Cauza constă în următoarele. La începutul creștinismului, de la acel timp când Misteriul de pe Golgota a intrat în evoluția Pământului și a dat evoluției Pământului sensul ei, au trebuit întâi să se retragă unele lucruri care erau prezente în vechiul mod, lucruri care mai târziu urmau să fie cucerite din nou de omenire. Din acestea face parte viziunea asupra vieților pământești repetate. Dacă reprezentăm grafic această viață (este desenată), atunci viața umană în întregul ei curge astfel: viața pământească, viața în lumea spirituală; viața pământească, viața în lumea spirituală și așa mai departe.

Faptul că viața umană în întregul ei curge așa, a fost conținutul modului atavic, instinctiv de a vedea lumea al vremurilor de demult.

Tabla 2

Creștinismul trebuia mai întâi să stimuleze alte lucruri în om decât ceea ce a fost văzut în această înțelepciune străveche. Ce mijloace a folosit creștinismul în primul rând? Ea a direcționat conștiința

omenească viața omenească numai de la acest punct mai departe (vezi desenul: crucea): viața pământească prezentă. – Viața precedentă până la ultima moarte, inclusiv omul înainte de naștere, înainte de concepție: doar un gând al lui Dumnezeu, nu o individualitate umană, ci un gând al divinității. Înainte ca omul să devină om, este lumea spirituală din care el ia ființă ca un gând al lui Dumnezeu, și ca om propriu-zis începând abia cu nașterea. Apoi se adăugă la aceasta viața de după moarte. Într-o anumită măsură, în prima perioadă a dezvoltării creștinismului, privitul în sus a fost oarecum „mutat”: acolo viață între moarte și o nouă naștere, viață pe Pământ, apoi din nou viață între moarte și o nouă naștere, viață pe Pământ și așa mai departe; simțirea umană a fost restrânsă să privească numai la originile omului, și apoi viața de după moarte. Pe de altă parte, însă, acest lucru a fost echilibrat prin imaginile create de „Judecata de Apoi”. Aceste imagini ale „Judecății de Apoi” au apărut deoarece creștinismul mai întâi a alungat din simțirea omenească învățătura preexistenței, învățătura faptului de a exista spiritual înainte de concepție și înainte de naștere. Astăzi, nevoia de a recunoaște viețile pământești repetate se revarsă din adâncurile sufletescului omenesc. Prin urmare, imaginile care au în vedere doar o singură viață pământească, și înainte de ea și după ea lumea spirituală, se estompează. Există o foarte intensă nevoie de a extinde viziunea creștină asupra lumii față de cum a fost ea la început. Misteriul de pe Golgota nu a acționat doar pentru cei care acceptă o viață pământească, ci Misteriul de pe Golgota este valabil și pentru cei care știu de viețile pământești repetate. De această extindere este nevoie în prezent. Și astfel trebuie să ne fie clar că ne aflăm în momentul în care trebuie să folosim fantomaticitatea cunoașterii conceptuale obișnuite, lipsa de sens a voinței declanșată de industrialism, pentru înălțarea către cunoașterea spirituală și către voința îmbibată de spirit, așa cum am descris; pe de altă parte, de asemenea, pentru a extinde conștiința religioasă asupra vieților pământești repetate.

Întreaga importanță a acestei lărgiri a conștiinței umane în prezent, omul prezentului ar trebui să și-o scrie foarte profund, adânc în suflet. Pentru că de ea depinde practic dacă el înțelege cu adevărat să trăiască în prezent și să pregătească viitorul în sensul corect. Practic, fiecare om poate aplica acest lucru în locul în care se află în viață. Și, în cele din urmă, chiar și o cunoaștere exterioară îi va face pe oameni să tânjească după ceva care în prezent se petrece foarte mult în adâncurile subconștiente ale vieții sufletești, dar care cu greu răsună până în conștiința deplină. Vedeți dumneavoastră, cel mai izbitor lucru în viața prezentului este că astăzi se învârt fără un țel atâtea suflete omenești sfâșiate, suflete omenești care sunt de fapt problematice, care nu știu ce să facă cu viața, care întreabă din nou și din nou: Ce ar trebui să fac, care este sensul vieții pentru mine? – care se apucă de un lucru sau altul și totuși nu le aduce satisfacție. Oamenii care sunt astfel de naturi problematice devin din ce în ce mai mulți. De unde vine acest lucru? Vine dintr-o carență în sistemul nostru educațional. Astăzi ne educăm copiii în așa fel încât nu trezim în ei acele forțe care îl fac pe om puternic pentru viață: acelea care îl fac pe om puternic prin faptul că este un imitator până la vârsta de 7 ani, care îl fac puternic prin faptul că urmează o autoritate demnă până în al 14-lea an; că el dezvoltă iubirea în mod corect până la vârsta de 21 de ani. Pentru că mai târziu aceste forțe nu le mai poate dezvolta. Ceea ce îi lipsește omului pentru că forțele care trebuie să fie dezvoltate în anumiți ani de tinerețe nu sunt trezite, aceasta îl face o natură problematică. Acest lucru trebuie să îl știm!

De aceea a trebuit să spun ieri: Dacă vrem cu adevărat o configurare socială a viitorului, trebuie să vrem să pregătim această chestiune tocmai prin educarea omului. Pentru aceasta este necesar ca în mod real în aceste lucruri să luăm în calcul elemente mari, nu mici, în socoteala noastră. Treptat, sistemul nostru educațional a devenit ca și cum am fi pe punctul de a trece la ceea ce am caracterizat

ieri ca mecanizarea spiritului, vegetalizarea sufletului, animalizarea trupurilor.

Nu avem voie să trecem la el. Trebuie să dezvoltăm puternic forțele care pot fi dezvoltate în sufletul omenesc al copilului, astfel încât omul să poată mai târziu să le scoată din dezvoltarea copilăriei sale. Astăzi când se uită înapoi la copilărie, când se întoarce în simțire înapoi la copilărie, nu poate scoate nimic din copilărie pentru că nu a fost dezvoltat nimic. Dar principiile noastre educaționale trebuie să se schimbe fundamental dacă vrem să atingem exact ceea ce trebuie în această privință! Mai presus de toate, trebuie să urmărim printre rânduri foarte atent multe lucruri care în prezent sunt foarte lăudate ca fiind deosebit de salutare.

Deci avem nevoie ca, fără să se întindă coarda, nu prin sforțare, ci prin economia educației să se realizeze la copii concentrarea. Putem aceasta în modul în care are nevoie omul de astăzi doar dacă desființăm ceva care este încă foarte popular astăzi: dacă eliminăm orarul blestemat din școli, acea unealtă ucigașă pentru o dezvoltare reală a puterilor umane. Gândiți-vă doar la ce înseamnă: de la 7 la 8 aritmetică, de la 8 la 9 gramatică, de la 9 la 10 geografie, de la 10 la 11 istorie! Tot ce a tălăzuit în suflet de la 7 la 8 se stinge de la 8 la 9 și așa mai departe. În aceste chestiuni este necesar astăzi să ajungem la cauza lucrurilor. Nu mai trebuie deloc să ne gândim că există materii numai pentru ca „materile” să fie predate; ci trebuie să ne fie clar: în om de la vârsta de 7 până la 14 ani trebuie dezvoltate în mod corect gândirea, simțirea și voința. Geografia, aritmetica, totul trebuie să fie folosit în așa fel încât gândirea, simțirea, voința să fie dezvoltate în mod corect.

În pedagogia de astăzi se vorbește mult despre faptul că ar trebui să dezvoltăm individualitățile, ar trebui să aflăm din natura copilului abilitățile pe care ar trebui să le dezvolte. Toate vorbe goale! – pentru că aceste lucruri capătă sens numai când chestiunea este discutată din punctul de vedere al științei spirituale; altfel rămân vorbe goale. Va fi,

așadar, necesar în viitor să ne spunem: Pentru o anumită vârstă este, de exemplu, mai presus de toate necesar să predăm aritmetică. Pentru aceasta trebuie să alocăm două sau trei luni pentru a preda aritmetica dimineața. Nu un orar care conține totul amestecat, ci care prevede aritmetica pentru câtva timp – apoi trecem mai departe. Și să adaptăm lucrurile astfel încât să fie adaptate la ceea ce natura umană cere la un moment dat!

Vedeți astfel ce sarcini are de fapt o pedagogie care lucrează pentru viitor. În aceste lucruri se află problemele pozitive care se pun astăzi oamenilor care gândesc serios asupra devenirii sociale. Însă ele încă sunt puțin înțelese. La Stuttgart, ca urmare a acivității noastre sociale anterioare, va fi înființată o școală, pe cât este posibil să o avem în sistemul școlar actual [17]. Domnul Molt [18] a decis să înființeze o astfel de școală pentru copiii lucrătorilor din fabrica sa, Fabrica Waldorf-Astoria; alți copii se vor putea alătura, dar, bineînțeles, la început doar într-un număr limitat. Desigur, trebuie în ziua de astăzi să luăm încă în calcul obiectivele didactice stabilite de așa-numitul stat. Va trebui să aducem copiii până la acest sau acel nivel într-un anume an, așa că va trebui să facem compromisuri, dar vom putea amesteca ceea ce cere statul – idolul deosebit de deștept potrivit viziunii socialiste – va trebui să amestecăm cu ceea ce se cere din această parte, cu ceea ce cere natura umană reală. Dar acest lucru trebuie mai întâi de toate să fie recunoscut. Cine crede astăzi că orarul este uciderea adevăratei educații a omului? Există oameni care gândesc în această direcție în așa fel încât ai vrea să le spui: Lumea este cu susul în jos și trebuie pusă din nou pe picioare; căci astăzi sunt oameni care vor să scurteze orele, să predea materiile timp de câte o jumătate de oră, una după alta. Acest lucru mulți îl consideră astăzi a fi un ideal. Imaginați-vă ce caleidoscop extraordinar rezultă, una după alta: religie, aritmetică, geografie, desen, cântat! Acolo înăuntru – în cap – arată atunci ca atunci când sunt aruncate la grămadă bucățelele de sticlă într-un caleidoscop; doar „pare că arată a ceva” pentru lumea

exterioară, pentru că acolo nu există nici cea mai mică coerență. Oamenii nu vor deloc să creadă că astăzi este necesar să gândim la nivel mare, să nu gândim la nivel mărunț, să avem puncte de vedere largi, puncte de vedere cuprinzătoare. Astăzi vezi tot mereu că oamenii în sfârșit s-au hotărât să spună: Da, revoluție trebuie să fie! Chiar și o mare parte din filistini astăzi cred deja în revoluție. Nu știu dacă aici este așa, dar sunt zone mari în care chiar și o mare parte din filistini cred în necesitatea revoluției. Dar dacă apoi le vii cu lucruri precum cele din cartea mea *Punctele centrale ale problemei sociale* despre structura tripartită, ei spun: Nu înțelegem aceste lucruri, sunt prea complicate. Lichtenberg a spus odată [19]: Când un cap și o carte se întâlnesc și sună gol, nu trebuie să fie întotdeauna vina cărții. Dar oamenii nu cred aceste lucruri astăzi, pentru că nu întotdeauna există o autocunoaștere a ceea ce se produce cel mai mult în suflete. Totuși poți vedea chiar și pe zone largi că până și filistinii cred în revoluție. Dar apoi ei spun: Ei bine, în lucruri atât de mari, în astfel de gânduri, nu ne putem implica, trebuie să ne spui – da, cum ar trebui să fie socializată fabricarea pantofilor, cum ar trebui să fie socializate farmaciile, cum ar trebui să fie socializate aceasta și aceasta; ar trebui să ne spui cum îmi voi vinde mirodeniile în statul revoluționat. După care treptat îți dai seama ce vor să spună oamenii de fapt atunci când spun așa ceva. Ei cred așadar că trebuie să fie revoluționat – cu aceasta ei sunt cu totul de acord – dar în așa fel încât totul să rămână la fel ca înainte, astfel încât să nu se schimbe de fapt nimic. Cum putem să întoarcem lumea cu sus-n jos? spun mulți, dar, da, ca nimic să nu se schimbe! Iar cei care sunt cei mai ciudați în această privință sunt tocmai așa-zișii intelectuali. Da, se pot avea experiențe deosebit de ciudate acolo. O experiență pe care a trebuit să o fac iar și iar a fost aceea că am ajuns să aud: Da, trei elemente componente – universități autonome, viața intelectuală ar trebui să se gestioneze singură –, dar noi din ce vom trăi atunci? Cine ne va plăti salariile dacă statul nu ne va mai plăti salariile?

Dar aceste lucruri trebuie privite în față astăzi. Este necesar să nu mai ignorăm aceste lucruri mereu și mereu. Tocmai în domeniul vieții intelectuale trebuie să fie realizată schimbarea.

CONFERINȚA a III-a

Dornach, 11 august 1919

Dragii mei prieteni,

Ceea ce va trebui să spun astăzi va fi un fel de episod. După cum v-am spus deja, aș dori să vorbesc pe scurt despre trei concepte. Despre trei concepte care, pe deplin înțelese, duc în același timp la înțelegerea vieții sociale exterioare. Spun în mod expres: a vieții sociale exterioare, pentru că cele trei concepte sunt deduse din munca în comun și colaborarea oamenilor în viața exterioară. Ele sunt cele trei concepte de marfă, muncă, capital. V-am spus deja că economia politică modernă de toate curentele încearcă în van să ajungă la o claritate deplină în privința acestor concepte. Aceasta nu a fost posibilă de când oamenii au început să gândească conștient din punct de vedere economic. Înainte de începutul celei de-a cincea perioade postatlanteene, adică înainte de momentul care cade la mijlocul secolului al XV-lea, nu poate fi deloc vorba ca oamenii să fi înțeles în mod conștient relațiile sociale dintre ei. Viața a decurs mai mult sau mai puțin inconștient, instinctiv în privința a ceea ce se petrecea social de la om la om. Începând de la acel moment însă, pentru că în această epocă se dezvoltă sufletul conștientului, oamenii au fost nevoiți să gândească din ce în ce mai conștient asupra relațiilor sociale. Și astfel s-au dezvoltat tot felul de tendințe și viziuni asupra conviețuirii sociale umane. A început cu școala mercantiliștilor, apoi cu școala fiziocraților [20], cu Adam Smith [21], cu diferitele curente utopice, Proudhon [22], Fourier [23] și așa mai departe, până la noua social-democrație pe de o parte și la noua economie politică academică pe de altă parte. Este interesant să comparăm teoria social-democrată mai nouă, care este bazată pe Marx, Engels și alții, cu mai noua economie politică academică. Economia politică academică modernă este întru totul neproductivă. Nu produce absolut deloc concepte care să se

poată revărsa în voința socială. Nu obții nimic din conceptele haotice și încurcate ale economiei academice moderne dacă pui întrebarea în această direcție: ce ar trebui să se întâmple în relațiile sociale? Pentru că această economie politică academică este complet erodată de opiniile care predomină în știința modernă în general. Și știți că, în ciuda progresului mare, admirabil al științelor naturii, care nu este deloc negat de știința spirituală, știința academică modernă respinge orice izvorăște din spirit. Așa că economia politică vrea doar să observe ce se întâmplă în viața economică. Dar observarea a ceea ce se întâmplă în viața economică este ceva aproape imposibil în vremurile moderne, deoarece cu cât oamenii s-au dezvoltat mai mult în această epocă mai recentă, ei nu au mai avut deloc gânduri care să fi susținut faptele economice. Faptele economice au mers mecanic de la sine; oamenii nu le-au urmat cu gândurile. Prin urmare, observarea acestor fapte lipsite de gândire ale pieței lumii nu poate conduce la legi și nici nu a condus la legi, deoarece economia noastră națională este o practică fără teorie, fără viziune, fără concepte, fără idei. Iar aspirația noastră social-democrată este o teorie fără practică. Luată așa cum este, această teorie socialistă nu poate fi niciodată pusă în practică; este o teorie fără capacitatea de a înțelege intuitiv practica. Suferim în vremurile moderne de faptul că pe de o parte avem viața economică, o practică fără idei, iar pe de altă parte simpla teorie a social-democrațiilor fără posibilitatea de a introduce această teorie în viața economică reală. În această privință, am ajuns cu adevărat la un punct de cotitură în dezvoltarea istorică a omenirii. Veți înțelege cu ușurință faptul că întrucât viața socială trebuie să se bazeze pe relația dintre oameni, la baza a ceea ce oamenii se străduiesc dacă vor să întemeieze o viață justă din punct de vedere social, trebuie să stea o anumită atitudine. Și vedeți, despre aceasta este vorba cu tripartita organismului social, că se generează o anumită acordare a sufletului, o concordanță sufletească în zonele sociale conexe. Fără această concordanță între oameni, viața socială nu poate înflori cu adevărat.

Și această concordanță tocmai că va fi luată în calcul prin tripartiția socială. Astăzi aș dori, așa cum am spus, în mod episodic doar să subliniez câteva lucruri în această direcție.

Dacă vă imaginați viața socială ca un organism atunci trebuie să vă imaginați că ceva, desigur transpus în sufletesc-spiritual, curge prin acest organism. Așa cum, de exemplu, organismele umane și animale au sângele ca purtător al aerului inhalat și transformat, tot așa trebuie ceva să poarte, să vânture, să circule prin întregul organism social.

Aici ajungem la acel capitol care este atât de greu de înțeles pentru omul contemporan, pentru că este foarte puțin pregătit în sufletul său pentru aceasta, dar care trebuie, de asemenea, să fie înțeles, dacă este să se vorbească cu seriozitate de o reorganizare socială, de o structurare socială. Va trebui să se înțeleagă că în viața socială a viitorului lucrurile depind de ceea ce oamenii discută unul cu celălalt, de ceea ce oamenii iau în serios în schimbul de idei, de sentimente, de senzații dintre ei. Nu este totuna ce opinii trăiesc printre oameni dacă vor să devină ființe sociale. Și este necesar pentru viitor ca în educația generală să nu prevaleze conceptele care sunt preluate din știință sau din industrie, ci să prevaleze conceptele care pot fi bază pentru ceva imaginativ. Oricât de neverosimil ar fi acest lucru pentru omul de astăzi, nu se va socializa dacă nu-i învățăm în același timp pe oameni concepte imaginative, adică concepte care modelează simțirea omului cu totul altfel decât simplele concepte abstracte de cauză și efect, forță și materie și așa mai departe, care provin din viața științifică. Cu aceste concepte, care provin din viața științifică și de care astăzi este dominat totul, chiar și arta, cu aceste concepte nu se poate face nimic în viața socială a viitorului. Trebuie să fim în stare în viața socială a viitorului să înțelegem iarăși lumea în imagini.

Ce se înțelege prin aceasta, am indicat deja în repetate rânduri, și cu privire la problema educației. Am spus următoarele cu privire la problema educației. Am spus că dacă te ocupi intim de copii, o

modalitate bună de a-i învăța, să spunem ideea nemuririi sufletului, este să arătăm pur și simplu copilului o pupă a unui fluture și îi arătăm cum pupa se deschide și fluturele zboară afară din pupă; apoi îi lămurești copilului: Uite, așa cum este pupa, așa este și trupul tău, iar acolo înăuntru trăiește ceva ca un fluture, numai el este invizibil. Când mori, așa zboară și la tine fluturele afară, în lumea spirituală. – Prin astfel de comparații acționăm folosind imagini. Dar este necesar nu pur și simplu să născocim o asemenea comparație; am proceda tocmai în spiritul viziunii științifice asupra lumii dacă am născoci-o. Căci care este de obicei atitudinea oamenilor cu educația actuală în privința unei comparații, dacă fac vreodată o astfel de comparație? Oamenii de astăzi, chiar și atunci când abia dacă au devenit maturi, sunt foarte deștepți, extraordinar de deștepți. Ei nu iau deloc în considerare că cineva poate fi inteligent într-un alt mod decât își imaginează ei în conceptele lor abstracte că sunt inteligenți. Este într-adevăr ciudat cum sunt oamenii în ceea ce privește inteligența lor actuală!

O conferință pe care am ținut-o în urmă cu câteva săptămâni a fost urmată de o întrunire [24] a unei asociații de științe politice din orașul în cauză, și acolo un profesor universitar, deci, desigur, un om inteligent al prezentului, a vorbit despre conferință și lucruri conexe ei. El a găsit că punctele de vedere pe care eu nu numai le-am prezentat în acea conferință, dar sunt în toate cărțile mele, sunt infantile, adică se află la nivelul copilăriei omenirii. Vedeți dumneavoastră, eu înțeleg foarte bine o astfel de judecată a unui om inteligent al prezentului; o înțeleg foarte bine mai ales când este tocmai profesor universitar. O înțeleg pentru că din știința academică a fost scoasă toată viața cu adevărat plastică și, prin urmare, tot ceea ce este înțeles sau, mai bine spus, neînțeles, este găsit a fi copilăresc. Da, vedeți, tocmai aceasta este ciudățenia, că oamenii în istețimea de astăzi vin și spun: Dacă vrem să folosim o astfel de imagine precum: sufletul nemuritor poate fi comparat cu fluturele care zboară din pupă, atunci noi fiind cei deștepți, știm, desigur, că aceasta este o

imagine pe care am făcut-o; noi am trecut dincolo de ceea ce conține o astfel de imagine. Dar copilul este la stadiul copilăresc și de aceea comparăm ceea ce se știm noi în concepte cu această imagine; dar noi înșine nu credem în această imagine. – Numai că taina, ceea ce nu se știe, este că atunci nici copilul nu crede în ea. Taina constă în faptul că copilul este în mod real impresionat de imagine numai dacă adultul însuși crede în ea. Și atitudinea autentic spiritual-științifică trebuie să ne readucă la acest lucru, ca în natură să nu vedem acele lucruri fantomatice despre care ne vorbește știința, ci să vedem din nou picturalul, imaginativul. Ceea ce se strecoară din pupa afară și este prezent în fluture este într-adevăr o imagine pentru nemurirea sufletului, așezată în ordinea naturală de către ordinea divină a lumii. Și nu ar exista fluturele care se strecoară afară din crisalidă dacă nu ar exista un suflet nemuritor. Căci nu poate exista o imagine – și aceasta este o imagine – decât dacă adevărul stă la baza imaginii. Și așa este cu întreaga natură. Ceea ce dau științele naturii este fantoma. La natura însăși ajungi doar dacă știi că este o imagine a altceva.

Și astfel oamenii vor trebui de asemenea să se obișnuiască, de exemplu, să vadă capul omenesc ca pe o imagine a unui corp ceresc. Capul omenesc nu este rotund așa cum este, pur și simplu ca să arate ca o căpățână de varză, ci capul uman, așa cum este alcătuit, este o replică a unui corp ceresc. Toată natura este picturală, și trebuie să ne deprindem cu această picturalitate; apoi va radia în inimă, în suflet, chiar și în cap, deși aceasta este cel mai greu, ceea ce poate curge prin om atunci când el își însușește și înțelege imagini. Va trebui să vorbim între noi în organismul social despre lucruri care se exprimă în imagini. Și oamenii vor trebui să creadă aceste imagini. Așa atunci știința va da acei oameni capabili să vorbească despre locul pe care îl are în mod real marfa în organismul social; întrucât marfa care este produsă corespunde nevoii umane. Nici un concept abstract nu poate cuprinde nevoia umană în evaluarea ei socială, ci numai acea simțire umană poate ști ceva despre ea, care a fost impregnată de atitudinea

care vine din reprezentarea imaginativă. Altfel nu va exista socializare. Puteți angaja oamenii potriviți în organismul social care să determine nevoile: dacă în același timp nu introduceți prin educație în organismul social un mod de reprezentare imaginativ, este imposibil să vă iasă o configurare socială a organismului social; aceasta înseamnă, trebuie să se vorbească despre imagini. Oricât de ciudat le sună gânditorilor socialiști de astăzi, trebuie totuși să se facă așa; pentru socializare este necesar ca în organismul social oamenii să le vorbească oamenilor în imagini care stimulează imaginația.

Aceasta este ceea ce contează. Și ceea ce este marfa, o vom înțelege simțind într-o știință în care există înțelegere pentru imagini – în nici o alta.

În societatea care va fi societatea viitorului, va trebui, de asemenea, munca să fie considerată în mod corect. Modul în care oamenii vorbesc astăzi despre muncă este de-a dreptul o nebunie, întrucât munca în sine nu are de fapt nimic de-a face cu producția de bunuri. Karl Marx numește marfa forță de muncă cristalizată [25]. Aceasta este un nonsens, nimic mai mult. Pentru că ceea ce se întâmplă atunci când omul lucrează este că într-un anumit fel se consumă pe sine însuși. Puteți genera acest autoconsum într-un fel sau altul. Puteți, dacă aveți suficient într-o bancă sau în portofel, să faceți sport și să vă consumați forța de muncă făcând efort în acest sport. Dar puteți, de asemenea, să tăiați lemne sau să faceți altceva. Munca poate fi exact aceeași atunci când tăiați lemne sau când faceți sport. Determinant nu este cât de multă forță de muncă folosiți, ci pentru ce este folosită această forță de muncă în viața socială. Forța de muncă în sine nu are nimic de-a face cu viața socială în măsura în care această viață socială este menită să producă bunuri sau mărfuri. Prin urmare, în organismul social tripartit va fi necesar să existe un cu totul alt impuls decât cel al producerii de bunuri. Bunurile trebuie să fie produse într-un fel prin muncă, pentru că munca tocmai că este folosită pentru ceva. Dar baza pentru ca omul să lucreze, trebuie să o

constituie dorința și dragostea de muncă. Și nu ajungem la o configurare socială a organismului social înainte de a găsi metodele ca omul să vrea să lucreze, ca pentru el să fie un lucru firesc, de la sine înțeles să lucreze.

Acest lucru nu se poate întâmpla în nicio altă societate decât într-o astfel de societate în care se vorbește despre concepte inspirate. Niciodată în viitor – cum a fost în trecut, când lucrurile erau instinctive și atavice –, oamenii nu vor arde de dorința și dragostea pentru muncă, dacă ei nu impregnează societatea cu astfel de idei, cu astfel de simțiri care vin în lume prin inspirația inițiaților. Aceste concepte trebuie să-i conducă pe oamenii în așa fel încât să știe: avem organismul social în fața noastră și trebuie să ne dedicăm acestuia; adică munca în sine ia frâiele în sufletul lor, pentru că au înțelegere pentru organismul social. O astfel de înțelegere nu pot avea decât acei oameni cărora li se vorbește despre concepte inspirate, adică despre știința spirituală. Adică, pentru ca munca să revină la viață printre oameni, nu de acele concepte goale despre care se declamă astăzi avem nevoie, ci avem nevoie de științe spirituale cu care să impregnăm inimile, sufletele. Atunci această știință spirituală va impregna inimile, sufletele astfel încât oamenii să aibă dorință și dragoste pentru muncă, iar munca își va lua locul alături de marfă într-o societate care nu numai că aude despre imagini prin cei care sunt pedagogii societății, ci care aude și despre inspirații și astfel de concepte care sunt necesare pentru ca în societatea noastră complicată să se asigure mijloacele de producție, și pentru ca baza de la care pleacă oamenii să funcționeze în mod corespunzător.

În acest sens este necesar ca în această societate să fie răspândite conceptele intuitive. Aceste concepte, pe care le veți găsi în cartea mea *Punctele centrale ale problemei sociale*, despre capital, vor înflori doar într-o societate receptivă la concepte intuitive. Aceasta înseamnă: Capitalul se va situa în modul corect în cadrul organismului social atunci când se va admite din nou că în oameni

trebuie să fie intuiție. Marfa se va situa în modul corect atunci când se va admite că trebuie să fie imaginație; iar munca se va situa în modul corect atunci când se va admite că trebuie să fie inspirație.

Tabla 3

Dacă luați această schemă, dacă nu scrieți cei trei termeni unul sub celălalt, ci îi scrieți așa cum i-am pus eu în această schemă, atunci din această schemă, dacă o impregnați cu toate conceptele care sunt în cartea mea despre tripartiție, puteți învăța multe. Căci există relații într-o direcție și în cealaltă, de la muncă la marfă, de la marfă la capital, capitalul cumpărând marfa; există relații între muncă și capital și așa mai departe, dar trebuie să aranjați în acest fel cei trei termeni. (vezi diagrama.)

Aceasta este ceea ce trebuie să înțelegem mai presus de toate, că este corect să spunem că în viitor omenirea trebuie să pătrundă ordinea socială; dar este necesar ca această ordine socială să fie realizată de oamenii înșiși, când oamenii consimt să asculte știința inițiaților din imaginații, inspirații și intuiții. Este o chestiune serioasă, pentru că vă spun cu nimic mai puțin prin aceasta decât că fără știința spirituală nu poate exista o transformare socială pentru viitor; dar acest lucru este adevărat. Nu veți avea niciodată posibilitatea să-i faceți pe oameni să înțeleagă într-un astfel de mod așa cum este necesar în privința acestor lucruri ca intuiție, imaginație, inspirație, dacă, de exemplu, lăsați școala în seama statului. Căci ce fac statele din școli?

Nu-i așa?, uitați-vă la ceva care este în raport pe de o parte cu școala pe de altă parte cu statul. Da, trebuie să vă mărturisesc, găsesc

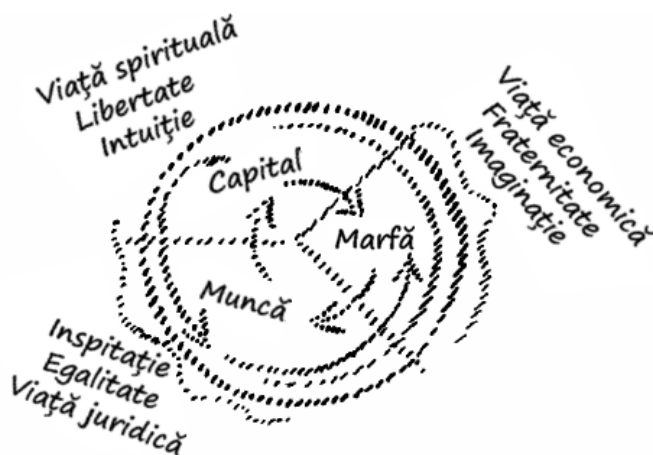
că este ceva groaznic! Dar acest lucru groaznic oamenii din prezent nu îl observă; acest lucru care este cu dreptul public, de exemplu. Dreptul public ar trebui să ia naștere în sensul acelor obiceiuri de viață pe care oamenii astăzi încă le asimilează în suflet ca fiind un lucru corect. Prin faptul că, să spunem, parlamentele – vreau să mă uit la democrație, nici măcar nu vreau să mă uit la monarhie – așadar prin faptul că există parlamentele, se hotărăște ceea ce ține de dreptul public: acolo se fac legile, acolo toți cei care au devenit majori fac prin reprezentanții lor legile. Acolo se decid lucrurile, apoi intră în Repertoriul legislației. Apoi vine profesorul care studiază Repertoriul legislației, și apoi predă ca drept public, ceea ce este în Repertoriul legislației ca drept public. Aceasta înseamnă că statul remorchează știința tocmai în acest domeniu. Profesorul de drept nu are voie să prezinte altceva decât ceea ce există ca lege în stat. Practic, nici nu ai avea nevoie de profesor, dacă ai putea să înscrii legile pe discuri, să le pui într-un fonograf: atunci ai putea pune pe catedră fonograful care n-ar trebui decât să zdrăngănească ceea ce au decis parlamentele. Aceasta este în acest caz știința.

Aceasta este doar un exemplu, într-un domeniu extrem. Vedeți, aici nu este nimic inspirat, pentru că nu prea ați putea susține că ceea ce se adoptă astăzi ca decizii ale majorității în parlamente sunt cu adevărat fapte inspirate. Dar lucrurile trebuie să stea invers. Înăuntrul vieții spirituale, în universități trebuie să ia naștere dreptul public mai întâi ca știință, întru totul din concepția spirituală umană. Numai atunci poate statul să obțină configurația corectă, atunci când i-o dau oamenii. Unii oameni cred că structura tripartită vrea să întoarcă lumea cu susul în jos. Oh, nu, lumea este cu susul în jos, structura tripartită vrea doar să-l pună pe picioarele sale. Despre aceasta este vorba.

Vedeți dumneavoastră, astăzi este mai presus de toate important să ne deprindem cu astfel de concepte; altfel mergem înspre

mecanizarea spiritului, amortizarea, adică vegetalizarea sufletului, și animalizarea, adică modelarea instinctivă a trupului.

Este foarte important să ne pătrundem cu convingerea că trebuie să gândim într-un mod atât de radical dacă este ca viitorul să se dezvolte în mod sănătos. Așadar, mai presus de toate este necesar ca oamenii să înțeleagă că trebuie să întemeieze organismul social pe cele trei componente sănătoase ale sale. Ce înseamnă imaginația în privința mărfii, oamenii o vor învăța doar atunci când viața economică a fost configurată în mod pur, din ea însăși, și oamenii recunosc necesitatea de a gestiona viața economică în fraternitate. Ceea ce înseamnă inspirația pentru muncă – faptul că generează dorință și dragoste pentru muncă – va fi în lume numai atunci când realmente vor fi pătrunși de ceea ce le însuflă oamenii care sunt inspirați, cel puțin aceia care apoi se alătură în Parlament ca de la egal la egal, atunci când prevalează egalitatea reală, adică atunci când fiecare poate contribui cu ce este în el. Acest lucru va fi foarte diferit de la om la om. Atunci va putea domni această egalitate în viața juridică, și

viața juridică va trebui să fie inspirată – nu decisă din finistilismul înspre care democrația obișnuită a lucrat din ce în ce mai mult.

Iar capitalul va putea fi valorificat în mod corespunzător în organismul social numai atunci când intuiția se va ridica la libertate și libertatea va înflori din viața spirituală care se dezvoltă din sine însăși. Atunci se va revărsa din viața spirituală în muncă ceea ce trebuie să se reverse în ea. Vor fi astfel de fluxuri (vezi săgețile). Iar aceste trei domenii, dacă sunt structurate în acest fel, se vor pătrunde reciproc în mod corect.

Unul dintre primele reproșuri la adresa mea în Germania a fost că oamenii au spus: Ei, acum vrea chiar să împartă viața socială în trei părți! Viața socială trebuie să fie o unitate! – Oamenii sunt pur și simplu hipnotizați de această unitate pentru că au privit întotdeauna statul ca pe ceva unitar. Ei sunt obișnuiți cu aceste concepte ale statului unic. Și cel care vorbește despre această unitate mie mi se pare ca cineva care spune: Acum vrea chiar să aibă un cal care stă pe patru picioare, calul trebuie să fie o unitate, el nu poate fi împărțit în patru picioare. – Desigur, nimeni nu va cere acest lucru. Dar nici nu vreau să pun calul-„statul” sau organismul social pe un picior, ci pe cele trei picioare sănătoase ale sale. Și așa cum calul-unitate nu-și pierde unitatea prin faptul că stă pe patru picioare, tot așa nici organismul social prin faptul că îl punem pe cele trei membre sănătoase ale sale. El își obține unitatea tocmai prin faptul că îl așezăm pe cele trei membre sănătoase ale sale. Oamenii în ziua de azi nu pot scăpa deloc de conceptele lor obișnuite. Dar acesta este cel mai important lucru în ziua de azi, să nu credem doar că instituțiile exterioare individuale ar trebui transformate, ci că noi trebuie să ne formăm din nou, în alt fel ideile, conceptele, sentimentele noastre. Putem spune: Avem nevoie de alte capete pe umerii noștri dacă vrem să mergem înspre viitorul umanității într-un mod salutar. Aceasta este necesar, să reușim să punem alte capete pe umerii noștri. Cu aceasta le este oamenilor atât de greu să se obișnuiască, pentru că le sunt atât de dragi capetele vechi, aceste capete vechi care sunt obișnuite să gândească numai ceea ce oamenii s-au obișnuit de mult

timp să gândească. Astăzi trebuie să re-formăm în mod conștient ceea ce trăiește în sufletele noastre. Și să nu o luați ca pe o sarcină ușoară: Destul de mulți cred astăzi că și-au schimbat deja conceptele, nu observă deloc cum au rămas aceeași, cei vechi, mai ales în domeniul educației. Acolo ai experiențe ciudate. Vorbești oamenilor despre ceea ce știința spirituală produce ca concepte în domeniul pedagogiei. Puteți vorbi astăzi cu profesori foarte, foarte avansați, inspectori școlari, directori de școli și așa mai departe, care vă vor asculta și vor spune: Da, m-am gândit la aceasta de multă vreme, da, aceasta este întru totul părerea mea. – Dar, în realitate, el are părerea opusă față de ceea ce îi spui. El are în realitate părerea opusă față de a mea, dar el spune părerea opusă cu aceleași cuvinte. El spune aceleași cuvinte – și are părerea opusă! Și astfel oamenii trec oamenii unii pe lângă alții în ziua de azi. Cuvintele au pierdut de mult legătura cu spiritualitatea, iar această legătură trebuie neapărat găsită din nou, altfel nu vom înainta.

Așadar sarcinile sociale sunt mult mai mult în sufletesc decât credem în mod obișnuit.

CONFERINȚA a IV-a

Dornach, 15 august 1919

Dragii mei prieteni,

Din ultimele considerații pe care le-am făcut aici, veți fi văzut că dintre numeroasele probleme de care este preocupat prezentul, problema educației este cea mai importantă. A trebuit să subliniem că întreaga problemă socială conține ca factor esențial problema educației. Și după ce am spus câteva lucruri în urmă cu o săptămână despre reorganizarea, transformarea sistemului educațional, veți găsi de înțeles că în cadrul problemei educaționale cea mai importantă subproblemă este cea a educației profesorilor înșiși. Dacă lași să acționeze asupra ta caracterul epocii care a început de la mijlocul secolului al XV-lea, ai impresia, după cum știți, că dezvoltarea omenirii în această perioadă a fost străbătută de valul de încercări materialiste. Și noi trăim în prezent în necesitatea să ne muncim să ieșim din valul materialist și să ne găsim calea înapoi către spirit; calea către spirit, care era cunoscută omenirii în epoci culturale mai vechi, dar care la acea vreme a fost parcursă de umanitate mai mult sau mai puțin instinctiv, inconștient, s-a pierdut pentru ca omenirea să o poată căuta din proprie inițiativă, din propria libertate, și acum trebuie căutată în mod conștient, pe deplin conștient.

Tranziția prin care omenirea a trebuit să treacă începând de la mijlocul secolului al XV-lea este ceea ce ar s-ar putea numi încercarea materialistă a umanității. Dacă lași caracterul acestei perioade materialiste să lucreze asupra ta și apoi cu ceea ce înțelegi prin aceasta te uiți la dezvoltarea culturală din ultimele trei sau patru secole și până la vremea noastră, atunci vei găsi că cea pe care a pus stăpânire cel mai mult valul materialist, cea mai intens afectată de acest val materialist este tocmai formarea profesorilor. Din tot restul nimic nu ar putea face o impresie atât de durabilă precum îmbibarea viziunii

pedagogico-didactice cu atitudine materialistă. Nu trebuie decât să ne uităm într-un mod judicios la detalii ale sistemului nostru educațional actual și vom putea aprecia toată dificultatea pe care o implică un progres cu adevărat fructuos. Gândiți-vă la faptul că se repetă tot mereu, în special în rândul acelor oameni care astăzi cred că pot vorbi deosebit de bine în chestiuni educaționale, că toate lecțiile începând de la cel mai de jos nivel școlar trebuie să fie ilustrative – ceea ce oamenii numesc ilustrativ. Eu v-am atras adesea atenția asupra modului în care vor să facă, de exemplu, lecțiile de aritmetică să fie ilustrative: Se pun în școală instrumente de calculat, socotitoare! O mare importanță se acordă faptului că într-un fel copilul poate să privească totul și abia apoi, din ceea ce a văzut, să-și formeze reprezentări din interiorul sufletului său. Această înclinație înspre vizualizare în educație este cu siguranță pe deplin justificată în multe domenii ale pedagogiei. Dar totuși ne obligă să punem întrebarea: Ce se va întâmpla cu omul dacă va trece numai printr-un învățământ vizual? Dacă omul trece numai printr-un învățământ vizual, atunci el va deveni complet secăt sufletește, atunci forțele motrice interioare ale sufletului cu timpul vor muri; atunci se formează o legătură între întreaga ființă umană și mediul perceptiv. Iar ceea ce ar trebui să încolțească din interiorul sufletului, treptat este omorât în suflet. Și tocmai din cauza învățăturii actuale bazată pe vizualizare multe se sfârșesc cu omorârea sufletului. Oamenii nu știu, desigur, că omoară sufletul, dar în realitate îl omoară. Și urmarea acestui lucru este – am menționat deja aceasta din alte puncte de vedere – ceea ce vedem la oamenii prezentului. Cât de mulți oameni din prezent sunt de fapt naturi problematice. Cât de mulți oameni din prezent nu pot în anii de maturitate să scoată din interiorul lor ceea ce le-ar putea oferi mângâiere și speranță în momente dificile, pentru a putea face față diferitelor situații ale vieții. Vedem în prezent multe naturi frânte, și probabil ne ajunge și pe noi înșine în unele momente că nu ne putem găsi drumul.

Toate acestea sunt legate de deficiențele sistemului nostru educațional și mai ales de deficiențele formării profesorilor. Ce ar trebui vizat pentru un viitor prosper, mai ales în ceea ce privește formarea profesorilor? Vedeți dumneavoastră, la urma urmei, profesorul știe acele lucruri despre ce este întrebare de obicei la examene, ceea ce este de fapt o chestiune secundară, pentru că este întrebare de cele mai multe ori despre lucruri pe care el le-ar putea găsi într-un manual, pentru care s-ar putea pregăti înaintea orelor atunci când are nevoie. Dar lucrul căruia nu i se acordă deloc atenție la examene este atitudinea sufletească generală a profesorului, adică ceea ce continuu trece în mod spiritual de la el la elevii săi. Este o mare diferență dacă un profesor intră în clasă sau altul. Când unul din profesori intră pe ușa clasei, copiii sau elevii simt o anumită afinitate sufletească cu propria lor dispunere sufletească; atunci când un alt profesor intră în clasă, copiii sau elevii de multe ori nu simt o astfel de afinitate; dimpotrivă, ei simt o prăpastie între ei și profesor și tot felul de nuanțe de la indiferență până la ceea ce se exprimă în a râde de profesor și a-l ridiculiza. Toate nuanțele între aceste două extreme, a ceea ce nutrește profesorul, se găsesc adesea foarte mult, ducând la ruina învățământului real și educației reale.

Prin urmare, pe primul loc este întrebarea arzătoare: cum poate fi schimbată formarea profesorilor în viitor? Ea nu poate fi schimbată în nici un alt mod decât ca profesorul să asimileze în el însuși cunoștințele despre natura omului care pot veni din știința spirituală. Profesorul trebuie să fie pătruns de legătura omului cu lumile suprasensibile. El trebuie să fie capabil să vadă în copilul în creștere mărturia faptului că acest copil a coborât din lumea suprasensibilă prin concepție sau naștere și că ceea ce a coborât s-a îmbrăcat cu trupul și își însușește ceva pentru care profesorul trebuie să-l ajute aici, în lumea fizică, întrucât copilul nu și-l poate însuși în viața dintre moarte și o nouă naștere.

Fiecare copil ar trebui de fapt să stea în fața sufletului profesorului sau educatorului ca o întrebare a lumii suprasensibile pusă lumii sensibile. Această întrebare nu o poți pune într-un sens concret, cuprinzător, mai ales în privința fiecărui copil în parte, decât dacă poți folosi cunoștințele despre natura omului venite din știința spirituală. Omenirea a devenit treptat în decursul ultimelor trei sau patru secole din ce în ce mai obișnuită să se uite la om, așa spune, numai fiziologic, numai la constituția sa fizică exterioară. Acest mod de a vedea omul este cel mai nociv pentru pedagog, pentru profesor. Prin urmare va fi necesar mai presus de toate ca o antropologie rezultată din antroposofie să devină baza educației viitoare. Acest lucru însă nu se poate face în niciun alt altfel decât luând omul în considerare în mod real din punctele de vedere pe care le-am atins adesea aici și care îl caracterizează în multe privințe ca fiind o ființă tripartită. Dar trebuie să fii hotărât să cuprinzi lăuntric și să înțelegi cu adevărat această tripartiție. V-am atras atenția în mod repetat din diferite puncte de vedere asupra modului în care omul, așa cum se află el în fața noastră, este împărțit, în primul rând în ceea ce este el ca om al simțurilor și nervilor, care poate fi exprimat în mod simplu spunând: În primul rând, omul este omul-cap. Ca al doilea membru al ființei umane, privit din punct de vedere exterior, avem acel om în care se desfășoară în principal procesele ritmice, omul-piept; și apoi, după cum știți, legat de întregul sistem metabolic, omul-membre, omul-metabolic, în care are loc metabolismul ca atare. Ceea ce omul este ca ființă activă este cuprins în întregime, din punct de vedere exterior, în configurația fizică a omului compusă din aceste trei membre ale naturii umane.

Să luăm notă încă o dată de aceste trei membre ale naturii umane: omul-cap sau omul-simțuri-nervi, omul-piept sau omul ritmic, și apoi omul-membre, în sensul cel mai larg, desigur, sau omul-metabolism.

Acum se pune problema să înțelegem aceste trei membre ale naturii umane în diferențele lor unul față de celelalte. Acest lucru este,

desigur, incomod pentru omul prezentului, deoarece omul prezentului iubește diviziunile schematice. Atunci când spui: ființa umană este formată din om-cap, om-piept, om-membre, el ar vrea să tragă o linie la gât, și ceea ce este deasupra lui este omul-cap. Apoi ar vrea să tragă iarăși o linie altundeva, să delimiteze omul-piept, și așa ar vrea el să aibă membrele separate unul lângă celălalt. Cu ceea ce nu poate fi juxtapus într-un mod schematic, omului din prezent nu-i place să se îndeletnicească.

Dar în realitate nu este așa ca într-o schemă; realitatea nu face astfel de demarcații. Deasupra umerilor, omul este în principal om-cap, om-simțuri-nervi. Dar el nu este doar deasupra umerilor om-simțuri-nervi; de exemplu, simțul tactil, simțul căldurii sunt întinse pe tot corpul, astfel încât capul la rândul său se întinde peste tot corpul. Deci, putem, dacă vrem să o exprimăm așa, să spunem: capul omenesc este în principal cap. Pieptul este mai puțin cap, dar și cap.

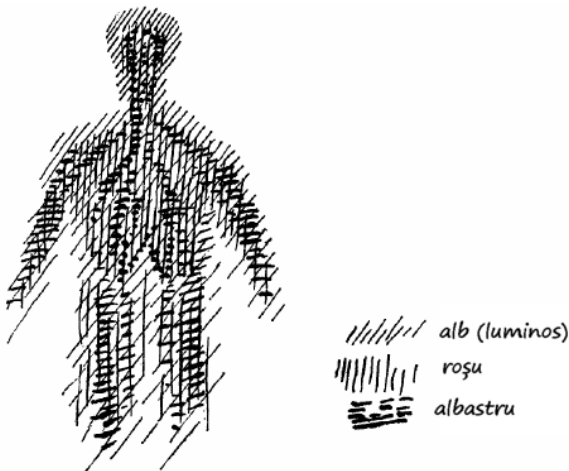

Tabla 4

Membrele sau tot ceea ce este sistem metabolic, sunt încă mai puțin cap, dar și cap. Deci trebuie de fapt să spunem: întregul om este cap, dar capul este în principal cap. Deci, dacă am vrea să desenăm

schematic, atunci ar trebui, dacă vrem să desenăm capul uman, să îl desenăm cam așa (vezi desenul, hașura oblică/albă).

Omul-piept, la rândul său, nu este numai în piept, el este în principal în organele toracice, în organele în care ritmul inimii și ritmul respirației se exprimă cel mai clar. Dar respirația continuă și în cap, circulația sângelui în ritmul său continuă în cap și în membre. Așa că se poate spune: omul este într-adevăr piept în această regiune (vezi desen, hașura verticală/roșie zona pieptului); dar el este și aici [în cap] – desigur mai puțin – piept, și aici [în membre] – iarăși mai puțin piept. Deci, încă odată, întregul om este piept, dar în principal aici este piept și în principal aici este cap.

Și la rândul lui omul-membrele și omul-metabolism este în principal acesta (vezi desenul, hașura orizontală/albastră); dar aceste membre continuă în așa fel încât sunt mai puțin în piept și cel mai puțin în cap.

Deci, pe cât de adevărat se poate spune: capul este cap, se poate spune: întregul om este cap. Tot așa cum se poate spune: pieptul este piept, se poate la fel de adevărat spune: întregul om este piept și așa mai departe. Lucrurile înoată unele în altele în realitate. Iar înțelegerea noastră este așa predispusă încât ne place să punem părțile, membrele unul lângă celălalt. Acest lucru ne arată cât de puțin suntem racordați la realitatea exterioară în ceea ce privește reprezentările noastre cognitive. În realitatea exterioară lucrurile înoată unul în altul. Și când pe de o parte despărțim: om-cap, om-piept, om-metabolism, trebuie să fim conștienți că atunci trebuie și să gândim membrele separate din nou împreună. Nu avem voie de fapt niciodată să gândim lucrurile doar separat, trebuie întotdeauna să le gândim și din nou împreună. Cine ar vrea să le gândească numai separate este ca o un om care ar vrea doar să inspire, dar nu și să expire.

Cu aceasta, ați dat ceva din ceea ce trebuie să intervină, în special în gândirea profesorilor viitorului; ei trebuie în mod cu totul special

să asimileze această gândire mobilă interior, această gândire neschematică. Pentru că numai încorporând în ei înșiși această gândire neschematică se vor apropia cu sufletul lor de realitate. Dar nu se vor apropia de realitate dacă nu sunt capabili să conceapă această apropiere dintr-un anumit punct de vedere mai larg decât este tipic pentru vremea noastră. Oamenii trebuie să depășească predilecția pe care au dezvoltat-o din ce în ce mai mult în prezent de a se uita numai la detaliile vieții atunci când privesc lucrurile științifice, trebuie să depășească această predilecție și să ajungă să lege detaliile vieții de marile probleme ale vieții.

Și o problemă care va deveni semnificativă pentru întreaga evoluție a culturii spirituale în viitor este problema nemuririi. Trebuie să ne fie clar modul în care o mare parte a umanității înțelege de fapt această nemurire, mai ales de când mulți oameni au ajuns chiar până la negarea nemuririi. Ce trăiește de fapt în majoritatea oamenilor care astăzi încă mai vor să învețe în baza religiilor obișnuite despre nemurire, ce trăiește în acești oameni? Trăiește în acești oameni un îmbold să știe ceva despre ceea ce se întâmplă cu sufletul atunci când omul a trecut prin poarta morții.

Dacă ne întrebăm despre interesul pe care oamenii îl au în problema nemuririi sau, mai degrabă, în problema eternității miezului uman, nu primim alt răspuns decât: interesul principal pentru eternitatea miezului uman este legat de acesta: Ce se alege de om când trece prin poarta morții? Omul este conștient: el este un Eu. În aceasta Eu trăiesc gândirea, simțirea și voința lui. Gândul că acest Eu ar fi distrus este insuportabil pentru el. Că își pot duce Eul prin moarte și ceea ce se întâmplă cu Eul după moarte, acestea îi interesează pe oameni mai presus de toate. Faptul că s-a ajuns așa cu acest interes are la bază în esență faptul că sistemele religioase – cel puțin cele care intră în primul rând în considerație pentru noi aici –, atunci când vorbesc despre nemurire, despre eternitatea miezului

ființei umane, au în vedere în principal tocmai chestiunea: Ce se întâmplă cu sufletul uman când omul trece prin poarta morții?

Ei bine, trebuie să simțiți că problema nemuririi, dacă o puneți în acest fel, capătă un iz egoist extraordinar de puternic. Este practic un imbold egoist care trezește omului interesul de a ști ce se va întâmpla cu miezul ființei sale lui atunci când va trece prin poarta morții. Și dacă oamenii prezentului ar practica, mai mult decât o fac ei, așa cum trebuie cunoașterea de sine, dacă ar reflecta adânc și nu s-ar lăsa pradă iluziilor atât de tare pe cât o fac, atunci oamenii și-ar da seama cât de puternic contribuie egoismul la interesul de a ști ceva despre soarta sufletului după moarte.

Acest tip de atitudine sufletească a devenit, la rândul său, deosebit de puternic acum în timpul încercării materialiste din ultimele trei-patru secole. Și ceea ce a pus stăpânire pe sufletul uman ca o obișuință interioară de simțire și gândire nu poate fi depășit prin teorii sau învățături dacă aceste teorii sau învățături au doar o formă abstractă. Cu toate acestea trebuie pusă întrebarea: Poate rămâne așa? În problema miezului etern al omului, are dreptul să vorbească numai egoistul din natura umană?

Dacă luăm în considerare tot ce este legat de acest complex de probleme, atunci trebuie să ne spunem: Faptul că acest lucru a devenit așa cu atitudinea sufletească umană, cum tocmai l-am caracterizat, provine în esență din aceea că religiile au neglijat celălalt punct de vedere: să se uite la om pe când se naște, cum crește în lume de la primul plâns de copil, în acest mod minunat, cum sufletul se îngheșuie tot mai mult în corporalitate, să se uite la om cum în el trăiește ridicându-se înspre viața pământească ceea ce înainte de naștere a trăit în lumea spirituală. Cât de des se pune astăzi întrebarea: Ce se continuă din tărâmul spiritual, atunci când se naște omul, odată cu omul fizic? Oamenii întrebă tot mereu: Ce se continuă atunci când omul moare? Însă rareori întrebă: Ce se continuă când omul se naște?

Asupra acestui lucru trebuie îndreptată cea mai mare atenție în viitor. Trebuie să învățăm, ca să spunem așa, să aflăm tragând cu urechea la revelația spiritual-sufletească a copilului în creștere, cum a fost el înainte de naștere sau înainte de concepție. Trebuie să învățăm să vedem în copilul în creștere continuarea șederii sale în lumea spirituală: atunci relația noastră cu miezul etern al ființei omului va deveni din ce în ce mai neegoistă. Dacă cineva nu este interesat anume de ceea ce se continuă din lumea spirituală odată cu viața fizică, ci numai de ceea ce se continuă după moarte, atunci el este egoist lăuntric. El într-un anumit fel pune bazele unei atitudini sufletești neegoiste prin faptul că se uită la ceea ce se continuă din spiritual în existența fizică.

Egoismul nu întreabă despre această continuare, pentru că este sigur că el, omul, există, și este mulțumit cu faptul că există. El este nu este sigur doar dacă el mai există și după moarte; prin urmare, el vrea să i se dovedească aceasta. Egoismul îl împinge să facă acest lucru. Dar adevărata cunoaștere nu-i vine omului din egoism, nici din acel egoism sublimat pe care tocmai l-am caracterizat ca generând interesul pentru continuarea existenței sufletești după moarte. Căci poate fi negat faptul că religiile speculează foarte mult acest egoism tocmai caracterizat? Această speculare a egoismului descris trebuie surmontată. Și cel care privește în lumea spirituală știe că această surmontare va aduce cu sine nu simpla cunoaștere – această surmontare va aduce cu sine o cu totul altă atitudine a omului față de mediul său uman. Vom simți și-l vom înțelege cu totul altfel pe copilul în creștere, dacă ne uităm mereu la modul în care se continuă ceea ce nu ar mai putea rămâne în lumea spirituală.

Gândiți-vă cât de mult se schimbă chestiunea văzută din acest punct de vedere. S-ar putea spune: Omul era în lumea spirituală înainte de a coborî în lumea fizică prin concepție sau naștere. Acolo sus rebuie să fi fost lucrurile așa încât el nu și-a mai găsit țelul corespunzător. Lumea spirituală trebuie să nu-i mai fi dat ceea ce

năzuia sufletul. Și din lumea spirituală trebuie să fi apărut nevoia de a coborî în lumea fizică, de a se îmbrăca cu un trup, pentru a căuta în lumea fizică ceea ce nu mai putea fi căutat în lumea spirituală, pe când timpul se apropia de naștere.

Este o aprofundare enormă a vieții dacă oamenii știu să privească lucrurile din acest punct de vedere – dar nu numai gândind, ci și simțind în acest fel. În timp ce primul punct de vedere, cel egoist, îl împinge constant pe om să devină mai abstract și mai abstract, să treacă în teoretic, să încline spre gândirea cu capul, ceea ce merge după celălalt punct de vedere, punctul de vedere neegoist, îl va împinge din ce în ce mai mult pe om să cunoască și să înțeleagă lumea prin iubire. Acesta este unul din elementele care vor trebui să fie însușite în formarea profesorilor: să se privească la omul prenatal, așadar nu doar să se simtă enigma morții, ci în privința vieții să se simtă și enigma nașterii.

Dar atunci trebuie să învățăm să ridicăm antropologia la antroposofie prin faptul că ne însușim în mod real un sentiment

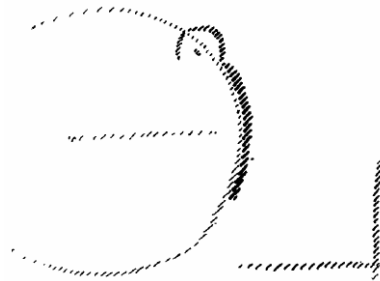

Tabla 4, 5

pentru formele care se exprimă în omul tripartit. Am spus zilele trecute că acest cap al omului, care este în principal cap, de formă sferică, de o cu totul altă formă decât restul organismului, este doar așezat pe restul organismului. (vezi desenul)

Și la rândul lui, dacă luăm omul-piept, cum ne apare? El ne apare de fapt așa cum ar fi dacă am putea lua o bucată din cap, am mări-o,

și aici am avea coloana vertebrală (vezi desenul). În timp ce capul își are centrul în sine, omul-piept își are centrul foarte departe de el. Și dacă ar fi să vi-l imaginați ca un cap mare, atunci acest cap mare ar aparține oarecum unui om întins pe spate. Astfel încât, dacă ne uităm la coloana vertebrală ca la un cap incomplet, am avea un om întins orizontal și un om stând în picioare, vertical.

Devine și mai complicat, încât nici nu ai cum să-l desenezi în plan, atunci când considerăm omul metabolic. Pe scurt, pentru o considerare a formei lor plastice, cele trei membre ale naturii umane se prezintă cu totul diferite. Capul este oarecum o totalitate, omul-piept nu este o totalitate, este un fragment; și nici atât omul metabolic!

Ei bine, prin ce este capul uman, acest lucru încheiat, închis în sine? Capul uman este acest lucru închis în sine prin faptul că dintre toate membrele omului acest cap uman este cel mai adaptat la lumea fizică. Oricât de ciudat vi s-ar părea acest lucru, pentru că sunteți obișnuți să considerați capul uman ca fiind cel mai nobil membru al omului, este totuși adevărat că acest cap uman este cel mai adaptat existenței fizice. Capul exprimă cel mai mult din existența fizică. Astfel încât se poate spune: Dacă vrem să caracterizăm corpul fizic în aspectele sale principale, trebuie să ne uităm la cap. În ceea ce privește capul, omul este cel mai mult trup fizic. În privința organelor toracice, organelor ritmului, omul este cel mai mult trup eteric; în privința organelor metabolice, omul este cel mai mult trup astral. Iar Eul, acesta încă nu imprimat nimic clar în lumea fizică.

Aici am ajuns la un punct de vedere care este extraordinar de important de luat în considerare. Trebuie să vă pregătiți acest punct de vedere spunându-vă: Dacă mă uit la capul omenesc, adică la ceea ce am desenat cu alb (vezi desenul pag.66 – omul, hașura albă), atunci am și cel mai important aspect al corpului fizic. Capul exprimă cel mai mult ceea ce este manifest în om. În omul-piept, acolo trupul eteric este mai activ. În cap, trupul eteric este cel mai puțin activ, în piept

trupul eteric este mult mai activ. Prin urmare, luată fizic, partea toracică a omului este mai nedesăvârșită decât capul. Din punct de vedere fizic ea este mai nedesăvârșită. Și cu atât mai nedesăvârșit este omul metabolic, întrucât acolo iarăși trupul eteric este foarte puțin activ și trupul astral este cel mai activ. Și așa cum am subliniat adesea: Eul este încă bebelușul, nu are încă aproape niciun element corelativ fizic.

Așa că vedeți, se poate descrie omul și spunând: Omul se compune din trupul fizic. Dacă vrei să răspunzi la întrebarea: Ce este cel mai asemănător cu trupul fizic al omului? acesta este răspunsul: Forma sferică a capului. Omul se compune și din trupul eteric. Ce este cel mai asemănător cu trupul eteric? Fragmentul de piept. Omul se compune și din trupul astral. Ce este cel mai asemănător cu trupul astral? Omul metabolic. Pentru Eu nu avem aproape nimic în omul fizic spre care să putem indica. Astfel, fiecare dintre cele trei membre ale omului, capul sau omul-simțuri-nervi, omul-piept sau omul ritmic, și omului metabolic, devine imaginea a ceva care stă în spate: capul imaginea pentru trupul fizic, pieptul imaginea pentru trupul eteric, metabolismul imaginea pentru trupul astral. Acest lucru va trebui să-l învățăm, să nu privim oamenii așa cum se privesc oamenii astăzi, examinând cadavrul în clinică, considerând o bucată ca fiind țesut sau ceva, indiferent că este din piept sau din cap. Va trebui să învățăm să ne spunem: omul-cap, omul-piept și omul-metabolism au relații diferite cu cosmosul, exprimă în imagini lucruri diferite aflate în spatele lor. Acest lucru va extinde modul de a privi pur antropologic de astăzi la modul antroposofic. Din punct de vedere pur fizic, organele toracice și organele capului sunt de valoare egală. Fie că disecați plămâni, fie că disecați creierul, fizic vorbind, unul este materie ca și celălalt. Din punct de vedere spiritual nu este nicidecum același lucru. Din punct de vedere spiritual, atunci când disecați creierul aveți într-adevăr destul de clar în fața dumneavoastră ceea ce disecați. Dacă disecați pieptul, de exemplu plămâni, aveți de-a

dreptul neclar în fața dumneavoastră ceea ce disecați, întrucât trupul eteric joacă un rol eminamente important în plămân în timp ce omul doarme.

Lucrul pe care tocmai l-am explicat are contraimaginea sa spirituală. Cel care a progresat întru câtva prin meditație, prin astfel de exerciții pe care le găsiți în literatura noastră, ajunge treptat să structureze cu adevărat omul în trei părți. Știți că vorbesc despre această tripartiție dintr-un anumit punct de vedere în capitolul cărții mele *Cum se dobândește cunoștințe despre lumile superioare?*, unde este indicat Păzitorul pragului. Dar poți, de asemenea, realiza structurarea în trei părți concentrându-te puternic pe tine însuși: încât separi cu adevărat omul-cap (vezi desenul pag.66, hașura oblică/albă), omul-piept (hașura verticală/roșie) și omul-metabolism (hașura orizontală/albastră). Atunci îți dai seama prin ce este de fapt capul acest cap pe care îl avem. Vedeți dumneavoastră, dacă prin concentrare interioară scoateți capul cu ceea ce ține de el, îl scoateți din restul organismului uman și atunci îl aveți în fața dumneavoastră drept cap real neinfluențat de celelalte membre ale naturii umane, atunci el este mort, atunci nu mai trăiește. Vă este imposibil să separați clarvăzător capul de restul organismului uman fără să-l percepeți ca pe un cadavru. Cu omul-piept puteți face acest lucru, el rămâne viu. Iar dacă separați trupul astral prin separarea omului metabolic, atunci omul astral fuge de la dumneavoastră, el nu rămâne pe loc, el urmează mișcărilor cosmice pentru că are astralul în el.

Și acum gândiți-vă că stați în fața unui copil, îl priviți nepărtinitor și chibzuit cu astfel de cunoștințe, așa cum tocmai am explicat. Atunci priviți capul uman: el poartă moartea în sine; vă uitați la ceea ce influențează capul venind de la piept: aceasta animă totul. Vă uitați când copilul începe să alerge și observați: acesta este de fapt trupul astral, care este activ în interior atunci când aleargă. Acum ființa umană vă devine ceva transparent pe dinăuntru. Capul, cadavru; viața care se răspândește în omul care stă pe loc, când el este complet calm.

În momentul în care începe să meargă, observați imediat: trupul astral este de fapt cel care merge; și poate merge pentru că acest trup astral când merge, când se mișcă consumă substanțe, metabolismul este activ într-un anumit fel. Eul, cum îl puteți observa? De fapt, acum totul este deja epuizat. Dacă urmăriți capul-cadavru, însuflețirea omului-piept, mersul, ce mai rămâne pentru a privi Eul din exterior? V-am spus, eul nu prea are un corelativ fizic. Vă uitați la Eu doar când observați omul în creșterea lui. La un an e foarte mic, la doi ani e mai mare și așa mai departe. Când îl vedeți devenind din ce în ce mai mare, când puneți cap la cap ceea ce este el în anii succesivi, atunci observați fizic Eul. Nu vedeți niciodată Eul în om doar stând față în față cu el, ci vedeți Eul doar văzându-l pe om crescând. Dacă oamenii nu s-ar deda la iluzii, ci ar vedea realitatea, atunci și-ar da seama că ei nu percep fizic Eul așa, pur și simplu, într-un om pe care îl întâlnesc la un moment dat, că de fapt percep Eul doar atunci când observă omul la diferite vârste. Dacă revezi un om mai târziu, după douăzeci de ani, atunci îi percepi foarte puternic Eul în schimbarea care s-a petrecut cu el, mai ales dacă în urmă cu douăzeci de ani când l-ai văzut el era copil.

Acum vă rog să nu vă gândiți doar teoretic la ceea ce am spus, ci vă rog să vă însuflețiți reprezentările și să cugetați serios, când vă uitați la om în acest fel: cap – cadavru, piept – însuflețire, mers al trupului astral, creștere prin Eu, – cum prinde viață întregul om care anterior stătea în fața dumneavoastră ca o păpușă de ceară.

Căci la urma urmei ce este ceea ce vedem în mod obișnuit cu ochii lui fizici și, de asemenea, cu intelectul, din om? O păpușă de ceară! vă prinde viață atunci când adăugați ceea ce tocmai am explicat!

Pentru aceasta însă aveți nevoie să reușiți să vă realizați viziunea dumneavoastră prin ceea ce știința spirituală poate turna în simțiri, în sentimente, în întreaga relație a omului cu lumea. Un copil care merge vă dezvăluie trupul astral. Iar ceea ce se află în gestul de a merge – fiecare copil merge diferit – vine din configurația diferitelor

trupuri astrale. Și ceea ce se află în procesul creșterii, aceasta întipărește ceva din Eu.

Vedeți dumneavoastră, karma acționează foarte puternic în om. Să luăm un exemplu care nu mai este apropiat prezentului: Fichte, Johann Gottlieb Fichte. Vi l-am caracterizat pe Johann Gottlieb Fichte din diverse unghiuri [26]. L-am caracterizat o dată ca fiind un mare filosof, l-am caracterizat o dată ca bolșevic [27] și așa mai departe, nu-i așa? Dar vrem să îl considerăm din încă un alt punct de vedere. Vă amintiți, desigur, că am arătat și cum Johann Gottlieb Fichte poate fi numărat printre bolșevici; acum haideți să îl privim dintr-un alt punct de vedere. Să presupunem că stăm pe stradă și Fichte trece pe lângă noi, privim înspre el: un bărbat nu foarte înalt, îndesat. Ce dezvăluie modul în care a crescut? Creștere reținută. Când te uiți în urma lui cum merge, calcă apăsător, mai ales cu călcâiele apăsător. Întregul Eu-Fichte este acolo înăuntru. Nicio nuanță a ceea ce era acel bărbat nu poate scăpa celui care îl privește așa, cu creșterea împiedicată de o oarece malnutriție în tinerețe, îndesat, corpul oprit din creștere, punând călcâiele apăsător pe pământ. Auzeai cum vorbește observându-l așa din spate!

Vedeți, un element spiritual poate intra în aspectele exterioare ale vieții. Totuși, nu poate intra în aspectele exterioare ale vieții dacă oamenii nu-și însușesc o altă atitudine decât cea care încă este astăzi în constituția lor sufletească. Pentru oamenii de astăzi, a-și privi semenii din acest punct de vedere ar fi o indiscreție de-a dreptul grosolană. Nu s-ar dori prea mult ca acest lucru să se răspândească, pentru că oamenii de astăzi în mare parte sunt așa modelați de materialism, cum s-a răspândit el din ce în ce mai mult, încât numai din cauză că este interzis nu deschid scrisori care nu le aparțin, căci altfel ar face-o. Cu o astfel de atitudine a oamenilor nu este fezabil ca totul să se schimbe cu oamenii. Cu toate acestea, odată cu mijlocul secolului al XV-lea Pământul a împlinit ceea ce oamenii nu puteau învăța în existența pământească în alt mod decât prin faptul că omul

îl întâlnește spiritual pe om până la nivel fizic. Și cu cât creștem mai mult înspre viitor, cu atât mai mult trebuie să învățăm să înțelegem spiritual tot ceea ce este senzorial în jurul nostru. Și acest lucru trebuie să înceapă cu activitatea pedagogică a profesorului față de copilul în creștere. Pedagogie fizionomică. Voința de a dezlega prin educație această cea mai mare enigmă, omul, omul în fiecare exemplar individual!

Acum puteți simți cât de puternic este în timpul nostru ceea ce am descris ca încercare a umanității. De fapt, ceea ce am descris împinge spre a individualiza din ce în ce mai mult, spre a considera fiecare om ca fiind o entitate în sine, distinctă. Acest lucru trebuie de fapt să-l avem în fața ochilor ca marele ideal: nimeni nu este la fel cu celălalt, fiecare este o ființă distinctă. Dacă pământul și-ar atinge scopul fără ca noi, ca oameni, să ne însușim faptul de a recunoaște fiecare om ca fiind o ființă singulară, omenirea nu și-ar atinge scopul pe pământ. Dar cât de departe suntem astăzi de atitudinea care tinde spre acest obiectiv! Astăzi nivelăm oamenii. Ne uităm la oamenii în așa fel încât nu examinăm prea tare caracteristicile lor individuale. Hermann Bahr [28], despre care v-am spus de multe ori, a dezvoltat odată la Berlin cum merge educația epocii noastre înspre a nu mai individualiza deloc. Când Hermann Bahr a locuit o vreme la Berlin în anii '90 și a luat parte la viața socială din Berlin, el avea, firește, în fiecare seară așezate la masă lângă el o doamnă în dreapta și o doamnă în stânga sa. Dar când ședea din nou între două doamne la masă în seara următoare, a putut doar din cartonașul de pe masă să deducă că sunt alte doamne: nu le-a privit prea atent, pentru că în esență doamna de ieri și doamna de azi erau cu totul la fel. Ceea ce a văzut el în privința lor era același lucru. Și cultura socială, în special cultura industrială, care îi face și pe oameni să fie la fel pe dinafară, nu permite ca individualitățile să iasă la iveală. Și astfel în prezent oamenii se străduiesc pentru nivelare, în timp ce scopul cel mai lăuntric al omului trebuie să fie acela de a se strădui pentru individualizare. Noi

acoperim cel mai mult individualitatea în prezent și avem cea mai mare nevoie să căutăm individualitatea.

Să începem să îndreptăm privirea interioară a sufletului cu totul către individualitate, aceasta trebuie să intre în educația omului. În formarea profesorilor trebuie să fie încorporată atitudinea: a găsi individualitățile în oameni. Acest lucru îl putem face doar reînviind concepția noastră despre om așa cum am prezentat-o; să devenim cu adevărat conștienți: Nu este un mecanism care se mișcă înainte, ci este trupul astral care se mișcă înainte și care trage cu el trupul fizic. Și comparați cu ceea ce poate apărea în sufletul dumneavoastră ca o imagine lăuntric însuflețită și în mișcare a întregului om, comparați cu ea ceea ce oferă știința obișnuită astăzi: homunculus, un autentic homunculus! Știința nu spune nimic despre om, ci doar predică homunculusul. Omul real este ceea ce, mai presus toate, trebuie să intre în pedagogie. Dar el este complet în afara pedagogiei.

Așadar problema educației este o chestiune de formare a profesorilor și, atâta timp cât nu este privită în acest fel, nu suntem atât de departe încât să se poată întâmpla ceva rodnic în educație. Vedeți că dintr-o perspectivă mai înaltă, toate țin una de alta, formează un tot, în așa fel încât le legăm cu adevărat una de cealaltă. Astăzi oamenii ar dori cel mai mult să dezvolte activitățile umane, activitățile interioare ca subiecte unul lângă altul. Omul învață antropologie, apoi religie – lucrurile nu au prea multe de-a face unul cu celălalt. În realitate, după cum ați văzut, ceea ce privim la om se învecinează cu problema nemuririi, cu problema naturii eterne a omului. Și a trebuit să reunim problema esenței eterne a naturii umane cu observarea directă a omului. Acest caracter mobil a ceea ce trăim sufletește trebuie în mod special integrat în pedagogie. Atunci se dezvoltă cu totul alte capacități interioare decât se dezvoltă astăzi prin instituțiile de formare a profesorilor. Și acest lucru este de o importanță cu totul deosebită.

Prin considerațiile de astăzi am vrut să vă fac să înțelegeți cum știința spirituală trebuie să impregneze totul și cum fără știința spirituală nu putem rezolva marile probleme sociale ale prezentului.

CONFERINȚA a V-a

Dornach, 16 august 1919

Dragii mei prieteni,

În considerațiile de care ne ocupăm acum, este nevoie să intrăm tot mai mult în istoria contemporană pentru a vedea modul în care forțele lumii se integrează în curentul de dezvoltare al prezentului și modul în care ele modelează bazele vieții noastre umane. Ați văzut din discuțiile de ieri cum devine mereu mai necesar și mai necesar conceptele rigide, abstracte cu care omul contemporan este obișnuit, să le transformăm în concepte fluide, mobile, vii, dacă vrem să înaintăm în viața ca omenire. O lumină particulară aruncă asupra tuturor faptelor care intră în discuție în această privință considerarea a ceea ce dintre forțele sufletești umane numim inteligență. Știți bineînțeles, omul prezentului este deosebit de mândru de inteligența sa. El consideră inteligența într-o anumită măsură ca acel lucru pe care el în decursul timpului a reușit să-o dobândească ca o trăsătură deosebit de evidențiată.

Când omul prezentului se uită înapoi la epocile anterioare și vede cum oamenii din epocile anterioare și-au reprezentat unele lucruri în imagini, cum ceea ce omul prezentului crede acum că el cunoaște în mod corect prin inteligența sa, prin știința sa, oamenii din epocile anterioare ale evoluției au încercat să pătrundă prin mituri, legende și altele asemenea, atunci omul prezentului numește această stare anterioară a constituției sufletești și spirituale copilărească. El se uită înapoi la stadiile copilărești ale evoluției și se mândrește cu cât de departe a ajuns el, în special în dezvoltarea inteligenței. Fie ca discuția de astăzi să fie dedicată tocmai particularității inteligenței umane, fie ca ea se concentreze asupra acestei forțe sufletești de care omul contemporan este deosebit de mândru. Când oamenii vorbesc în prezent despre inteligență, atunci au în vedere o forță sufletească pe

care și-o reprezintă într-un anumit fel și cred despre ea că poate și trebuie să fie numai așa cum s-au obișnuit ei să și-o reprezinte.

Ei bine, inteligență, chiar dacă inteligență de altă formă, a avut și oamenii din epocile anterioare ale evoluției, și dacă cineva dorește să cunoască pe deplin semnificația așa-numitei inteligențe pentru omul prezentului, atunci trebuie să punem întrebarea: Cum era inteligența oamenilor din epocile anterioare ale evoluției și cum s-a schimbat treptat această inteligență a omenirii din timpurile anterioare până în timpurile noastre?

Astăzi vrem să ne întoarcem nu mai mult decât până la acel timp pe care ne-am obișnuit să-l numim a treia perioadă postatlanteană, perioada caldeeano-egipteană, care a fost urmată apoi de perioada greco-latină și care, la rândul său, a fost urmată de perioada noastră. Vrem să considerăm particularitatea inteligenței la vechii egipteni, caldeeni, la greci și romani și apoi să trecem la considerarea tipului special de inteligență care ne este propriu nouă, oamenilor din a cincea perioadă postatlanteană. Vedeți din aceasta că eu presupun că nu este corect – și nici nu este corect – dacă oamenii cred că inteligența odată ce este inteligență este posibilă doar într-un singur fel, adică cei care au inteligența noastră sunt inteligenți, cei care nu au inteligența noastră sunt neintelenți. Acest lucru nu e corect. Inteligența trece prin metamorfoze, inteligența se transformă. A fost diferită în perioada caldeeano-egipteană decât este la noi. Inteligența de un alt fel a perioadei caldeeano-egiptene ne-o putem ilustra cel mai bine dacă ne spunem că prin inteligența sa în mod instinctiv vechiul egiptean, de asemenea și vechiul caldeean, simțea înrudirea, înțelege înrudirea propriei sale ființe umane cu întregul cosmos.

Asupra celor la care ce gândește omul de astăzi prin inteligența sa, oamenii caldeeano-egipteni s-au gândit puțin sau deloc. Pentru că ei nu aveau genul acesta de inteligență. Când gândeau, când își puneau în mișcare inteligența, atunci trăiau în această inteligență legătura lor cu cosmosul. Vechiul egiptean, vechiul caldeean știa în ce

relație se află el cu acest sau acel semn al zodiacului, știa ce influență au luna, soarele, celelalte planete asupra alcătuirii sale sufletești și trupești. El știa cum acționează asupra ființei omenești succesiunea anotimpurilor. Toate acestea el le-a înțeles prin inteligența sa. El a căpătat pe deplin o imagine interioară a înrudirii sale cu cosmosul prin inteligența sa.

Această inteligență s-a transformat atunci când perioada caldeeano-egipteană a omenirii a luat sfârșit în secolul al VIII-lea înainte de întemeierea creștinismului. Încetul cu încetul, inteligența a devenit ceva cu totul altfel decât a fost ea în perioada caldeeano-egipteană. În inteligență nu a mai intrat pe deplin, așa cum a fost cazul înainte de secolul al VIII-lea î.Hr., înțelegerea legăturii cu cosmosul. Se știa încă de această legătură cu cosmosul, dar se știa mai mult ca într-un fel de reverberație, ca într-un fel de amintire a ceea ce s-a știut mai înainte în această privință; în schimb în inteligența greacă a intrat mai mult o reflectare a omului asupra lui însuși, el fiind mai puțin în relație cu cosmosul, fiind mai separat de cosmos ca locuitor al Pământului. Dar greul simțea deslușit aceasta, avea o simțire limpede despre aceasta, în timp ce își folosea inteligența; el a înțeles prin această inteligență despre lumea pământească tot ce este supus morții.

Această simțire a fost la rândul său pierdută odată cu dezvoltarea inteligenței începând de la mijlocul secolului al XV-lea, odată cu începutul celei de-a cincea perioade postatlanteene. Greul știa că, dacă voia să înțeleagă suprasensibilul trebuia să se întoarcă la vederea care mai mult sau mai puțin atavic încă mai era prezentă, mai ales în perioada precreștină. El știa că prin cugetare, prin inteligență a ajuns doar să cunoască acele legi, acele reguli, care stau la baza a tot ceea ce este supus morții pe Pământ, a ceea ce moare. Dacă vreau să înțeleg ceea ce este viu, trebuie să văd – așa își spuneau discipolii lui Platon; doar cugetând, înțeleg doar ce este mort.

În școlile oculte grecești a fost explicat ceva cu totul anume despre această legătură. Au fost explicate aproximativ următoarele în școlile oculte grecești despre cum stau lucrurile. Elevilor școlilor oculte li se spunea: Totul este spiritual, chiar și ceea ce este aparent material are procese spirituale, legi spirituale care stau la baza lor. Ceea ce vă apare ca material-pământesc este în esență de asemenea guvernat de legi spirituale. Dar există legi spirituale de care țineți voi prin faptul că sunteți trupești. În măsura în care sunteți trupești și intrați prin poarta morții, trupul vostru este predat puterilor materiale și forțelor și substanțelor materiale ale pământului. Dar aceste forțe și substanțe materiale ale pământului sunt doar aparent materiale. Și ele sunt spirituale, dar sunt îmbibate de acel spiritual care îți apare ca moarte. Dacă înțelegeți niște legi prin inteligența voastră, ele sunt legi a ceea ce este mort. Ele sunt legile a ceea ce conțin mormintele care au în ele cadavrele. – Aceasta era convingerea multor elevi greci în ocultism, că inteligența omului poate înțelege numai ce conțin mormintele, care închid în ele cadavrele. Dacă vreți să știți – așa le spunea profesorul elevilor în ocultism – în care spiritual trăiți atunci când locuiți aici pe pământ, sau când sunteți cu sufletul liber de trup între moarte și o nouă naștere, atunci trebuie să vă însușiți cele văzute drept convingerea voastră. Dacă nu luați ceea ce ați văzut ca fiind convingerea voastră, dacă dezvoltați concepte și idei prin inteligența voastră, atunci înțelegeți doar ceea ce este spirit al materiei care vă primește trupul.

În timp ce omul caldeeano-egiptean a simțit și a perceput în inteligența sa înrudirea sa cu întregul cosmos, omul grec a perceput prin inteligența sa ceea ce guvernează mormintele. Și noi percepem prin inteligența noastră doar ceea ce guvernează mormintele, doar că noi nu suntem conștienți de acest lucru. Prin urmare, noi – cei care trebuie să învățăm acest lucru – mergem în sălile de disecție, examinăm cadavrul și considerăm legile cadavrului, pe care le înțelegem prin inteligența noastră, ca fiind legile omului. Dar ele sunt

doar legile mormântului; și ceea ce înțelege inteligența este legitatea mormântului.

Dar odată cu trecerea prin mijlocul secolului al XV-lea, inteligența s-a schimbat iarăși, iar noi suntem la începutul acestei schimbări, acestei transformări a inteligenței. Inteligența noastră parcurge un anumit drum; astăzi suntem încă foarte puternic într-o astfel de dezvoltare a inteligenței cum au avut grecii. Înțelegem prin inteligența noastră ceea ce este supus morții. Dar și acest gen de inteligență, care înțelege ceea ce este mort, se transformă. Și în următoarele secole și milenii, această inteligență va deveni altceva, ceva cu mult, mult diferit. Ea are astăzi deja o anumită predispoziție, inteligența noastră. Noi, ca omenire, vom intra într-o dezvoltare a inteligenței în așa fel încât inteligența va avea înclinația să înțeleagă doar falsul, eroarea, înșelăciunea și de a gândi doar răul.

Acest lucru îl știau, desigur, elevii din școlile oculte și îl știau mai ales inițiații începând de la un anumit timp, că inteligența omenească se apropie de dezvoltarea ei înspre rău, că devine din ce în ce mai puțin posibil să recunoști binele prin simpla inteligență. Omenirea este astăzi în această tranziție. Putem spune: Abia mai reușesc oamenii, dacă își încordează inteligența și nu au în ei instincte deosebit de sălbatice, să privească spre lumina binelui. Dar această inteligență omenească va căpăta din ce în ce mai mult înclinația să gândească răul și să introducă ceea ce este rău pentru om în moralitate, răul în cunoaștere, eroarea.

Acesta a fost unul dintre motivele pentru care inițiații s-au numit pe ei oamenii ai îngrijorării, pentru că realmente dacă ne uităm la dezvoltarea omenirii în această unilateralitate, așa cum am explicat-o acum, ea provoacă îngrijorare; îngrijorare tocmai din cauza dezvoltării inteligenței. La urma urmei, nu degeaba inteligența poate trezi atât de multă mândrie și aroganță în omul contemporan. Aceasta este, aș spune, pregustarea a devenirii rele a inteligenței în a cincea perioadă postatlanteană, la începutul căreia ne aflăm. Și dacă omul nu

ar dezvolta nimic altceva decât inteligența sa, atunci el ar deveni o ființă malefică pe Pământ. Dacă luăm în calcul viitorul omenirii și vrem să gândim acest viitor ca fiind salutar, nu avem voie să contăm pe formarea unilaterală a inteligenței. Această inteligență era încă ceva bun în perioada caldeeano-egipteană, această inteligență a devenit apoi aceea care a intrat în înrudirea sa cu forțele morții. Această inteligență va intra într-o înrudire cu forțele erorii, înșelăciunii și răului.

Acesta este ceva în privința căruia omenirea nu ar trebui să-și facă nicio iluzie. Omenirea ar trebui să ia în calcul în mod obiectiv că trebuie să se protejeze împotriva dezvoltării unilaterale a inteligenței. Și nu degeaba știința spirituală orientată antroposofic va adăuga altceva, va adăuga preluarea a ceea ce printr-o contemplare reînnoită poate fi obținut din lumea spirituală, care nu prin inteligență poate fi înțeles, ci poate fi înțeles numai îmbrățișând ceea ce știința inițierii relevă din lumile spirituale prin viziune.

Dar pentru aceasta este necesar un obiectiv. Și aici ajungem la o taină profundă a dezvoltării creștin-esoterice. Dacă Misteriul de pe Golgota nu s-ar fi întâmplat în cursul evoluției pământești, ar fi fost inevitabil ca oamenii încetul cu încetul prin inteligența lor să trebuiască să devină ființe rele și căzute în eroare. Dumneavoastră știți, desigur, cu Misteriul de pe Golgota, nu doar o învățătură, o teorie, o viziune asupra lumii, o religie, a curs în dezvoltarea omenirii, ci cu Misteriul de pe Golgota s-a întâmplat un fapt real. În omul Iisus din Nazaret a locuit ființa extrapământească Christos.

Întrucât Christos a locuit în Iisus din Nazaret și Iisus din Nazaret a murit, Ființa-Christos a trecut în dezvoltarea pământească; acolo înăuntru este Ființa-Christos. Trebuie doar să fim conștienți că acesta este un fapt obiectiv, că acesta este un fapt care el ca atare nu are nimic de-a face cu ceea ce cunoaștem subiectiv, cu ceea ce simțim subiectiv. Trebuie să îl cunoaștem de dragul de a îl cunoaște; trebuie să îl încorporăm în etosul nostru de dragul etosului nostru. Dar Christos

s-a revărsat în evoluția omenirii, acolo este el de atunci, înăuntru, în ea – lucru pe care-l numim Învierea – și mai presus de toate el este în forțele noastre sufletești. Căutați să înțelegeți acest fapt în toată profunzimea lui!

Uitați-vă la diferența dintre omul care a trăit înainte de Misteriul de pe Golgota și omul care trăiește după Misteriul de pe Golgota. Sigur, ei sunt întotdeauna aceiași oameni întrucât sufletele trec prin vieți pământești repetate. Dar considerând omul ca om pământesc, trebuie să facem această distincție între omul care a trăit înaintea Misteriului de pe Golgota și omul care trăiește după Misteriul de pe Golgota.

Vedeți dumneavoastră, când cineva ajunge la un concept general de Dumnezeu, acest concept general de Dumnezeu nu este conceptul de Christos. Conceptul general de Dumnezeu îl putem obține dacă urmărim natura în fenomenele sale, dacă urmărim ființa fizică umană în măsura în care poate fi observată exterior. Ființa Christică este așa încât ne apropiem de ea doar dacă în decursul vieții pământești descoperim ceva în noi înșine. Conceptul general de Dumnezeu îl poți găsi pur și simplu prin a-ți spune că ai luat ființă, ai intrat în existență din forțele lumii. Conceptul de Christos trebuie să-l găsești în tine însuți, mergând mai departe decât până unde te lasă natura să ajungi. Dacă cineva, trăind în lume, nu găsește conceptul de Dumnezeu, atunci această negăsire a conceptului de Dumnezeu este un fel de boală. Un om sănătos nu este niciodată cu adevărat ateu. Trebuie să fie bolnav fizic sau psihic într-un fel. Această boală se manifestă adesea prin nimic altceva decât prin faptul că este ateu.

A nu-l recunoaște pe Christos nu este o boală, ci o nenorocire, este o pierdere a unei șanse în viață. Reflectând asupra faptului de a te fi născut din natură și din forțele ei, poți, dacă urmărești cu un suflet sănătos acest fapt de a fi născut, să ajungi la conceptul de Dumnezeu. Prin faptul că în decursul vieții trăiești ceva ca o renaștere, poți ajunge la conceptul de Christos. Nașterea conduce la Dumnezeu, renașterea

la Christos. La această renaștere prin care Christos poate fi găsit ca ființă în om, omul nu putea ajunge înainte de Misteriul de pe Golgota. Și aceasta este diferența la care vă rog să vă îndreptați atenția: că înainte de Misteriul de pe Golgota, întrucât Christos nu se revărsase încă cu ființa sa în omenire, omul nu putea ajunge la această renaștere, nu putea să-și dea seama că în el trăiește Christos. După Misteriul de pe Golgota, omul poate face aceasta. El poate găsi scânteia lui Christos în el însuși dacă își dă silința prin viața sa.

Și în această renaștere, în această găsimire a scânteii lui Christos în sine, în această putință de a-ți spune sincer și cinstit: „Nu eu, ci Christos în mine”, se află posibilitatea de a nu lăsa intelectul să cadă în amăgire și rău. Și acesta este, în sens creștin-esoteric, conceptul superior de mântuire. Trebuie să ne cultivăm inteligența, pentru că nu putem deveni neinteligenti; dar străduindu-ne să ne cultivăm inteligența ne confruntăm cu ispita de a cădea în eroare și rău. Putem scăpa de ispita de a cădea în eroare și rău numai dacă dobândim sentimentul a ceea ce Misteriul de pe Golgota a adus în evoluția omenirii.

Este într-adevăr așa, că în conștiința Christică, în unirea cu Christos, omul găsește posibilitatea de a scăpa de rău, de eroare. Omul caldeano-egiptean nu avea nevoie de renașterea în Christos, pentru că el încă simțea prin inteligența sa naturală înrudirea cu cosmosul. Grecul avea practic în fața lui gravitatea morții când se dăruia inteligenței sale. Acum omenirea trăiește la începutul unei epoci în care inteligența ar deveni rea dacă ființa sufletească umană nu s-ar impregna cu puterea Christică. Gândiți-vă, aceasta este o chestiune foarte serioasă. Acest lucru atestă cum trebuie să luăm anumite lucruri care se vestesc în timpul nostru, cum să ne gândim la faptul că în timpul nostru oamenii capătă predispoziția spre rău tocmai pentru că se îndreaptă spre o dezvoltare superioară a inteligenței lor. Bineînțeles, ar fi o speculație complet falsă să credem că inteligența ar trebui suprimată. Inteligența nu trebuie suprimată, dar va fi necesar

un anumit curaj în viitor pentru cei în cunoștință de cauză ca să se dăruiască inteligenței, pentru că inteligența aduce ispita răului și erorii și pentru că în impregnarea inteligenței cu principiul Christic trebuie să găsim posibilitatea de a transforma această inteligență. Inteligența oamenilor ar deveni în întregime ahrimanică dacă principiul Christos nu ar pătrunde sufletele oamenilor.

Știți desigur, cât de mult este prezent, este vizibil în dezvoltarea omenirii, mai ales în prezent, din cele care, pentru cel capabil să le pătrundă, arată deja că lucrurile se anunță în acest fel cum tocmai le-am caracterizat. Gândiți-vă doar la ceea ce al treilea dintre elementele evoluției, care amenință omenirea prin materialism, astăzi deja aduce asupra oamenilor. Vedeți, dacă vă gândiți cât de multe cruzimi există în dezvoltarea culturală de astăzi, care cu greu pot fi comparate cu cruzimile epocilor barbare, atunci cu greu vă veți putea îndoi că zorii declinului intelectualității sunt anunțați în mod clar. Nu trebuie să ne uităm în mod superficial la așa-zisele fenomene culturale ale epocii noastre, nu trebuie să ne îndoim că oamenii prezentului trebuie să se mobilizeze pentru a înțelege cu adevărat impulsul Christic, dacă vor să meargă spre o dezvoltare salutară. Două lucruri deja se observă puternic astăzi: oameni care sunt foarte inteligenți și care au o aplecare clară spre rău; și, pe de altă parte, se observă câți de mulți oameni în mod inconștient își reprimă această aplecare spre rău, nu luptă împotriva ei, o înăbușă prin faptul că își lasă inteligența să doarmă. Somnolență a sufletului sau, în cazul sufletelor treze o aplecare puternică spre rău și eroare, aceasta este întru totul vizibil în prezent.

Și acum amintiți-vă cum, înainte de ultima mea plecare, am explicat aici într-o seară cât de diferiți sunt copiii născuți începând cu cinci-șase până la șapte sau opt ani în urmă, cu o, s-ar putea spune, nuanță melancolică pe fețele lor, care este clar observabilă pentru cei care pot remarca așa ceva. Și am spus: Acest lucru se trage de la faptul că sufletelor de astăzi nu le place să coboare în lumea plină de

materialism. S-ar putea spune: Sufletele au înainte de nașterea lor o anumită teamă, anxietate de a intra în lumea în care inteligența are aplecarea, înclinația spre rău și este în dezvoltare descendentă.

Acesta este, de asemenea, un lucru în privința căruia care trebuie să fie dezvoltată o conștiință în rândul acelor oameni care devin educatori și profesori pentru viitorul uman. Copiii de astăzi sunt altfel decât erau cu zeci de ani în urmă. Acest lucru reiese foarte limpede chiar și dintr-o examinare de suprafață. Trebuie să-i educi altfel și să-i înveți altfel decât i-ai învățat cu zeci de ani în urmă. Trebuie să educi cu conștiința că propriu-zis în cazul fiecărui copil ai de înfăptuit o mântuire, că trebuie să aduci fiecare copil până acolo încât în decursul vieții să găsească impulsul Christic în el însuși, să găsească o renaștere în el însuși.

Astfel de lucruri nu le trăiești acolo unde ai nevoie, de exemplu ca profesor, ca educator, dacă le cunoști doar teoretic; le trăiești, le introduci în educație, în predare, numai atunci când ești cuprins puternic de aceste lucruri în suflet. Cadrelor didactice în special trebuie să li se ceară să fie puternic cuprinse în sufletele lor de această îngrijorare pentru umanitate, pe care ispita intelectul o aduce cu ea! Mândria pe care umanitatea contemporană o dezvoltă în privința intelectului, această mândrie s-ar putea răzbuna greu pe umanitate dacă nu va fi paralizată de ceea ce tocmai am explicat, dacă nu va fi paralizată de o conștiința puternică, energică a faptului: cel mai bun lucru în mine ca om a acestei și a următoarelor încarnări, este ceea ce găsesc în mine ca impuls al lui Christos.

Acum trebuie să ne fie clar că acest impuls Christic nu trebuie să fie dogmatica vreunei comunități religioase. Comunitățile religioase începând de la mijlocul secolului al XV-lea au contribuit mai mult la îndepărtarea impulsului Christic de omenire decât să-l apropie de omenire. Comunitățile religioase le spun oamenilor tot felul de lucruri; dar spunându-le una sau alta, ele nu-i apropie de impulsul Christic. Este necesar ca omul să simtă că tot ceea ce i se poate

deschide și dezvălui lui în adâncul său corespunzător Misteriului de pe Golgota, este legat de ceea ce s-a făcut pentru Pământ prin Misteriul de pe Golgota. Dacă simți sensul Pământului în Misteriul de pe Golgota, te poți convinge să se spui: Evoluția Pământului ar fi lipsită de sens dacă oamenii prin inteligența lor ar cădea pradă răului, erorii. Dacă simți în acest fel semnificația Misteriului de pe Golgota, atunci simți că evoluția Pământului ar fi lipsită de sens fără Misteriul de pe Golgota.

Cu acestea trebuie să te pătrunzi, să te îmbibi puternic, foarte puternic, dacă vrei să faci ceva astăzi și în viitor pentru a educa oamenii, pentru a-i învăța pe oamenii. Aceste mari puncte de vedere trebuie asumate. Dar știți, de asemenea, cât de departe sunt oamenii din prezent de a-și asuma aceste mari puncte de vedere; prin urmare, nimic nu este mai necesar decât să atrag atenția din nou și din nou nu numai asupra importanței învățaturii spiritual-științifice, ci să atrag atenția și asupra seriozității care trebuie să ia în stăpânire sufletul nostru prin faptul că ajungem să cunoaștem prin știința spirituală faptele corespunzătoare în evoluția omenirii. Căci nu numai cunoașterea noastră, ci întreaga noastră viață trebuie să primească un impuls prin ceea ce este știință spirituală; fără a simți această seriozitate, nu ești un adevărat om de știință spirituală.

Și vă rog să acordați atenție în mod temeinic acestei revelații deosebite din știința spirituală: că inteligența umană, lăsată de capul ei, se abate înspre calea ahrimanicului, că ea nu poate deveni puternică pentru bine decât prin primirea veritabilului impuls Christic. Cred că cel ce integrează în sine seriozitatea deplină a acestui adevăr va purta, de asemenea, această seriozitate în relația pe care o dezvoltă în el însuși cu diferitele viziuni asupra lumii și curente de viziune asupra lumii din prezent. Pentru că sunt multe, multe de făcut.

Oamenii care vin acum din diferite regiuni ale Europei de Est povestesc cu oroare un fapt care nu dovedește tocmai avansarea pe drumul spre civilizație. La ceea ce mă refer este prezența, apariția așa-

numitelor „femei cu pușcă”. Este o clasă specială de oameni care se formează în estul Europei, femeii din populația europeană a Estului, care sunt folosite în mișcările revoluționare actuale, unde mereu cei care nu fac parte din partidului de guvernământ sunt puși în temniță sau închisoare sau uciși după un timp – unde sunt mereu în pericol de moarte. În anumite regiuni din Est, sunt alese în acest scop în special femeile mai tinere, care sunt echipate cu puștile rămase din război și care au misiunea de a împușca oamenii care sunt oponenții guvernului care s-a ridicat la putere. Aceste femei înarmate sunt îmbrăcate cu hainele furate și și le face plăcere să poarte pusca și să împuște oamenii, și consideră că este în ton cu omenirea contemporană să se fălească cu modul în care capătă treptat un simț fin pentru cum țâșnește sângele tinerilor, cum arată sângele persoanelor mai în vârstă. Nu-i așa?, am ajuns deja la o formare foarte specială a civilizației noastre actuale! Institutul femeilor cu pușcă este în orice caz o realizare a prezentului.

Este necesar să indic astfel de fenomene. Ele sunt acolo ca să avem în vedere într-un anume sens reversul, cealaltă parte a seriozității timpului nostru. Desigur, nu ai nevoie să cunoști aceste excese abominabile ale așa-zisei noastre culturi avansate pentru a simți în mod real această seriozitate căreia ar trebui să i ne dăruim în prezent. Din însăși cunoașterea evoluției omenirii ar trebui să ne dăm seama de această seriozitate. Ar fi de dorit ca somnul care treptat pus stăpânire pe omenirea din zilele noastre să treacă într-o trezire. Această trezire, cea mai demnă, nu poate consta decât în a fi cuprins de seriozitatea sarcinii care este de datoria oamenilor din prezent și în a vedea pericolele intelectului unilateral lăsat în voia lui, îndreptându-se spre ahrimanic – Acesta ar trebui să fie impulsul care ne îmbibă cu această seriozitate.

CONFERINȚA a VI-a

Dornach, 17 august 1919

Dragii mei prieteni,

Când v-am explicat ieri care va fi calea intelectului uman, a inteligenței umane spre viitor, lucrurile discutate se bazează pe fapte foarte precise care pot fi scoase la lumină prin cunoașterea spiritual-științifică și dintre care vrem să menționăm câteva astăzi. Trebuie, așa spune, să fiți conștienți în mod practic: Atunci când omul stă în fața dumneavoastră, acest om este într-un tot al acea ființă despre care vorbim în știința spirituală antroposofică. Aceasta înseamnă – știți aceste lucruri din *Teosofia* mea – trebuie să fiți întotdeauna conștienți de acest lucru, că avem în primul rând o ființă cvadripartită în fața noastră. Avem în fața noastră Eu, așa-numitele trup astral, trupul eteric și trupul fizic. Faptul că avem aceste patru membre ale ființei umane în fața noastră de fiecare dată când omul stă în fața noastră, face ca pentru privirea omenească obișnuit de astăzi, oamenii să nu se știe de fapt ce au în fața lor cu omul. Chiar nu știu. Ei se gândesc: ceea ce se vede stând în fața mea, umplând spațiul, este trupul fizic. Dar ceea ce este fizic în om nu l-am vedea așa cum îl vedem cu ochii obișnuiți, dacă ar sta în fața noastră doar el singur ca trup fizic. Vedem cu ochii obișnuiți ceea ce stă în fața noastră ca trup fizic, așa cum este el, numai pentru că este îmbibat cu trupul eteric, trupul astral și Eu. Ceea ce este trupul fizic, oricât de ciudat ar suna, este și atâta timp cât trăim între naștere și moarte tot cadavru. Și propriu-zis, când avem în fața noastră un cadavru uman, atunci avem în realitate trupul fizic al omului în fața noastră. Când vedeți cadavrul, atunci aveți omul fizic fără ca el să fie pătruns de trupul eteric, de trupul astral și de Eu. El este părăsit de ele și își arată într-un fel adevărata sa esențialitate. Prin urmare, nu vă faceți o imagine corectă dacă credeți că purtați cu dumneavoastră de colo colo prin spațiu ceea ce vi se pare că înțelegeți

a fi trupul fizic al omului; V-ați face o reprezentare mult mai corectă dacă v-ați gândi pe dumneavoastră ca fiind cadavru și v-ați înțelege în felul că Eul dumneavoastră, trupul dumneavoastră astral, trupul dumneavoastră eteric poartă acest cadavru prin spațiu.

Această conștientizare a adevăratei naturi a ființei umane devine din ce în ce mai importantă și mai importantă pentru timpul nostru. Pentru că vedeți dumneavoastră, așa cum este astăzi în ciclul actual al evoluției omenirii și de cu mult timp încoace, nu a fost întotdeauna așa. Firește, aceste lucruri pe care le spun acum nu pot fi constatate prin știința fizică externă, dar cunoașterea spiritual-științifică furnizează exact acest fapt. Dacă ne întoarcem dincolo de secolul al VIII-lea î.Hr. cu care, după cum știți, începe cea de-a patra perioadă postatlanteană, atunci, după cum iarăși știți, am ajunge în perioada caldeeano-egipteană. Atunci trupurile umane erau altfel acătuite decât sunt astăzi. Trupurile umane care vă sunt acum arătate în muzee ca mumii aveau cu adevărat o alcătuire mai fină decât este cea a trupul uman de astăzi. Erau mult mai întrepătrunse cu vegetalitate, nu erau așa de complet cadavru precum este cadavru trupul uman de astăzi. Ele erau ca trup fizic într-o anumită măsură mai asemănătoare cu natura plantelor, în timp ce trupul fizic al omului de astăzi – și deja din timpurile greco-latine – este mai asemănător cu lumea minerală. Dacă astăzi, printr-un miracol cosmic, am primi aceleași trupuri pe care le-a avut populația caldeeano-egipteană, am fi cu toții bolnavi. Aceasta pentru noi ar însemna o boală. Am avea țesuturi proliferânde în trupul nostru. Iar unele boli constau pur și simplu în faptul că trupul uman regresează parțial, în mod atavic, la stările care au fost normale în perioada caldeeano-egipteană. Astăzi există formațiuni tumorale ale trupului uman care pur și simplu provin din faptul că o parte a trupului la un om sau altul capătă înclinația de a deveni așa cum era întregul trup la populația caldeeano-egipteană.

Ceea ce tocmai am spus este legat în mod cu totul esențial de evoluția omenirii. Așadar, ca oameni ai prezentului, purtăm mereu cu

noi un cadavru. Egipteanul încă nu; egipteanul purta cu el ceva asemănător plantelor. Ca urmarea a acestui lucru cunoașterea sa erau diferită de cunoașterea noastră, inteligența sa funcționa altfel decât funcționează inteligența noastră. Acum gândiți-vă foarte bine: Ce cunoaște omul de fapt cu ceea ce el astăzi numește știința sa și de care este atât de extrem de mândru? Numai ceea ce este mort! Chiar este întotdeauna subliniat în știință: Viața nu poate fi înțeleasă cu inteligența obișnuită. Într-adevăr, unii cercetători cred că, dacă experimentează chimic tot mereu, atunci va apărea într-o zi situația că prin combinații complicate de atomi, molecule și forțele și dintre ele se va ajunge să cunoască procesele vieții. Această situație nu va apărea niciodată. Pe cale fizic-chimică omul va înțelege doar ceea ce este mort, mineral, adică va înțelege la fel de mult din viu pe cât din viu este astăzi cadavru.

Dar ceea ce în om este inteligent și cunoaște este, cu toate acestea, acest trup fizic, aceasta înseamnă, cadavrul. Deci ce face de fapt acest cadavru pe care îl purtăm cu noi? El ajunge cel mai departe în cunoștințe matematice, geometrice. Totul este transparent acolo; apoi devine din ce în ce mai opac cu cât ne îndepărtăm mai mult de matematic-geometric. Acest lucru este așa deoarece cadavrul uman este adevăratul cunosător pentru noi astăzi, iar ceea ce este mort poate cunoaște doar ceea ce este mort. Ce este trupul eteric, ce este trupul astral, ce este Eul, aceasta nu se cunoaște în om astăzi, aceasta, cum s-ar spune, rămâne în întuneric. Dacă trupul eteric ar putea cunoaște tot așa cum trupul fizic cunoaște ceea ce este mort, atunci trupul eteric ar cunoaște în primul rând ceea ce este viu în lumea plantelor. Acesta a fost caracteristic egiptenilor, că în corpul lor viu-vegetal, acești egipteni au cunoscut lumea plantelor într-un mod complet diferit de cel al omului contemporan. Și multe cunoștințe instinctive despre lumea plantelor își au originea în cunoașterea egipteană, în ceea ce a fost încorporat în cultura egipteană dintr-o conștiență care cunoștea instinctiv. Chiar și ceea ce se știe astăzi în

botanica pentru medicină se bazează de multe ori încă pe tradițiile înțelepciunii egiptene antice. Celor care nu cunosc aceste lucruri de multe ori le pare diletant că se invocă ceva egiptean atunci când se vrea să se transmită o anumite cunoaștere – care, desigur, nu este prea valoroasă pentru oamenii de azi. Știți desigur că unele așa-numite loji, care nu se sprijină pe fundamente autentice, se numesc „loji egiptene”. Aceasta însă provine numai din faptul că în aceste cercuri încă trăiesc tradiții din înțelepciunea care putea fi obținută prin trupul egiptean. Vedeți dumneavoastră, se poate spune: Odată cu intrarea treptată a omului în perioada greco-latină, trupul uman vegetal viu s-a stins, deja în elenism trupul vegetal viu a murit, sau cel puțin treptat a murit. Noi purtăm deja un trup foarte puternic mort în noi și acest a-fi-mort este îndeosebi corect pentru capul uman – așa cum v-am explicat dintr-un alt punct de vedere, că pentru știința inițiaților capul uman este perceput ca fiind cadavru, ca fiind mort, ca fiind ceva care continuu moare. De acest lucru omenirea va deveni din ce în ce mai conștientă: că de fapt numai cu cadavrul cunoaște și de aceea cunoaște ceea ce este mort.

La fel de intens va apărea, cu cât mergem mai departe spre viitor, dorul de a recunoaște din nou ceea ce este viu. Dar acest viu nu va fi cunoscut prin inteligența obișnuită, care este legată de cadavru. Multe lucruri vor fi necesare pentru ca omul, care a pierdut posibilitatea de a pătrunde lumea într-un mod viu, să ajungă din nou în lume într-un astfel de mod. Astăzi trebuie să știm ce a pierdut de fapt omul. Pe când omul a trecut din perioada atlanteană în perioada postatlanteană nu putea face multe pe care omul astăzi le poate face. Vedeți dumneavoastră, puteți fiecare, începând de la un anumit moment din copilărie, dacă vă referiți la dumneavoastră înșivă să vă spuneți Eu. Spuneți acest „eu” destul de lipsit de respect. Acest Eu nu a fost, în dezvoltarea omenirii, spus întotdeauna într-un mod atât de lipsit de respect. Au existat vremuri mai vechi ale evoluției omenirii, chiar și în perioada egipteană, deși parțial deja se stinseseră, au existat

vremuri mai vechi când era folosit un nume pentru ceea ce exprima Eul, care pronunțat năucea omul. Prin urmare, se evita pronunțarea acestui nume. Dacă prima populație imediat după catastrofa atlanteană ar fi trăit faptul că numele pentru Eu – care era valabil pentru ei și cunoscut doar inițiaților – ar fi fost pronunțat, întreaga adunare ar fi fost năucită, ar fi căzut jos, atât de puternic acționa numele pentru Eu. O reverberație a acestui fapt este încă prezentă în vechile vremuri ebraice, unde se vorbește despre numele inefabil al Dumnezeuului din suflet, care nu putea fi rostit decât de inițiați sau era euritmizat în fața congregației. Numele inefabil al lui Dumnezeu, își are originea în ceea ce tocmai v-am spus. Treptat, acest lucru s-a pierdut din ce în ce mai mult. Pentru aceasta, efectele profunde care emanau din astfel de lucruri au paralizat, și-au pierdut puterea. În prima perioadă postatlanteană: acțiunea profundă al Eului; în a doua perioadă postatlanteană: acțiunea profundă a trupul astral; în a treia perioadă postatlanteană: acțiunea profundă a trupului eteric, dar deja un acțiunea tolerabilă, o acțiune care – așa cum v-am explicat ieri – îl aduce pe om în legătură, în rudenie cu cosmosul. Acum putem spune „eu”, putem spune orice, dar lucrurile nu mai acționează asupra noastră, pentru că ceea ce înțelegem despre lume, înțelegem cu cadavrul nostru. Aceasta înseamnă că înțelegem din lume ceea ce este mort, mineralul. Dar trebuie să ne ridicăm, să ne întoarcem din nou în acele regiuni în care înțelegem ceea ce este viu.

Și în timp ce perioada greco-latină din secolul al VIII-lea î.Hr. până la mijlocul secolului al XV-lea d.Hr. a fost înzestrată în primul rând să creeze din ce în ce mai multe cunoștințe moarte pentru cadavru, acum la noi inteligența merge pe drumul de care am vorbit ieri. De aceea însă trebuie să opunem rezistență inteligenței goale. Trebuie la inteligență să adăugăm altceva.

Și este caracteristic că trebuie să ne întoarcem pe calea corectă, ca acum, în a cincea perioadă postatlanteană, să cunoaștem într-o anumită privință vegetalul, în al șaselea animalul, în al șaptelea abia

atunci cu adevărat omenescul. Așadar, devine o sarcină a omenirii să meargă dincolo de simpla cunoaștere a mineralului și să cunoască vegetalul.

Și acum, după ce ați văzut acest lucru dintr-un context mai profund, gândiți-vă care este omul caracteristic pentru această căutare a cunoașterii plantelor. Acesta este Goethe. Căci, prin faptul că el, contrar tuturor științelor exterioare despre ceea ce este mort, s-a apropiat de ceea ce este viu, de metamorfoză, de devenirea plantelor, a fost omul celei de-a cincea perioade postatlanteene în începuturile sale elementare. Prin urmare, dacă citiți micul tratat al lui Goethe [29] din 1790: „Încercare de a explica metamorfoza plantelor” veți găsi în acest tratat modul în care Goethe încearcă treptat să înțeleagă planta în devenirea ei, nu ca moartă, ca ceva încheiat, ci ca devenire de la o frunză la alta. Acolo vedeți zorii acelei cunoașteri care ar trebui căutată în această a cincea perioadă postatlanteană.

Astfel, goetheanismul dă tonul pentru ceea ce urmează să fie căutat de această a cincea perioadă postatlanteană. Știința va trebui într-un fel să se trezească în sensul goethean, să treacă de la mort la viu. La aceasta mă refer când spun iar și iar că trebuie să ne însușim capacitatea să ieșim din conceptele abstracte moarte și intrăm în conceptele vii, concrete. Și ceea ce am spus cu alaltăieri și ieri este în esență calea de a intra în aceste concepte concrete vii.

Dar nu va fi posibilă intrarea în aceste concepte, în aceste idei, dacă nu ne impunem ca ceea ce numim modul nostru de a vedea lumea și concepția noastră despre viață, să ni le dezvoltăm ca o unitate. Astăzi, prin configurația specială a culturii noastre, suntem oarecum forțați să lăsăm să meargă una lângă alta în mod neorganic diferitele curente ale viziunii noastre asupra lumii. Gândiți-vă doar cât de neorganic merg adesea una lângă alta viziunea religioasă asupra lumii a unei persoane și viziunea științifică asupra lumii. Unii oameni o au și pe una și pe cealaltă, dar nu fac nicio punte între ele.

Da, au o anumită sfială, o anumită teamă de a construi o punte. Și acest lucru trebuie să ne fie clar: nu poate rămâne așa.

Acum, v-am atras atenția asupra unui lucru în timpul acestei șederi a mea aici, asupra cât de egoist își formează omul în zilele noastre modul lui de a vedea lumea. V-am arătat că pe omul de astăzi de fapt îl interesează cu predilecție viața sufletului după moarte. Din pur egoism îl interesează această viață a sufletului după moarte. V-am spus că trebuie să trecem la a ne interesa viața sufletului încă de la naștere, în sensul că aceasta este o continuare a vieții înainte de naștere sau înainte de concepție. Dacă am privi dezvoltarea copilului, cum crește el în lume ca o continuare a existenței suflutești-spirituale prenatale, cu aceeași tânjire, cu aceeași aplecare și aceeași înclinație pe care o avem pentru sufletul lui după moarte, atunci cunoașterea noastră despre lume ar primi un caracter mult mai neegoist decât are ea astăzi. Dar acest caracter egoist al viziunii noastre asupra lumii este legat de multe altele. Și aici ajung într-un punct unde oamenii prezentului trebuie să devină din ce în ce mai lămuriiți cu privire la starea de fapt reală care stă la bază. În intervalul de timp de până în zilele noastre în om s-a dezvoltat în special caracterul egoist; egoul s-a impregnat în viziunea asupra lumii, egoul s-a impregnat de asemenea în voință. Asupra acestui lucru ar trebui să nu ne lăsăm pradă niciunei amăgiri. Și mai presus de toate au devenit egoiste confesiunile religioase. Că confesiunile religioase au devenit egoiste, puteți vedea chiar din aspectele exterioare. Gândiți-vă doar cum sunt instruiți predicatorii de astăzi să ia în calcul egoismul oamenilor. Cu cât iau mai mult în calcul egoismul oamenilor, cu cât mai mult pot face oamenilor promisiuni pentru viața sufletului după moarte, cu atât mai mult își ating ei scopul. Practic, interes pentru alte lucruri nu prea există în omenirea de astăzi. Puțin îi interesează pe oamenii acea țesătură spirituală și viața care se face cunoscută atât de minunat după naștere, respectiv după concepție, cu sufletul care a fost mai înainte în lumea spirituală.

O consecință a acestui fapt este modul în care omul gândește astăzi despre divin în diverse confesiuni religioase. Că prezentăm un Dumnezeu ca Supremul, prin aceasta nu am spus nimic special. În această privință este important să înlăturăm toate amăgirile. Cei mai mulți oameni care spun astăzi „Dumnezeu” la ce se referă ei de fapt? Am menționat deja și acest lucru cândva aici. Ce fel de entitate aceasta la care se referă ei atunci când vorbesc despre Dumnezeu? Este un Anghel, un Înger, propriul lor Înger, pe care îl numesc Dumnezeu! Nu este nimic altceva! Oamenii bănuiesc doar că un spirit ocrotitor le urmărește propria lor viață, la el se uită ei cu venerație, pe el îl numesc ei Dumnezeul lor. Chiar și dacă nu îl numesc Înger, chiar dacă îl numesc Dumnezeu, ei se referă doar la Înger. Și acesta este practic egoismul confesiunii religioase, că nu se ridică deasupra Îngerului cu ideea de Dumnezeu. Motivul pentru aceasta este îngustarea intereselor cauzată de egoism. Această îngustare a intereselor, o vedem foarte limpede manifestându-se în viața noastră publică de astăzi.

Despre ce întreabă oamenii foarte mult astăzi? Întreabă ei mult despre destinul general a omenirii? Oh, într-un anumit sens, este de-a dreptul trist să vorbești astăzi omenilor despre destinul omenirii. Oamenii nu au habar nici cum s-au schimbat lucrurile în această privință într-un timp relativ scurt. Vedeți dumneavoastră, poți spune oamenilor astăzi: Războiul armat, care a năpădit Pământul în ultimii patru sau cinci ani, va fi urmat de cea mai puternică bătălie spirituală care se va întinde asupra Pământului, într-o formă în care nu a mai avut loc până acum, bătălie care provine din faptul că Occidentul numește maya sau ideologie ceea ce Orientul numește realitate, și că Orientul numește realitatea ceea ce Occidentul numește ideologie. Astăzi poți atrage atenția omenirii la aceste lucruri grave, iar ea nici măcar nu este conștientă că dacă așa ceva s-ar fi spus cu doar o sută de ani în urmă, atunci acest același lucru acum o sută de ani ar fi cuprins sufletele în așa fel încât nu ar mai fi putut scăpa de el!

Această schimbare a omenirii, această indiferență a omenirii față de marile destine ale existenței, este cel mai izbitor fenomen. Totul ricoșează din omenirie astăzi. Cele mai cuprinzătoare, mai incisive, mai intense fapte, sunt luate ca o senzație. Nu acționează suficient de zguduitor. Iar acest lucru se trage numai de la faptul că egoismul inteligent, care devine tot mai puternic și mai puternic, restrânge interesele oamenilor. De aceea oamenii astăzi pot avea oricât de bune democrații, parlamente – când se reunesc în parlamente, preocuparea pentru soarta omenirii nu palpită în aceste parlamente, deoarece în oamenii care sunt cel mai mult aleși în parlamente nu palpită grija pentru soarta omenirii. Palpită interesele egoiste. Fiecare are propriul său interes egoist. Similitudinile în linii mari exterioare în interese, așa cum rezultă adesea din profesie, îi fac pe oameni să se grupeze. Și când grupurile sunt suficient de mari devin majorități. Și atunci nu destinele umane trec prin parlamente sau prin reprezentanții oamenilor, ci doar egoismul, multiplicat de atâtea și atâtea ori, câți oameni sunt. Întrucât în oameni trăiește doar ceea ce se referă la egoism, chiar și confesiunea religioasă s-a mutat în sfera egoismului. Confesiunea religioasă va avea parte de împrăștierea necesară dacă interesele oamenilor devin mai largi, dacă devin astfel încât omul să poată iarăși privi pe deasupra destinului său personal la destinul omenirii, dacă omul este din nou impresionat, este foarte puternic impresionat atunci când îi spui: în Vest înflorește o cultură diferită decât în Est, iar la mijloc iarăși o cultură diferită decât la cei doi poli, Vest și Est; atunci când îi spui: în Occident sunt căutate marile țeluri ale umanității – atunci când sunt căutate – prin apelarea la mediumuri [30] și aducerea acestor oameni într-un fel de transă, aducându-i astfel în mod oarecum conștient sub nivelul pământesc în legătură cu lumile spirituale, și apoi lăsându-i să spună pe calea lor medială mari țeluri istorice. Acest lucru l-ai putea spune oricât de des oamenilor din Europa – ei nu vor crede că există într-adevăr societăți în țările americano-engleze în care se încearcă să se aducă oameni cu

însușiri de medium într-un fel de transă, pentru a afla apoi prin întrebări puse cu pricepere care sunt marile obiective ale destinului omenirii. Oamenii nu te cred că orientalii primesc și ei înștiințări despre aceste mari obiective ale destinului omenirii – acum nu pe calea mediumurilor, ci pe cale mistică. Acest lucru este aproape palpabil astăzi, pentru că peste tot se găsesc frumoasele cuvântări ale lui Rabindranath Tagore, în care puteți citi cum gândeste un oriental despre obiectivele umanității în linii mari. Dar aceste cuvântări sunt citite ca foiletonul unui oarecare scribăreț, pentru că astăzi oamenii puțin deosebesc un scribăreț de oameni de mare spiritualitate ca Rabindranath Tagore. Oamenii nu sunt conștienți că trăiesc una lângă alta, așa spune, diferite substanțialități rasiale. Ce este valabil pentru Europa Centrală, desigur, a fost spus de mine de mulți ani în conferințe publice [31]. Nu a fost luat așa cum ar fi trebuit să fie luat.

Cu aceasta vreau doar să indic că poți deveni conștient de ceva care se ridică deasupra destinului omenesc egoist, care este legat de destinul grupurilor de oameni, astfel încât să poți face diferențieri concrete pe întinderea Pământului. Dacă ridici privirea sufletului la o astfel de cuprindere și înțelegere a destinelor umane în spațiul pământesc, dacă ești intens interesat de aceste lucruri care merg dincolo de destinul personal, atunci îți acordezi sufletul să înțelegi o realitate ceva mai înaltă decât doar Îngerul: și anume Arhanghelul. Gânduri despre ce înseamnă ființa Arhanghelului nu-ți vin deloc dacă rămâi doar în regiunile care-l interesează pe omul egoist. Dacă predică numai în regiunile omului egoist, atunci predicatorii pot vorbi încă oricât de mult despre divin, ei vorbesc doar despre Înger. Căci faptul că îl numesc altfel este desigur doar un neadevăr, aceasta nu-l face să fie altceva decât ceea ce este. Numai atunci când începi să fii interesat de destinul omului în întinderea spațială, atunci sufletul începe să intre în acordajul potrivit pentru a se ridica la ființa Arhanghelului.

Și acum treceți la încă un alt lucru. Încercați să simțiți ceea ce am indicat în aceste conferințe despre impulsurile succesive ale evoluției omenirii! Încercați să simțiți că o mare parte din oamenii noștri din conducere sunt educați în învățământul secundar în anii în care sufletul uman este deschis față de o anumită flexibilitate; în gimnaziile și liceele care nu sunt născute din cultura noastră contemporană, ci care, așa cum sunt ele, încă sunt născute din cultura trecută a perioadei greco-romane, greco-latine. Vedeți, dacă acești greci și latini ar fi făcut ca noi, ar fi înființat licee egipteano-caldeene. Nu au făcut-o. Și-au luat materialul de predat din viața directă. Noi îl luăm din perioada anterioară și formăm oamenii după el. Acest lucru este de mare semnificație pentru oameni; dar noi nu am recunoscut acesată semnificație. Dacă am fi recunoscut această semnificație, atunci s-ar fi dat un ton în cadrul mișcării feministe care nu s-a dat, atunci s-ar fi dat un ton în cadrul mișcării femimiste care ar fi sunat astfel: Lumea bărbaților, mai ales atunci când urmează a fi instruită pentru folosirea în special a inteligenței, este trimisă la școlile învechite. Prin urmare creierul lor se întărește. Nouă, femeilor, ne-a revenit buna soartă că nu am fost lăsate să intrăm în această educație. Vrem să ne situăm inteligența noastră în nota originală, vrem să arătăm ce poate omul dezvolta pentru prezent dacă nu este tocit și insensibilizat în tinerețea sa prin învățământul secundar greco-latin.

Nu a existat o astfel de notă. Dimpotrivă, multe note au sunat așa: Bărbații s-au târât prin învățământul greco-latin, noi, femeile, ne târâm și noi prin el. Să devenim și noi elevi de liceu.

Atât de puțină înțelegere există cu privire la ceea ce este necesar. Ar trebui să știm că în prezentul nostru nu suntem educați pentru acest prezent, ci suntem educați pentru cultura greco-latină. Aceasta este împlântată în viața noastră. Trebuie să o simțim. Trebuie să simțim ce acționează în prezent ca cultură greco-latină, în special în oamenii de frunte, în așa-numita intelighenție, în intelectuali; acesta este singurul strat de cultură pe care-l avem. Îl purtăm de fapt în noi

în toată formarea noastră spirituală. Nu citim nici un ziar fără ca în el să fie educație greco-latină, pentru că scriem de fapt în formă greco-latină, chiar dacă scriem în limbile țărilor noastre.

Iar în ceea ce privește viziunea noastră juridică, așa cum am spus deja, trăim în cultura romană – iarăși ceva învechit. Romanismul trăiește în cadrul legilor. Uneori, da, vechile cutume luptă împotriva dreptului roman, dar ele nu se impun. Și trebuie să simți și aceasta, cum în ceea ce omul numește drept și nedrept în viața publică, trăiește o licărire a unui timp de mult pe cale de a se stinge.

Numai în domeniul economic trăim propriu-zis în prezent. Spune mult faptul că doar în domeniul economic trăim în prezent. De aceea ceva probabil se va modifica mult. Dacă îmi permiteți să menționez acest lucru în paranteză: Multe femei rezervă, firește, conceptele prezentului numai gătitului, adică pentru activitatea gospodărească, și prin aceasta ele sunt propriu-zisele ființe ale prezentului; celelalte concepte sunt ceva învechit pe care îl aducem în prezent. Nu spun că acest lucru privind gospodăria ar trebui socotit ca ceva pe care să-l dorim în mod deosebit; dar celălalt lucru nu este în niciun caz cel mai de dorit, că acum și prin sufletele femeilor se merge înapoi din prezent în culturi învechite. Când ne uităm la ceea ce trăiește în mediul nostru cultural, nu avem doar ceea ce acționează în spațiu, ci în el acționează și vremuri vechi. Și dacă dobândești o simțire pentru acest lucru, atunci simți că acționează nu numai trecutul, ci și viitorul acționează în prezent. Da, este treaba noastră ca viitorul să acționeze în prezent. Căci dacă nu ar exista în fiecare om, deși puțin conștient de aceasta, un fel de răzvrătit împotriva grecismului educației și romanismului dreptului, și dacă viitorul nu ar lumina în prezentul nostru, am fi oameni triști, oameni foarte triști.

Pe lângă spațiu trebuie așadar, pentru ceea ce trăiește în cultura noastră, să luăm în considerare și timpul: ceea ce se extinde din vremuri trecute și din viitor în prezentul nostru, în ceea ce privește istoria contemporană. Trebuie să ne fie clar că trăind ca oameni ai

prezentului, avem un trecut și un viitor care joacă un rol în acest suflet uman al nostru. Așa cum, fiind europeni, avem jucând un rol în noi – după cum s-a menționat deja – America, Anglia, Asia, China, India, Estul și Vestul pentru că aceștia sunt cei doi poli, la fel avem în noi Grecia, Roma și viitorul. Și impunându-ne să avem în vedere acestea din urmă, devenind conștienți de modul în care trăiește în sufletul nostru ceea ce a trecut, ceea ce devine, ceea ce ia naștere, în acest suflet se realizează o altă acordare a sufletului, mai sus decât destinul omenesc care transcede egoismul, o altă acordare decât prin doar considerarea spațială. Și când ne dezvoltăm această acordare a sufletului, abia atunci dezvoltăm posibilitatea de a forma concepte despre sfera Spiritele timpului, Arhai. Adică ajungem la al treilea rang al ființelor divine în ordinul Ierarhiilor.

Este bine dacă omul mai întâi se ocupă să-și înfățișeze aceste trei ierarhii în concepte, în idei, prin mijloacele pe care tocmai le-am menționat. Pentru că Spiritele formei care urmează apoi sunt infinit mai greu de sesizat. Dar este suficient pentru omul contemporan dacă încearcă să pătrundă dincolo de egoism în sfera a ceea ce este neegoist, și să stăruie tot mereu și mereu să se îndeletnicească cu ceea ce am caracterizat acum! Îndeosebi – trebuie să specific iarăși acest lucru – în formarea profesorilor ar trebui să se petreacă ceea ce tocmai am explicat. Profesorul nu ar trebui să fie lăsat să predea și să educe fără ca el să fi dobândit un concept despre egoismul care aspiră la cel mai apropiat zeu, adică la Înger, și fără ca el să fi dobândit, de asemenea, un concept despre puterile neegoiste, care determină destinul, care sunt una lângă alta în spațiul de deasupra pământului, despre Arhangheli, și fără ca el să fi dobândit un concept despre modul în care în cultura noastră sunt prezente cele trecute și cele viitoare, sistemul juridic roman, substanța spiritului grec și răzvrătitul nedefinit al viitorului, care ne salvează.

Dar omenirea este în prezent puțin înclinată să se adâncească în aceste lucruri. Cu ceva timp în urmă, am subliniat din nou și din nou

în conferințe că face parte din sarcina socială să ne luăm obiectele de studiu din prezent pentru perioada pe care omul o petrece astăzi în învățământul secundar, să o facem așa cum au făcut-o grecii înșiși: că și-au luat materiile lor din prezentul lor.

În același loc în care am vorbit în mod repetat despre această problemă ca fiind o problemă socială importantă, la scurt timp după aceea – nu vreau să construiesc o legătură cauzală, dar aceasta de fapt nu contează, chestiunea are o semnificație simptomatică – în toate ziarele din locul în cauză a apărut în masă anunțuri, în care se făcea propagandă pentru actualul învățământ secundar. Eu am ținut conferințele în care am caracterizat învățământul secundar așa cum vi l-am caracterizat dumneavoastră acum. În ziare au apărut peste tot anunțuri: ce îi datorează germanitatea educației liceale a tineretului său pentru „întărirea conștiinței naționale”, „puterea națională” și așa mai departe, cu câteva săptămâni înainte de Tratatul de pace de la Versailles! Aceste anunțuri au fost semnate de tot felul de persoane importante locale din școli, din sistemul de învățământ. Este chiar așa, că mereu ricoșează ceea ce trebuie să explicăm astăzi din fundamentele cu adevărat obiective ale evoluției omenirii. Oamenii îl lasă să ricoșeze – nu atinge adâncurile sufletului.

Aceasta este cauza dificultății de a lucra la problema socială, întrucât cu acele superficialități cu care doresc oamenii de obicei în ziua de azi să o scoată la capăt cu problema socială, nu vor putea nici în ruptul capului să o scoată la capăt. Problema socială este o problemă cu o semnificație profundă, o problemă pe care nu o putem soluționa dacă nu vrem să privim în profunzimea naturii omului și a lumii. Tocmai din faptul că este așa, putem vedea cât de necesare sunt anumite configurații pe care le face tocmai tripartiția organismului social.

Dar oamenii trebuie să dobândească un simț pentru ceea ce este necesar în timpul nostru. În domeniul spiritual, va fi dificil să dobândească acest simț; căci, așa cum cred că v-am arătat odată și

aici: formarea spirituală care a fost treptat absorbit de stat în sistemul de învățământ, practic a distilat din oameni strădania activă, eficace, a făcut din om un membru devotat al structurii statului. Am spus-o, cred, și aici: Cum trăiesc de fapt un număr mare de oameni? Bineînțeles, există întotdeauna excepții. Ei bine, până în al șaselea an omul are voie să trăiască nestingherit, pentru că atunci omenirea este încă prea murdară pentru stat. Statul nu vrea să se dedice sarcinilor cărora trebuie să li te dedici în primii ani ai copilăriei; în acest caz rareori omul este lăsat în seama statului, încă este lăsat în seama puterilor din afara statului. Dar apoi omul este revendicat, este dresat în așa fel încât să devină potrivit pentru economia condusă de stat, să se încadreze în șablon, să înceteze să mai fie om și să devină cum i-a imprimat statul să fie. Atunci el devine ceva pentru stat. El se străduiește în acest sens, pentru că îi este inculcat; el nu numai că își primește subzistența de la stat în timp ce lucrează, ci și dincolo de muncă până la moarte sub formă de pensie. La urma urmei, astăzi este idealul multor oameni să aibă un serviciu care le dă dreptul la pensie! Pe lângă aceasta, cultele religioase dispun apoi pensionarea după moarte. Sufletul are dreptul la pensie; fără a fi nevoit să facă ceva în această privință, el primește fericire veșnică prin acțiunea Bisericii însăși. Ea se îngrijește de acest lucru! Ce-i drept, este incomod să auzi acum că mântuirea se găsește în strădania spirituală liberă, care trebuie să fie independentă de stat; că statul ar trebui să fie un stat care se ocupă doar de dreptul public. Da, nu va exista dreptul la pensie într-un astfel de stat! Acesta este un motiv suficient pentru mulți ca să-l respingă. Se observă acest lucru tot mereu.

Și cu referire la viața spirituală cea mai intimă, viața religioasă, viziunea asupra lumii viitorului va cere omului să-și obțină prin muncă nemurirea, să-și lase sufletul să fie activ astfel încât în activitate să absoarbă Dumnezeuiescul, impulsul Christic.

Am primit multe, multe scrisori în viața mea, tot mereu de la oamenii bisericii care spun că antroposofia este în esență un lucru

bun, dar contrazice credința creștină simplă că Christos a răscumpărat sufletul, că omul poate fi mântuit în Christos fără ca sufletul să facă nimic în acest sens. Ei nu pot renunța la „simpla credință de a fi mântuit prin Christos”. Oamenii cred că atunci când spun sau scriu așa ceva, sunt deosebit de pioși. Egoiști sunt ei, fundamental egoiști sunt ei, nu vor să facă ei nimic în suflet și să lase divinul să se îngrijească să poarte sufletul frumușel pensionat prin poarta morții.

Acest lucru nu este atât de confortabil în acea viziune asupra lumii în care caracterul religios trebuie să fie creat înspre viitor. Trebuie să înțelegi că trebuie să lucrezi din greu pentru deținerea divinului în suflet. Nu te vei putea preda pasiv bisericilor, care promit să ducă sufletele dincolo – acum a ieșit din uz ceea ce a pricinuit revoltă odată, să o facă pentru bani, deși în secret acest lucru joacă încă un rol, inclusiv atunci când este vorba de a fi mântuit. Dar această trecere la activitate interioară, această viață în care ai în vedere lumea la care trebuie să te pui și pe tine la socoteală, acesta este lucrul de care are nevoie omenirea și pe care ea încă nu prea-l iubește.

Pentru ca noi să dobândim un simț pentru ceea ce este necesar în acest domeniu, trebuie tocmai astfel de lucruri să vină în fața sufletelor noastre, precum le-am menționat din nou astăzi: această metamorfoză a omenirii începând din vremurile egiptene antice, unde chiar și corpul era încă de o natură mai vegetală, astfel încât dacă recade în acea stare în prezent, se îmbolnăvește, se dezvoltă parțial formațiuni tumorale și așa mai departe, și că purtăm cu noi un cadavru, cel care de fapt cunoaște. Prin aceste lucruri se dobândește un sentiment, o simțire a ceea ce este necesar omenirii: în mod real să înainteze în direcția în care trebuie să înaintăm în prezent în problema socială. Nu ne mai putem permite să privim așa ceva precum problema socială doar în maniera cea mai simplistă posibil.

Vedeți, acesta este exact lucrul extraordinar de dificil din prezent și dumneavoastră trebuie să vă clarificați acest lucru, această

dificultate, că oamenii vor cu câteva propoziții abstracte să fie lămurii asupra celor mai importante chestiuni ale vieții. Când ceva precum *Punctele centrale ale problemei sociale* conține mai mult decât câteva propoziții abstracte, când conține rezultatele observării vieții, atunci oamenii spun că nu o înțeleg. Li se pare chiar confuz. Dar aceasta este nenorocirea prezentului, că oamenii nu vor să se adâncească tocmai în ceea ce ar trebui să se adâncească. Căci propozițiile abstracte, care sunt complet transparente se referă la ceea ce este mort; socialul însă ar trebui să fie viu. Trebuie utilizate viziuni mobile, flexibile, propoziții flexibile, forme flexibile. De aceea este necesar nu doar să ne gândim – așa cum am spus de multe ori –, la modificare unor instituții, ci să ne impunem în mod real să ne schimbăm în ceea ce privește structura cea mai interioară a gândirii și a reflecțiilor noastre, să ne adaptăm la un nou mod de a gândi și a vedea lucrurile.

Acestea sunt lucrurile pe care aș dori – deoarece astăzi îmi iau din nou rămas bun de la dumneavoastră pentru câteva săptămâni – să vi le las explicate, acum când trebuie să ne simțim participanți în munca împreună a mișcării noastre antroposofice și sociale. Îmi doresc ca tot mai mult și mai mult să se pătrundă prin înțelegere cum știința spirituală orientată antroposofic trebuie să curgă în sufletele oamenilor dacă se dorește să se realizeze ceva în domeniul social. Și aș vrea să vă rog să acordați o atenție deosebită unui lucru pe care l-am repetat tot mereu sub diferite forme: Este vorba de a recunoaște ceea ce putem dobândi în cunoașterea antroposofică ca fiind veritabilul fir conducător pentru acțiunea și strădania prezentului, de a avea curajul de a vrea să răzvim cu antroposoficul. Acesta este cel mai rău lucru, că oamenii din prezent au atât de puțin curaj să vrea în mod real să răzbească cu ceva care este necesar. Ei își lasă cele mai bune puteri de voință ale lor să se sfărâme; ei nu vor să și le impună, oricât de necesar ar fi.

Învățați să reprezentați antroposofia plini de curaj, ca acei oameni care privesc cu interes aceasta cladire, reprezentativă pentru

aspirațiile noastre spirituale [32], să fie bine primiți de dumneavoastră; bucurați-vă de fiecare persoană care arată chiar și puțină înțelegere, veniți-i în întâmpinare, dar să nu contați deloc pe înțelegere atunci când infirmați în consecință când oamenii întâmpină chestiunea cu rea voință sau cu ceea ce este și mai frecvent astăzi, lipsa capacității de a înțelege. Este vorba despre curajul de a răzbi, de a duce lucrurile la bun sfârșit. Să ne considerăm că suntem acolo ca un grupuleț de oameni sortit prin destinul său cunoască și să împărtășească lumii lucrurile care îi sunt de absolută necesitate astăzi. Oamenii pot râde de noi și să spună că este prezumțios să credem aceasta; și totuși este adevărat. Și să-ți spui „totuși este adevărat”, dar în mod serios, astfel încât să-ți umple tot sufletul, aceasta necesită un curaj interior pe care trebuie să-l avem. Lucru care ne-ar pătrunde ca substanță antroposofică. Atunci vom face ceea ce ar trebui să facem, fiecare la locul său. Aceasta este ceea ce am dorit să vă mai spun astăzi.

Este așa, că, așa spune, tânjim după fiecare zi care ne aduce mai aproape de a lucra – ceea ce oricum este foarte dificil acum – prin această construcție pentru lume. La urma urmei, această clădire este singurul lucru care ține cont de marile destine ale oamenilor, chiar și în formele sale. Și este îmbucurător faptul că se acordă atenție acestei clădiri. Dar este necesar mai mult de atât pentru a acționa în continuare în mod fructuos în problema socială. Aceasta înseamnă ca tocmai prin ceva cum este această clădire, în formele ei mai puternice decât sunt alte forme arhitecturale astăzi, să se acționeze asupra îmbunătățirii spirituale a forțelor omenirii; ca oamenii să devină din nou mai accesibili pentru cele despre care am vrea ca oamenii să știe, astfel încât să se ridice nu numai până la Înger, ci până la Arhanghel și până la Spiritul timpului.

Cu aceste cuvinte, așa dori să-mi iau din nou rămas bun de la dumneavoastră pentru câteva săptămâni. Sper că în câteva săptămâni vom putea continua aceste considerații și că în acest timp vom merge

înspre o activitate intensă și pentru însăși clădirea noastră. Pentru că, dragii mei prieteni, este subliniat pe bună dreptate din toate părțile lumii exterioare: este necesar ca oamenii să aibă dorința de a munci, să fie dispuși să muncească. Acest lucru nu se va întâmpla dacă oamenii nu sunt convinși de obiective mari. Cred că dacă oamenii pot fi convinși că prin tripartiția organismului social vor obține o existență demnă, atunci vor începe să lucreze din nou. În caz contrar, vor continua să facă grevă. Pentru că oamenii au nevoie de un astfel de impuls care să-i cuprindă în adâncul sufletului lor în timpul nostru prezent. Acest lucru este în domeniul muncii fizice.

Dar nu vom putea, în niciun alt fel decât arătând cum munca noastră cel puțin pe un obiect este fructuoasă și radiază în lume, să dăm omenirii impulsul pentru a depăși spiritual ceea ce este mort în timpul nostru. Să cugetăm la acest lucru, dragii mei prieteni, până când vom vorbi din nou împreună aici. La revedere!

NOTE

1. *După o lucrare:* În precedentele patru luni Rudolf Steiner a stat cea mai mare parte a timpului la Stuttgart, unde pe 22 aprilie a fost înființată „Uniunea pentru tripartiția organismului social”. Aceasta își asumase sarcina de a răspândi ideile expuse de Rudolf Steiner în scrierea sa *Puncte centrale ale problemei sociale* (GA 23) și de a contribui astfel la o reorganizare a vieții sociale. În acele săptămâni și luni, Rudolf Steiner a ținut numeroase conferințe, uneori pentru muncitori cu scopul de a înființa comitete de întreprindere (vezi Rudolf Steiner, «Betriebsräte und Sozialisierung», *Comitete de întreprindere și socializare*, GA 331), uneori pentru industriași precum și pentru un public larg interesat de problemele sociale (vezi Rudolf Steiner, «Neugestaltung des sozialen Organismus», *Reorganizarea organismului social*, GA 330). În același timp, s-a dedicat intens pregătirilor pentru înființarea școlii pentru copiii muncitorilor de la Fabrica de țigări Waldorf-Astoria.
2. *Punctele centrale ale problemei sociale în necesitățile vitale ale prezentului și viitorului*, (1919), GA 23.
3. *și aici, în Elveția:* vezi Rudolf Steiner, «Die Ergänzung heutiger Wissenschaften durch Anthroposophie» (*Completarea științelor actuale prin antroposofie*). Opt conferințe publice ținute la Zürich în noiembrie 1917 și octombrie 1918, GA 73. Vezi în special conferința din 10 octombrie 1918.
4. *oamenii deștepți ... spun deja:* se referă aici la Richard Wahle (1857-1935). Vezi lucrarea sa «Über den Mechanismus des

geistigen Lebens» (*Despre mecanismul vieții spirituale*), Viena și Leipzig 1906.

5. *Anatoli Vasilievici Lunacharski*, 1875-1933, comisar pentru educația națională în Rusia după Revoluția din octombrie 1917-1929. După aceea președinte al Academiei de Arte din Moscova.
6. *Karl Marx*, 1818-1883, fondator al socialismului științific, a condus „Liga Comunistă” de la Londra și din 1864-1876 „Asociația Internațională a Muncitorilor”. Lucrarea principală «Das Kapital - Kritik der politischen Ökonomie» (Capitalul – Critica economiei politice), Volumul I, Hamburg 1867, Volumul II și III, ed. de Friedrich Engels, 1885 și 1895.

Friedrich Engels, 1820-1895, cofondator al socialismului științific, a contribuit semnificativ la popularizarea acestuia. «Die Lage der arbeitenden Klassen in England» (Situația claselor muncitoare din Anglia), Leipzig 1895; «Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft» (Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință), 1891.

7. *Uitați-vă la un cap al lui Mercur*: Vezi și conferința din 9 iunie 1919 în «Geisteswissenschaftliche Behandlung sozialer und pädagogischer Fragen» (*Tratarea spiritual-științifică a problemelor sociale și pedagogice*), GA 192. Acolo Rudolf Steiner vorbește ceva mai detaliat despre diferitele tipuri de sculptură greacă.
8. *a spus Engels*: vezi scrierea sa „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință”, Acolo se spune literalmente: „Intervenția unei autorități de stat în relațiile sociale devine de prisos într-un după altul domenii și apoi adoarme de la sine.

Administrarea lucrurilor și conducerea proceselor de producție iau locul guvernării persoanelor.”

9. *cum am spus pe atunci*: Vezi conferința ținută la Viena pe 14 aprilie 1914, în «Inneres Wesen des Menschen und Leben zwischen Tod und neuer Geburt» (*Ființa interioară a omului și viața între moarte și noua naștere*), GA 153.
10. *Lujo Brentano*, 1844-1931; Fratele lui Franz Brentano, frecvent menționat de Rudolf Steiner. Economist, reprezentant al liberalismului economic și al așa-zisului socialism academic. A susținut în special sindicalismul și comerțul liber.
11. *a scris recent un articol*: «Der Unternehmer» (Întreprinzătorul), apărut în revista «Das Gelbe Blatt», ed. de W. Berberich și A. Reitz, vol. 1 nr. 16, 1919. Rudolf Steiner a scris un comentariu critic la articol, a apărut în iulie 1919 în jurnalul săptămânal „Tripartiția organismului social”, vol. 1, nr. 2, retipărit în seria de publicații „Contribuții la Operele complete ale lui Rudolf Steiner”, nr. 103.
12. *În Biblie se află acest lucru*: Despre Mamon (aramaică: comoară), bogăția personificată ca o entitate spirituală reală, se vorbește în Biblie în pasajele: Matei 6:19-34, Luca. 16:9-1312. Rudolf Steiner îl menționează pe Mamon în legătură cu conceptul de capital și în conferința din 5 octombrie 1919 în «Soziales Verständnis aus geisteswissenschaftlicher Erkenntnis» (*Înțelegerea vieții sociale prin cunoașterea spiritual-științifică*), GA 191.
13. *o întrebare memorabilă*: Probabil întrebarea a fost pusă după conferința lui Rudolf Steiner din 9 aprilie 1919 în sala mare a Bernoullianum (clădire a Universității din Basel), care fusese

organizată de Uniunea Studenților din Basel. Conferința și discuția sunt incluse în volumul «Die Befreiung des Menschenwesens als Grundlage für eine soziale Neugestaltung» (*Eliberarea ființei umane ca bază pentru o reorganizare socială*), GA 329. Întrebarea menționată de Rudolf Steiner nu a fost întregită în stenogramă.

14. *Rabindranath Tagore*, 1861-1941. Poet, filosof și pedagog indian. A devenit cunoscut la nivel internațional cu lucrarea sa „Gitanjali”, o versiune engleză în proză a unei selecții din poezia sa religioasă. În 1913 a primit Premiul Nobel pentru literatură. Critica sa asupra culturii moderne occidentale apare în primul rând în cartea sa „Nationalism” (ediția germană, Leipzig 1918).
15. *Rafael Santi*, 1483-1520; a fost alături de Michelangelo și Leonardo da Vinci unul dintre cei mai importanți pictori italieni al Renașterii. Vezi și conferința lui Rudolf Steiner „Rafael în lumina științei spirituale”, München, 11 martie 1913, în «Neues Christus-Erleben» (*Noua experiență a lui Christos*), GA 69c.
16. în conferințele despre artă: vezi Rudolf Steiner, «Kunstgeschichte als Abbild innerer geistiger Impulse» (*Istoria artei ca reflectare a impulsurilor spirituale interioare*), 13 conferințe cu proiecții de diapozitive, susținute la Dornach între 8 octombrie 1916 și 29 octombrie 1917. GA 292.
17. *La Stuttgart... va fi înființată o școală*: Vezi și conferințele susținute de Rudolf Steiner cu puțin timp înainte de deschiderea școlii, «Idee und Praxis der Waldorfschule» (*Ideea și practica Școlii Waldorf*), GA 297.

18. *Emil Molt*, 1876-1936; Director al fabricii de țigări Waldorf Astoria din Stuttgart. Fondator al Școlii Waldorf din Stuttgart în 1919 pentru copiii lucrătorilor săi. El l-a numit pe Rudolf Steiner să înființeze și să conducă școala. Vezi Emil Molt, «Entwurf meiner Lebensbeschreibung» (Schita biografiei mele), Stuttgart 1972. În 1919, Emil Molt a fost unul dintre cei mai dedicați reprezentanți ai ideii tripartitei a lui Rudolf Steiner.
19. *Lichtenberg a spus odată*: Georg Christoph Lichtenberg (1742-1799) a predat fizica la Universitatea din Göttingen, dar a devenit popular în primul rând prin eseurile sale satirice împotriva misticismului și fanteziei sentimentale din perioada „Sturm und Drang”, precum și prin aforismele sale. Aforismul menționat aici este literal: „Dacă o carte și un cap se ciocnesc și sună a gol, este acesta [sunetul] întotdeauna din carte?” Din: Georg Christoph Lichtenberg, «Aphorismen», Berlin n.d.
20. *A început cu școala mercantiliștilor, apoi cu școala fiziocraților*: În timp ce mercantiliștii în Franța absolutistă a secolului al XVIII-lea căutau să obțină prosperitatea generală prin controlul statului și promovarea industriei și comerțului, fiziocrații vedeau în agricultura principală sursă de producție și bogăție.
21. *Adam Smith*, 1723-1790, filozof și economist britanic. Considerat fondatorul științei economiei clasice. El a fost primul care a prezentat într-un mod unitar teoriile economice individualiste și liberale ale secolului al XVIII-lea. Lucrare principală: „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations” (Un studiu asupra naturii și cauzelor bogăției națiunilor) (1776).

22. *Pierre Joseph Proudhon*, 1809-1865, socialist francez, apoi anarhist. A vrut să înlocuiască statul, prin organizații de voluntari, cu grupări și asociații. Considerat și fondatorul mișcării anarhiste.
23. *Francois Marie Charles Fourier*, 1772-1837, reformator social francez; a elaborat, printre altele, un sistem social în care agricultura și industria urmau să fie legate prin asociația productivă și fiecare intermediar să fie eliminat.
24. *O conferință... urmată de o întrunire*: Nu a fost încă posibil să se stabilească despre ce conferință și ce adunare este vorba aici. Este posibil să fie conferința susținută pe 2 iunie la Tübingen, la care Rudolf Steiner a fost invitat de grupul studentesc socialist. Nu există stenograme ale acestei conferințe.
25. *Karl Marx numește marfa forță de muncă cristalizată*: vezi Karl Marx, „Capitalul”, Vol. I, Secțiunea 2, Capitolul 4: „Cumpărarea și vânzarea forței de muncă”, și Secțiunea 3, Capitolul 5.: «Procesul muncii și procesul de valorizare». Vezi, de asemenea, Rudolf Steiner, *Cursul de economie*, GA 340, Conferința a 2-a, și *Punctele centrale ale problemei sociale*, GA 23, spre finalul capitolului I.
26. *Vi l-am caracterizat pe Johann Gottlieb Fichte din diverse unghiuri*: Vezi Rudolf Steiner, *Enigmele filosofiei*, GA 18; *Despre enigma omului*, GA 20; conferința din 5 noiembrie 1914 în «Aus schicksaltragender Zeit» (*Din vremuri fatidice*), GA 64; conferința din 16 decembrie 1915, în «Aus dem mitteleuropäischen Geistesleben» (*Din viața spirituală central-europeană*), GA 65; *Cursul vieții mele*, GA 28, capitolul III.

27. *o dată ca bolșevic*: Vezi conferința din 2 martie 1919 în «Die soziale Frage als Bewußtseinsfrage» (*Problema socială ca problemă de conștiință*), GA 189.
28. *Hermann Bahr*: 1863-1934, scriitor austriac. Rudolf Steiner îl cunoștea pe Hermann Bahr „de când era un foarte tânăr student” și i-a urmărit viața cu atenție. Despre aceasta vezi observațiile lui Rudolf Steiner în cele două conferințe din 6 iunie 1919 în «Weltwesen und Ichheit» (*Ființă universală și egoitate*), GA 169, și din 10 decembrie 1916 în «Zeitgeschichtliche Betrachtungen» (*Considerații privind istoria contemporană*), prima parte, GA 173.
29. *micul tratat al lui Goethe*: „Metamorfoza plantelor” (1790) în J. W. Goethe, „Scrieri științifice naturale. Cu introduceri și explicații în text, editat de Rudolf Steiner” în „Deutsche National-Litteratur” de Kürschner, Berlin și Stuttgart (1884-1897), Volumul I; Retipărire Dornach 1975, vol. 1, GA 1a.
30. *în Occident sunt căutate marile țeluri ale umanității... prin apelarea la mediumuri*: Despre contrastul dintre Vest și Est în raport cu cercetarea țăelurilor omenirii, vezi conferința lui Rudolf Steiner din 20 iulie 1919 în «Geisteswissenschaftliche Behandlung sozialer und pädagogischer Fragen» (*Tratarea spiritual-științifică a problemelor sociale și pedagogice*), GA 192.
31. *Ce este valabil pentru Europa Centrală a fost spus de mine de mulți ani în conferințe publice*: Vezi Rudolf Steiner, «Aus schicksaltragender Zeit» (*Din vremuri fatidice*), GA 64; «Aus dem mitteleuropäischen Geistesleben» (*Din viața spirituală central-europeană*), GA 65.

32. *această clădire, reprezentativă pentru aspirațiile noastre spirituale*: Goetheanumul din Dornach/Elveția, o clădire cu două cupole proiectată de Rudolf Steiner și ridicată în anii 1913-1919. În noaptea de Revelion 1922/23 clădirea a fost distrusă de incendiu. Mai târziu, pe baza unui model exterior al lui Rudolf Steiner, un al doilea Goetheanum a fost construit pe același loc și a devenit funcțională în 1928. Vezi de asemenea Rudolf Steiner, «Wege zu einem neuen Baustil» (*Căi către un nou stil arhitectural*), GA 286 (cu numeroase ilustrații) și «Der Dornacher Bau als Wahrzeichen geschichtlichen Werdens und künstlerischer Umwandlungsimpulse» (*Clădirea de la Dornach ca simbol al devenirii istorice și a impulsurilor de transformare artistică*), GA 287 (cu numeroase ilustrații).

LISTA LUCRĂRILOR LUI RUDOLF STEINER
DESPRE EDUCAȚIE

1. Articole și conferințe anterioare întemeierii
Școlii Waldorf din Stuttgart

- *Educația copilului din punctul de vedere al științei spirituale*: Articol 1907, inclus în GA 34.
- *Practică educațională bazată pe cunoașterea spirituală*: Berlin 15 mai 1906, conferință inclusă în *Impulsuri originare ale științei spirituale. Esoterismul creștin în lumina noii cunoașteri a spiritului*, GA 96.
- *Educația copilului din punctul de vedere al științei spirituale*: Köln 1 decembrie 1906, și
- *Probleme școlare din punctul de vedere al științei spirituale*: Berlin 24 ianuarie 1907, conferințe incluse în *Cunoașterea suprasensibilului în timpul nostru și însemnătatea acesteia pentru viața de astăzi*, GA 55.
- *Puncte de vedere spiritual-științifice asupra problemei educației*: Leipzig 12 decembrie 1907, conferință inclusă în *Misterul creștin*, GA 97.
- *Predispoziție, înzestrare și educație a omului în lumina științei spirituale*: Nürnberg 14 noiembrie 1910, Düsseldorf 6 februarie 1911, München 12 februarie 1911, Basel 23 februarie 1911, conferințe incluse în *Cunoaștere și nemurire*, GA 69b.
- *Predispoziție, înzestrare și educație a omului*: Berlin 12 ianuarie 1911, conferință inclusă în *Răspunsuri ale științei spirituale la marile întrebări ale existenței*, GA 60.

- *Reorientarea sistemului de învățământ în sensul unei vieți intelectuale libere. Trei conferințe despre educația publică: Stuttgart, 11 și 18 mai, 1 iunie 1919, conferințe incluse în Abordarea spiritual-științifică a problemelor sociale și pedagogice, GA 192.*
- *Baza pedagogică a Școlii Waldorf: Articol 1919, inclus în Articole asupra organizării tripartite a organismului social, GA 24.*

2. Ciclurile de conferințe care în Operele complete
au fost grupate în secțiunea
„Conferințe referitoare la educație” (GA 293–311)

2a. Cursuri, conferințe, consilii pedagogice
la Școala Waldorf din Stuttgart

- GA 293 - *Antropologia generală ca bază a pedagogiei (I): 14 conferințe, Stuttgart 21 august – 5 septembrie 1919.*
- GA 294 - *Arta educației. Metodică și didactică (II): 14 conferințe, Stuttgart 21 august – 5 septembrie 1919.*
- GA 295 - *Arta educației. Discuții de seminar și conferințe asupra planului de învățământ (III): 15 discuții de seminar și 3 conferințe asupra planului de învățământ: Stuttgart 21 august – 6 septembrie 1919.*
- GA 298 - *Rudolf Steiner în Școala Waldorf: Conferințe și cuvântări pentru copiii, părinții și profesorii Școlii Waldorf din Stuttgart din 1919 până în 1924, cu un articol despre „Bazele pedagogice ale școlii Waldorf”*
- GA 299 - *Considerații spiritual-științifice asupra limbii. O sugestie pentru educatori: 6 conferințe pentru cadrele didactice ale Școlii Libere Waldorf, Stuttgart 26 decembrie 1919 – 3 ianuarie 1920.*

- GA 300a - *Consilii pedagogice cu profesorii Școlii Waldorf 1919–1924. Vol.I:* 1919–1921, Primul și al doilea an de școală.
- GA 300b- *Consilii pedagogice cu profesorii Școlii Waldorf 1919–1924. Vol.II:* 1922–1923, Al treilea și al patrulea an de școală.
- GA 300c - *Consilii pedagogice cu profesorii Școlii Waldorf 1919–1924. Vol.III:* 1923–1924, Al cincilea și al șaselea an de școală.
- GA 302 - *Cunoașterea omului și structurarea învățământului:* 8 conferințe pentru cadrele didactice ale Școlii Libere Waldorf, Stuttgart 12 iunie – 19 iunie 1921 („Curs suplimentar” la cursurile pedagogice de bază din 1919).
- GA 302a - *Educație și învățământ bazate pe cunoașterea omului:* 9 conferințe pentru cadrele didactice ale Școlii Libere Waldorf, Stuttgart 1920, 1922 și 1923.

2b. Cicluri de conferințe în diferite alte locuri:

- GA 296 - *Problema educației – factorul esențial al problemei sociale. Temeiurile spirituale, cultural-istorice și sociale ale pedagogiei Școlii Waldorf:* 6 conferințe, Dornach 9–17 august 1919.
- GA 297 - *Ideea și practica Școlii Waldorf:* 9 conferințe, o discuție și răspunsuri la întrebări, diferite locații, 24 august 1919 – 29 decembrie 1920.
- GA 297a - *Educație pentru viață. Autoeducare și practică pedagogică:* 5 conferințe, un autoreferat, două răspunsuri la întrebări și o înștiințare din ziar între 24 februarie 1921 și 4 aprilie 1924 în diferite locații.
- GA 301 - *Înnoirea artei pedagogico-didactice prin știința spirituală:* 14 conferințe pentru cadrele didactice din școlile publice, Basel, 20 aprilie – 11 mai 1920.

- GA 303 - *Dezvoltarea sănătoasă a ființei umane. O introducere în pedagogia și didactica antroposofică*: 16 conferințe și 3 răspunsuri la întrebări, Dornach, 23 decembrie 1921 – 7 ianuarie 1922 (Curs de Crăciun pentru profesori).
- GA 304 - *Metode educaționale și didactice bazate pe antroposofie*: 9 conferințe publice, diferite orașe, 1921 și 1922.
- GA 304a - *Antropologie și pedagogie antroposofică*: 9 conferințe publice, diferite orașe, 1923 și 1924.
- GA 305 - *Forțele spiritual-sufletești fundamentale ale artei educative*: 9 conferințe, Oxford 16–25 august 1922.
- GA 306 - *Practica pedagogică din punctul de vedere al cunoașterii spiritual-științifice a omului. Educația copilului și a tinerilor*: 8 conferințe, trei întrebări și o adresă, Dornach, 15–22 aprilie 1923.
- GA 307 - *Viața spirituală a prezentului și educația*: 14 conferințe, Ilkley / Anglia 5–17 august 1923.
- GA 308 - *Metodica predării și condițiile de viață ale educării*: 5 conferințe publice, Stuttgart, 8–11 aprilie 1924.
- GA 309 - *Pedagogia antroposofică și premisele ei*: 5 conferințe publice, trei întrebări și o adresă înainte de o reprezentare de euritmie educațională, Berna, 13–17 aprilie 1924.
- GA 310 - *Valori umane în educație*: 10 conferințe publice, Arnheim / Olanda 17–24 iulie 1924.
- GA 311: *Arta educării pornind de la înțelegerea ființei umane*: 7 conferințe și un răspuns la întrebări, Torquay / Anglia 12–20 august 1924.

3. Conferințe despre educație din anii 1919-1924
incluse în alte volume din Operele complete

- *Forțele active în cele trei epoci ale dezvoltării copilului*: Dornach, 4 octombrie 1919, conferință inclusă în *Înțelegerea vieții sociale prin cunoașterea spiritual-științifică*, GA 191.
- *Antroposofia și știința educației*: Berlin, 8 martie 1922, conferință inclusă în *Impulsuri de reînnoire pentru cultură și știință. Curs la Școala superioară din Berlin*, GA 81.
- *Forțe spirituale active în conviețuirea vechii și noii generații. Curs pedagogic pentru tineret*: 13 conferințe, Stuttgart 3-15 octombrie 1922, GA 217.
- *Probleme educaționale și de predare*: Londra, 19 noiembrie 1922, și
Arta educației prin cunoașterea ființei umane: Londra, 20 noiembrie 1922, conferințe cuprinse în *Corelații spirituale în modelarea organismului uman*, GA 218.
- *Dezvoltarea umană și educația umană în lumina antroposofiei*: Praga 30 aprilie 1923, conferință inclusă în *Ce voia Goetheanumul și ce trebuie să facă antroposofia?*, GA 84.
- *Dezvoltarea și educația omului din punct de vedere al antroposofiei*: Oslo 15 mai 1923, conferință inclusă în *Interiorul naturii și esența sufletului uman*, GA 80b.
- *Curs de pedagogie curativă*: 12 conferințe pentru pedagogii curativi și medici, Dornach 25 iunie – 7 iulie 1924, GA 317.

4. Conferințe complementare

- *Suflet uman și trup uman în cunoașterea naturii și a spiritului*: Berlin 15 martie 1917, și
Enigme ale sufletului și enigme ale lumii: Berlin 17 martie 1917, conferințe incluse în *Spirit și materie, viață și moarte*, GA 66.

- *Interpretări ale basmelor*: Berlin 26 decembrie 1908, conferință inclusă în *Răspunsul la întrebări despre lume și viață prin antroposofie*, GA 108.
- *Înțelepciunea rosicruciană din alcătuirea basmelor*: Berlin 10 iunie 1911, conferință inclusă în *Fundaluri ale Evangheliei lui Marcu*, GA 124.
- *Basmele în lumina cercetării spirituale*: Berlin 6 februarie 1913, conferință inclusă în *Rezultate ale cercetării spirituale*, GA 62.
- *Taina temperamentelor umane*: Karlsruhe 19 ianuarie 1909, conferință inclusă în *Ființa omului în lumina științei spirituale*, GA 68d.
- *Cele patru temperamente*: Berlin 4 martie 1909, conferință inclusă în *Unde și cum găsim spiritul?*, GA 57.
- *Cele 12 simțuri ale omului în relație cu imaginația, inspirația și intuiția*: Dornach 8 august 1920, conferință inclusă în *Știința spirituală drept cunoaștere a impulsurilor de bază ale structurării sociale*, GA 199.
- *Esența elementului muzical și trăirea sunetului în om*: 8 conferințe, 2 răspunsuri la întrebări și 2 cuvinte de încheiere, ținute în diferite orașe în anii 1906 și 1920–1923, GA 283.
- *Esența culorilor*: 3 conferințe, Dornach 6–8 mai 1921, și 9 conferințe suplimentare din anii 1914 până în 1924, GA 291.
- *Cursul despre lumină. Primul curs de științe naturale*: 10 conferințe, Stuttgart, 23 Decembrie 1919 – 3 Ianuarie 1920, GA 320.
- *Căldura la granița dintre spațiu și antispaciu. Al doilea curs de științe naturale*: 14 conferințe, Stuttgart, 1–14 martie 1920, GA 321.
- *Astronomia și științele narurii. Al treilea curs de științe naturale*: 18 conferințe, Stuttgart, 1–18 ianuarie 1921, GA 323.

- *Bazele spiritual-științifice pentru prosperarea agriculturii. Curs de agricultură*: 8 conferințe, o alocuțiune și răspunsuri la întrebări, Koberwitz, 7–16 iunie 1924, cu o conferință introductivă, Dornach, 20 iunie 1924, GA 327.